

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Zsoldos Jenő: Ormódi Bertalan és a függetlenségi eszme

Zsoldos Jenő: Ormódi Bertalan és a függetlenségi eszme

Ormódi Bertalan költői pályájának egy villanásnyi szakasza Sopron városához kötődik. Ide kapcsolja emlékét életének legmeggrázóbb élménye. Innen a méltó ok, hogy folyóiratunk hasábjain felidézzük munkásságának politikai tartalmát halálának századik évfordulóján.¹⁽¹⁾

Magyarország kapitalista fejlődése során a múlt század közepén a hazai alapítású intézetek is megjelennek a magyar gazdasági életben. Nem egy költőnk, írónk, Ormódi kortársai közül Kecskeméthy Aurél, Pompéry János, Ramellay Gusztáv, majd később Kiss József talált hosszabb-rövidebb ideig tartó kenyérkereseti lehetőséget ebben a munkakörben. Ormódi is vállalja a biztosítási tisztviselőseget az idegennek érzett orvosi tanulmányok helyett. Ügynökként kerül Sopronba. Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1858-ban alakul meg. Főügynökséget létesít Sopronban, Szegeden, Pozsonyban. Ormódi testvéröccse, Vilmos, az intézet későbbi vezérigazgatója, már az alapító munkálatok kezdetén olyan szervező képességet árul el, hogy az üzletnyitás időpontjában titkári beosztást nyer a soproni főügynök, Lenck Sámuel mellett. Itt működik néhány éven át.²⁽²⁾ Ormódi Bertalant tehát testvéröccse fogadja Sopronban.

A fiatal költő mozgalmas vállalkozásokban szerzett irodalmi poggyással érkezik. Már két verskötete jelent meg: a Magyar romanzero 1859-ben s a Magyarhon ébredése 1860-ban. Magával viszi Sopronba a szerkesztői munka szenvedélyét. Huszonhat éves, de már múltja van e téren. Szerkesztette két kötetben a Magyar Akadémia Könyvét (1860.), rábízák a meg nem jelent Petőfi Emlékkönyv szerkesztését (1860.), a sajtóhatóság elkobozza Haynau Albumát (1861.), Országgyűlési Naptárt készül kiadni (1861.). Elkíséri új állomáshelyére az a nyilvánosságszomjazó szándék, hogy önálló füzetben jelentessen meg egyetlenegy költeményt. A horvát testvérekhez, a Teleki László halálára írt Csak határozat!, a Búcsú az országgyűléstől című verse néhány oldalas kiadványként került az olvasók kezébe. Az országgyűlési nóták is csak négy költeményt tartalmazó füzetecske. Valamennyi 1861-ből. Mintha e gyakorlatban Lisznyai Kálmán kedvtelését követné. De vele megy Sopronba léghétekesebb ²⁹⁰irodalmi sikerének tudata, hogy Magyarhon ébredése című kötetét Arany János bírálatra méltatta. Arany kritikája szerint Ormódi verseiben vannak költői gondolatok, de azok csonkán és halványan jelentkeznek; nyelve eléggé magyar, de nincs benne energia és színesség. Együttesen fanyar ízt hagynak hátra. „Itt-ott megered a hang, de a teljes dallamból hiányzik valami, az accordba álhang is vegyül.” A végső következtetés azonban biztató: „Ormódiban van tehetség: nagyobb *művészettel* nagyobb *mesterré* fogna válni”.³⁽³⁾

Ormódi Sopronban sem hagy fel terveivel. Alig kezdi meg hivatali tevékenységét, máris megújítja irodalmi múltjának jelenségeit. De most más irányú ötlete támad. Folyóiratot fog szerkeszteni: „Ormódi Bertalan

Sopronban egy új folyóiratot szándékozott jún. 1-én megindítani »Soproni Füzetek« cím alatt mely irodalmi, művészeti és társaséleti közleményeket hozand s egyszersmind az első magyar biztosító társaság életbiztosítási ágának is közlönye leend.”⁴⁽⁴⁾ Erdei László sajnálatos tünetnek minősíti, hogy szépirodalmi írások csak biztosítási szakcikkek jóvoltából találják meg olvasóközönségüket.⁵⁽⁵⁾ A kérdést ellenkező szemléleti irányból kell értékelnünk. Van erdészeti, borászati, vadászati, zenei stb. közlönyünk, de biztosítási szaklapunk nincs. Az új üzletág iránt általában nehéz felébreszteni a bizalmat. A parasztság körében meg éppenséggel alig tud gyökeret verni a gondolat.⁶⁽⁶⁾ Még évek múltán is reménytelen próbálkozásnak bizonyul egy biztosítási lap megindítása. Rózszaági Antal nagy áldozattal jelenteti meg 1864 júniusától Biztosítási Közlönyét. A lap rövidesen Magyar Közgazdára változtatja nevét. De még így sem marad fenn egy évig. „Sajnálkozni lehet – szól megszüntekor a sajtókommentár –, hogy hazánkban a szaklapok csak rövid pályafutásra számíthatnak.”⁷⁽⁷⁾ S mit akar Ormódi? Merész elhatározással a Pesten szép számban megjelenő irodalmi lapok, a Családi Kör, Divatcsarnok, Hölgyfutár, Napkelet, Nefelets, Nővilág, Pesti Hölgdivatlap, Szépirodalmi Figyelő, Vasárnapi Újság mellé Sopronban megalapítani az egyetlen vidéki szépirodalmi közlönyt, hogy versek, tárcák, novellák fedezete mellett az életbiztosításnak is propaganda-területe legyen.

De e szerkesztői lelkesedés Ormódi nyughatatlan, tervezető életformájának csak egyik megnyilvánulása. A szóló-vers közzétételének szándéka is megkísérti. Költeményt ír nem a nagyközönségnek, csak szűkebb baráti körének. Ő tudja, miért, óvatosan, kis példányszámban nyomatja ki; mégis rajta veszt. „Sopronból értesítenek bennünket tegnapi kelettel [június 2] – írja a Pesti Napló –, hogy a magyar biztosító társulat ügynöke, Ormódy Bertalan, ki csak néhány nap tartózkodik ott, május 30-kán elfogatott és szoros őrizet alatt tartatik a lovaskaszárnyában”.⁸⁽⁸⁾ A költő öccse, főnöke, baráti köre, női társasága azonnal mentő mozgalmat indít: „Sopronból írják nekünk – szól a Magyarország tudósítása –, hogy Ormódi Bertalan elfogását egy verse okozta. Szabadlára helyeztetése eddig nem sikerült, bár egy polgár, Lenk Samu úr, a kezességet érette egész vagyonával följánlotta. Most Sopron hölgyei indítanak ez ügyben küldöttséget Minutillo tbc [tábornok] úrhoz.”⁹⁽⁹⁾ A vers külső körülményeiről ²⁹¹a Hölgyfutár tájékoztat: „Ormódy Bertalan fiatal költőt és biztosítási ügynököt mint Sopronból jelentik egy költemény miatt fogták el, melyet kéziratképen nyomatott ki 50 példányban, hogy alföldi barátai és barátnői emlékkönyve számára megküldje. Mint egy lap [bizonyára a Magyarország], írja, a soproni hölgyek közül egy küldöttség készült sorsa enyhítése végett kérvényezni. A katonai törvényszék még e hét folytán fog ítéletet mondani ügyében.”¹⁰⁽¹⁰⁾ A közbenjárás eredménytelen maradt. Az ítéletet újságjaink közül elsőnek a Pester Lloyd közli. Ormódit a bíróság heti két napi böjttel súlyosbított négy havi szigorú börtönbüntetéssel sújtotta.¹¹⁽¹¹⁾ A költő az ítélet ellen fellebbezett, de eredménytelenül. Pontosán letöltötte büntetése idejét: „Ormódy Bertalan fiatal költőnk m. hó [= október] 21-én szabadon bocsátatott soproni szigorú fogságából”.¹²⁽¹²⁾ Sorjáznak tehát előttünk Ormódi börtöntörténetének adatai, de nem ismerjük magát a verset, s alig van reményünk, hogy valaha is megismerhessük.¹³⁽¹³⁾ Ezért a költő politikai érzülete és írói munkásságának motívumai alapján kell valószínűsíteniünk annak a költeménynek elemeit, amelyért 1862-ben a Schmerling-korszak katonabírái hónapokra elzárták a külvilágtól egy magyar költőt.

S itt vissza kell kanyarodnunk az Arany János megbírálta Ormódi-kötethez. Erdei László szerint a Magyarhon ébredése verseskönyv címén nemcsak Vajda János szeme akadt fenn, hanem a cenzuráé is: Vajda Ormódi előfizetési felhívását ezzel a megjegyzéssel kísérte: „Azt hisszük, a fellengős »Magyarrok [!] ébredése« helyett valamivel szerényebb cím jobban helyén lett volna”¹⁴⁽¹⁴⁾, és a sajtóhatóság a műben fellelhető függetlenségi- és szabadság-gondolatok miatt lefoglalta a kötetet. A könyv címe azonban továbbra is nyugtalanította irodalmunkat, és mint esztétikai, érületi probléma kritikai észrevételekbe torkollt. Vajda János után Arany Jánost is foglalkoztatja Ormódi művének címe. Még mielőtt megírta

részletes bírálatát a versekről, a pusztai cím külön is elvi megállapításokra kötelezte: „Ormódi Bertalan is új versfüzettel kedveskedik: »Magyarhon ébredése«... A címet illetőleg általában megjegyezzük, hogy szeretnénk már egy versfüzért látni harsogó cím nélkül. Ne bánts a magyart! Kárpáti Kürt. Nemzeti Koszorú, a Haza, Magyarhon ébredése stb. Vagy címben keressük a költői hatást? – Irjuk egyszerűen „Tóth Péter versei” s ha Tóth Péter valódi költő, úgy sem marad zsákban a szeg. Vagy elégedjünk meg tulipánnal, liliommal, ne hurcoljuk szüntelen a haza nevét. Petőfi legfeljebb »Cipruslombot«, »Felhőket«, »Szerelem gyöngyeit« írt; noha ő is szerette hazáját egykissé. Nemde...?”¹⁵⁽¹⁵⁾ Arany a szolidabb kiadványcímek követelésével a látszat-hazafiság veszélyére figyelmeztet. Címhibáztatásának visszhangja azonban öncélú kifogássá törpül. Vadnai Károly a Magyar Akadémia Könyvével kapcsolatban így idézi a költőt: „Ormódi Bertalan... a könyvek és föllengző címek gyártási mániájában szenved.”¹⁶⁽¹⁶⁾ Szabados János bírálatában ²⁹²kétségét hangoztatja, vajon Ormódit a Magyar romanzerot nyomon követő elismerés kapatta-e el. „E siker volt-e ösztönzője, hogy nyakrafőre összeaggasson egy újabb füzetet s ilyen merész címmel »Magyarhon ébredése« kápráztassa el közönsége szemét?”¹⁷⁽¹⁷⁾ Erdélyi János ismét lényegszinten, a könyvcím és a költői mondanivaló között fennálló összefüggés felől érinti a kérdést. Szerinte Zalár költeménykötetének címe, a „Borura derü” nem árulja el a hangulatváltás tárgyait. „Gondolhatni bár, hogy költemények fölé senki se fog írni oly címet, melynek azokra semmi vonatkozása: megengedhető mindamellett, hogy benne a költő alanyisága nyer kifejezést, mint Ormódynál »Magyarhon ébredése«, Petőfinél a »Felhők«”.¹⁸⁽¹⁸⁾ Ha helyesen értelmezzük Erdélyi gondolatát, a könyvcímekben szimbolikusan is jelen lehet a szubjektív magatartást kifejező tartalom. Ormódi esetében pedig jelképesen is, valóságosan is tükröződnek a Bach-korszak bukását, a „tizévi gyász”-t követő hónapok éledező reményei és a félreérthetetlen politikai célzásokon átsugárzó hazafias érzelmi hangok: „Ne aldujunk többé, mert a tavasz a tettnek, a dalnak korszaka; a tettnek és dalnak célja pedig: »Magyarhon ébredése!« – írja kötete előszavában.

Jóllehet e pillanatban a Bach-rendszer már a múlté (1859. aug. 10.) – önkényuralmi jellegét tekintve azonban csak névcserére vár –, a tette serkentő hazafias tendencia még mindig cenzurái ellenállásba ütközik. Ormódi verseskötetét lefoglalják.¹⁹⁽¹⁹⁾ Keserű hangulatában úgy érzi, a nemzeti felbuzdulást csirájában elfojtja az osztrák abszolutizmus. Előfizetőit a magyar romanzero második kötetével akarja kárpótolni, s kiábrándultan az egyik versciklusnak ezt a címet adná: „Magyarhon ébredésének romjai.”²⁰⁽²⁰⁾ Csak az októberi diploma megjelenése után engedélyezik a könyv terjesztését: „Ormódi »Magyarhon ébredése« a sajtóhatóság zár alól fölszabadulván, az az előfizetőknek még ez évben szétküldetik.”²¹⁽²¹⁾

E verskötet az a szilárd pont, amelyről széttekintve ráérezhetünk Ormódi soproni fogságának sejthető okára. A „Téged szeretlek én szent szabadság, Ifjúi lelkem égő szerelmével”²²⁽²²⁾ verssorok vallomás-tartalma adja magyarságszeretetének valóságvetületét. A költő beleserdült a Bach-korszak szellemi-politikai légkörébe, s már ébredező tudatában azonosul a szabadság fogalma az osztrák elnyomástól való megszabadulás, a bécsi kormánytól való függetlenség vágyával. Szabadság, haza, zsarnok, szolganép, rabszolga: igen gyakran használt szavai. Minden lehetőséget megragad, hogy a szabadság-gondolatot ne csak eszmei elvontságában közelítse meg, hanem tárgyi elemekhez is kapcsolja. A cserkeszek függetlenségi- és szabadságharca s benne Samil hősi küzdelme a krími háborúban: versre ihleti. Ha Jókai, Bérczy Károly novella-háttérnek használja fel a kaukázusi hegyi népek harcát, ha P. Sztármáry Károly regénytárgyul választja Samil történetét és Zalár József költeményt ír Samil hazájáról, Ormódi a fogságban sínylődő szabadsághóst idézi, hogy sorsában a szabadság Ahasvér-bujdosásának szimbólumát lássa.²³⁽²³⁾ Czartoryski Ádám halálakor a lengyel nemesi menekültek vezérének jelszavában („hon és szabadság ²⁹³mindenek felett”) találja meg a magyar viszonyokra is megnyugtató gondolatot. Természetesen Ormódi nem látja a népi mozgalmaktól idegenkedő és az emigráció demokratikus irányával

szembenálló Czartoryski szerepét, csak a leigázott lengyel népre s reszkető zsarnokára veti figyelő szemét. Versének hőse ugyan nem érthette meg az új hajnal hasadását – itt a merev osztrák abszolutizmusnak átmenetileg engedékenyebb pillanataira kell gondolnunk –, de előkészítette eljövételét: „Te a nép félelmes nagy háboruját: A passzív ellenállást rendezéd.”²⁴⁽²⁴⁾ Mintha a reformáció kora magyar-zsidó sorspárhuzama örökségének változatát élné át, a római elnyomók ellen feltámadó zsidó hősök szabadságharcú mozdulataiban a maga magyar várakozásának előképét érzékeli. A zsarnokság ellen buzdító zsidó–szamaritanus szózatban osztrákellenes meggyőződése jut hanghoz: „Az elnyomott és minden jogaiktól Megfosztott népek Nem mondanak még le boldogabb jövőről, Szívökben bosszúterveket forralnak. A népjog durva elnyomója ellen. Szomszédaink s Európa népei, Athene, Sparta, a hős gallusok, Csak jeladásra várnak új csatára. Legyünk hát mi a bátor jeladók! Legyünk az elsők, kik zászlaira Ráírják e szent szót: világszabadság! Ujjongva fognak üdvözölni minket Minden világrész nemzetségei.”²⁵⁽²⁵⁾ Ezt az aktualizált szubjektív zöngét veri vissza a római hatalom ellen szervezkedő szabadságmozgalom vezérének, Bar Kochbának harci felkiáltása is: „Jaj néktek, jaj, ti büszke elnyomók!”²⁶⁽²⁶⁾

Ormódi költészetében a közvetlenül szemlélhető magyar sorsképlet Széchenyi, Petőfi, Teleki László, mindenkifölött Kossuth eszméivel érintkezik. A Magyarhon ébredését Széchenyi szellemének ajánlja. E szellem még a sírból is testvérísülést hirdet. Az ország függetlenségének kivívását Teleki politikai koncepciójától várja. Esküjét a „martirvezér” örökség-gondolatának hatására fogalmazza meg: „A szabadság és jog nem elkuszik – Nem kell simulás – csak határozat!”²⁷⁽²⁷⁾ E kitételek után ellentmondásnak tűnik fel, hogy Ormódi Búcsú az országgyűléstől című költeményét Deák Ferencnek ajánlja. De ha arra gondolunk, hogy Czartoryski érdemét a passzív ellenállásban jelöli meg, s a vers megjelenése után rövidesen feloszlott országgyűlés (1861. aug. 22.) munkája Deák ellenállási programjában tetőzött, akkor természetesnek tarthatjuk, hogy ez időben még bizalommal tekint e politikai magatartásra. Máskülönben nem iktatná az országgyűlés elszánt küzdelmét magasztaló versébe e sorokat: „Lelkünk mélyéből merítet a jelszót: Legyen Magyarhon független s szabad.”²⁸⁽²⁸⁾ A költő Teleki-verse mottójául Petőfi-idézetet választ (A magyarok istenére esküszünk...). Szellemi otthona Petőfi világa; közelségét nemegyszer utánézés és kölcsönmotívumok jelzik. A vátesz-költőt ünnepli benne, aki az „Itt az idő, most vagy soha” szózatával a nemzet szent hitét fejezte ki. Ezért a szent hitért kellett elvéreznie a költőnek s vele együtt a magyarság vértanúinak.²⁹⁽²⁹⁾

Ormódi szellemi arculata Kossuth-rajongása nyomán még élesebb profilt kap. S itt, ezen a ponton rá kell mutatnunk Erdélyi János Ormódi-bírálatára. A számba vett költői állomány a hazafias elemeken, szerelmi vallomásokon, szülőföldi tájszereteten túl néhány kiütőköző vonást is mutat. A költő lázadozik ^{294a} szívtelen gazdagok ellen: ők a „föld mételye”, Szodoma sorsát,³⁰⁽³⁰⁾ Szisüphosz végzetét³¹⁽³¹⁾ juttatná nekik. Merésznek tetszik profán gesztusa, amikor Bacchus- és Venus-imádattal idézi a „jámbor öreg isten”-t,³²⁽³²⁾ Százestendős naptára előnyösen hitelesíti gúnyra és szatírára való hajlamát. E mozzanatok irányából közelebb kerülünk Erdélyi kritikájának mondanivalójához: „Ormódy bizonyosan nem az aesthesis, hanem az ethica költője, mint ilyen lehet eléggé, sőt elegen túl prózai, de miután van ily neme a költészetnek, mely szatirai hangot szeret, ő, ha nem csalódom, emez erkölcs-gúnyori oldalon foghat mint költő méltányoltatni. Az ily talentumok rendesen igen hamar vettetnek át a feddőző komolyságra, mi nem annyira érzelmesség, mint inkább értelmesség” – rögzíti többek közt esztétikai ítéletét Erdélyi. Ormódi későbbi munkássága utólagosan is bizonyítja kritikusa észrevételeinek igazságát. „Erkölcsei-gúnyori” erejét és „feddőző komolyságát” az élclap és a pamflet stílusmodorában oldja fel.

Fenntartás nélkül vállalja Kossuth politikáját: „Megveri az élő Isten, Aki Téged megtagad.”³³⁽³³⁾ A marxista történelemszemlélet a kiegyezést az adott időpont viszonyában reális kompromisszumnak tekinti;

Ormódi következetesen a 48-as eszmék és a Kossuth-hűség iránytűje mellett tájékozódik, s függetlenségi alapállásból Deák-ellenes érülettel támadja a kiegyezést. A „Húsvéti cikk” időtájékán kerül szembe Deák 48-tól elhajló politikájával. A szélsőbal szellemében Pecsovics címmel rövid életű élclapot szerkeszt.³⁴⁽³⁴⁾ Írásai benne csupa mulatságos ötlet és találó fricska. Ezer év múlva a nyelvtudósok a kövületkönyvek szavait (közös ügy, Deák, pecsovics) meg sem tudják fejteni, a krónikák is csak Kossuth meg Petőfi nevérol emlékeznek meg.³⁵⁽³⁵⁾ Nevetségessé tesz, gúnyol politikust, író, közéleti személyt, ha közösséget vállalt a megalkuvó irányzattal. Így Kecskeméthy Aurélt, Ludassy Mórt, Ágai Adolfot, akinek anyagi érdek szülte elve, hogy „Nem szabad kimélni senkit, aki független és szabadelvű – még Kossuth Lajost sem.”³⁶⁽³⁶⁾ Kemény Zsigmondról szatirikus „jellemrajz”-ot ír. Szavai mögött az a gondolat húzódik meg, hogy Kemény megtagadta Kossuth függetlenségi politikáját és torz magyarjelle-konstrukciójával kodifikálta a függetlenségről való lemondását. Tehát – következtet csípősen Ormódi – „ha valaki, úgy csak a »Forradalom után« írója mentheti meg e szegény népet a végveszélytől.”³⁷⁽³⁷⁾

Ormódi történeti rajznak jelzett röpiratában³⁸⁽³⁸⁾ vádiratot szerkeszt Deák politikája ellen: A kiegyezés szálláscsinálói „Kossuthot és a nép ügyét rágalmak által igyekeztek elhomályosítani, Görgeit, ennek szellemrokonait és önmagukat állítván oda a hazafiság példája gyanánt.” Pedig „a forradalomban csak Kossuth, a honvédség és még egy-két vezér és kormánybiztos: mint Bem, Guyon, Damjanich, Irányi, Ujházy, Csányi állottak feladatuk magaslatán”. A nép hatalmát a Deák-pártiak átjásztották Ausztriára, Deák húsvéti cikkében kimutatta „történeti tényeken alapuló adatokkal hogy azon nyomorgatásokért, pusztításokért, ²⁹⁵zsarolásokért, kínzásokért, akasztásokért, melyek Magyarországon háromszáz év óta s különösen az utolsó két évtized alatt végrehajtottak, – Ausztriát nem terheli semminemű felelősség... És ezen léha szellemet terjesztették mesterségesen, beleoltották az ifjúságba, rádísputálták a félműveltek és könnyenhívők sokaságára, míg végre elmondhatták: nézzétek a nép szenved, a nép éhez, ez állapot végképp tönkre juttatja; tehát engednünk kell a nép szavának, ki kell egyezkednünk minden áron!” Magyarország Ausztria gyarmata lett és ezt a „lealázó és megbecstelenítő szerepet, az uszályhordozó és bérszolga szerepét már háromszáz év óta viszi ugyanazon nagy és hatalmas nemzet, mely 1849-ben fél Európa s az összes reakció hatalmát letiporta.” A Deák-párt a „nekünk nem kell a bosszú politikája” frázissal reakciós céljait palástolta; „a szabadság, az előhaladás, a népboldogság eszméi előtte agyrémek” voltak. Pedig a kormánynak a nép sorsa javítására kell fordítani „a nép által rendelkezésére bízott temérdek eszközök”-et, nem azért vannak a népek, hogy „legyen a kormányoknak kit kifosztani, adóztatni, butítani, kizsákmányolni, emberi méltóságából kivetkőztetni, hanem ellenkezőleg a kormány arra való, hogy a nép valódi érdekeit előmozdítsa”. Ormódi úgy látja, hogy a nép nem találta meg érdekeinek igazi képviselőjét. Hírlapirodalmunknál nincs „szolgaibb és szabadságellenesebb” sajtó. A közvélemény nem egyéb, mint „egy-két kormánylap denunciació”-a. Irodalmunk munkásai között ritkán adódnak olyan egyének, „kik a szabadság, a haladás s a nép valódi szent érdekeiért lelkesülve ezen dicső eszméknek szentelik tollukat, tehetségüket, minden erejüket”. A küzdelem mindaddig céltalan, amíg „a nép erejének s mindenhatóságának öntudatára nem ébred s hűtlen hivatalnokai, az őt elnyomó kormányoktól visszaköveteli elorzott jogait és hatalmát”. Vigasztalást csak abban talál, hogy „jövendő idő s talán nincs már távol, midőn a magyar embert nem lehetend sértőbb gúnynévvel illetni, mintha ezt mondják reá, hogy: deákpárti!”

Ormódi röpirata nem érdektelen dokumentum egyénisége megismerésének szempontjából. Írásában uralkodnak a politikai gondolatok, amelyek között van sok időálló felismerés s nem egy, csak az ellenzéki szemlélet felől érthető kitétel, mégis lappang mögöttük társadalmi vonatkozás és szociális probléma is. Pusztán a függetlenség eszméje nem magyarán meg „a nép kizsákmányolása”-t, „az öntudatra ébredő nép erejé”-t emlegető költő követelményeit. Ha a nép fogalma még differenciátlan kategória is nála, szándékai demokratikus belső tartásból fakadnak. Irodalmi célzásai pedig Vajda János ismeretét sejtetik. A

hírlapirodalomról szóló véleményben mintha Vajda sajtóbírálatának visszhangját hallanók.³⁹⁽³⁹⁾ Jogosan: Ormódi híve, elvi rokona, „fiatal költőbarátja” volt Vajdának.⁴⁰⁽⁴⁰⁾

Ormódi élete végső szakaszában a nép fogalmához való viszonyával harmonikusan a népművelés programja mellé szegődik. Mint „mozgó ügynök” más-más állomáshelyen bukkan fel.⁴¹⁽⁴¹⁾ Sopron után Eszékéről érkezik hír róla.⁴²⁽⁴²⁾ A következő évben Pozsonyban tűnik fel. Ittlétére irodalmi tudósítás utal: A Szarvas Gábor által tervezett folyóirat (Pozsonyi Értesítő) munkatársai közé **296**tartoznék.⁴³⁽⁴³⁾ Pozsonyban már a Hungária biztosító tisztviselője.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Nyomasztónak érzi beosztását, és boldogan ragadja meg azt a pillanatot, amikor maga mögött hagyhatja ügynöki életformáját: „hálát adok az égnek, hogy menekülhettem a Hungáriától... Kilátásaim az irodalomban nagyon kedvezők... Januártól kezdve nemzetgazdasági, főleg biztosítási lapot fogok szerkeszteni” – írja pozsonyi szállásadóinak Pestről.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ Újra felvetődik életében a régi, soproni elgondolás, de más lapot, más könyvet szerkeszt, míg végül vezető állásban talál rá a gazdasági pálya és az irodalmi világ kapcsolatára. A Corvina könyvkiadó vállalat igazgatója lesz.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ S itt hajlik el a költő polgári sorsa a népművelés területére. A nép számára irodalmi színvonalon álló műveket, történeti rajzokat, kisebb regényeket, találmány-ismertetéseket kíván kiadni népszerű nyelven. Szeretne megjelentetni értekezéseket, amelyek „az elterjedt babonákat cáfolnák, a ferde nevelés következményeit tompítanák, a józan munkás élet fényoldalait tüntetnék fel, az egyes iparágakról tájékoztatnának, a békés házi élet és takarékoság megkedveltetését szolgálnák.”⁴⁷⁽⁴⁷⁾

E program hozzásimul időpontja társadalmi-gazdasági céljaihoz. A tőkés termelés érdeke megkívánta, hogy a dolgozók műveltségintéj emelkedjék, de egyben úgy, hogy meg is békéltesse őket osztályhelyzetükkel. Ormódi irodalmi szándékának eszköze azonban nem bizonyult tetszetősnek külső formájában, gondolata nem megnyerőnek írói körökben. Kezdetleges kiállítású füzetek kerültek olcsó áron forgalomba, valójában írómunkatársak nélkül. A sorozatos kiadványból a költő életében csak tizenkét füzet jelent meg. Akad köztük naptár, verses krónika, történeti elbeszélés, népbank-ismertetés, novellagyűjtemény, versantológia. A dalok könyvében klasszikusaink verseivel, az elbeszéléskötetben Jókai ismert írásaival szembesíthette magát az olvasó. A dolgozótársak közül csak Győry Vilmos és György deák⁴⁸⁽⁴⁸⁾ nevére hivatkozhatunk.

Ormódi 1869. karácsony másodnapjára virradóra halt meg, 33 éves korában. Van valami szimbolikus véletlen abban, hogy életének utolsó mozzanataként Vajda Jánosnak az előző évben lapfolytatásokban megjelent visszaemlékezését, az Egy honvéd naplójából című művét adta ki a Corvina-sorozat 12. füzetében. Még egyszer találkozhatott Kossuth alakjával, Petőfi nagyságával, a 48-i forradalom és szabadságharc emlékeivel. Mert a költőnek ebből a forrásból táplálkozó gondolatvilága válaszol magyarázó sejtéssel a feltett kérdésre, miért kellett négy hónapig raboskodnia. Radikális meggyőződéssel szegődött a függetlenségi eszme szolgálatába. Nem ismert megalkuvást. Már 1860-ban rögzíti álláspontját: az apagyilkos még remélhet, a hazagyilkost örök átok sújtja.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Jogosan feltehető, hogy következetes osztrákgyűlöletének parancsára a provizórium idején felújuló önkény keserű tiltakozást, megvető hangot válthatott ki belőle, s ez juttatta Sopron katonai börtönébe.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Varjú Sándor: Rétöntözés Nagycenken

297 Varjú Sándor: Rétöntözés Nagycenken

Győr-Sopron megyében – akárcsak az egész Dunántúlon – évszázadokra visszatekintő hagyományai vannak az állattenyésztésnek. A XIX. század közepéig kialakult nagyfokú belterjes szarvasmarhatenyésztés

és hízalás, mely itt a rideg állattartást korán felváltotta, sok, jó takarmányt igényelt. Annál inkább, mert viszonylag kevés volt a megfelelő legelő. Egyes vidékeken inkább a tenyésztéssel foglalkoztak, pl. a Rábaközben, máshol inkább hízaltak, így számos Sopron környékén fekvő faluban. A tenyésztők eladták fiatal marháikat a hízalóknak, akik gyakran messze vidékekre eljártak hízómarháért.

Nagycenk egyike volt a hízaló községeknek. Kevés legelőjük maradt, igen megbecsülték a réteket, ahol szénatermelésre rendezkedtek be. Erre a határ egy részét fekvése, különösen a víz jelenléte igen alkalmassá tette. A község határán átfolyó két patak: az Ikva – Sopron felől – és az Aranyptak – Sopronkeresztúr felől (ma Ausztria) – szabályozását még a XVIII. század (1797 körül) elvégezték, így lehetővé vált a nem nagy kiterjedésű parcellázott rétek öntözése.

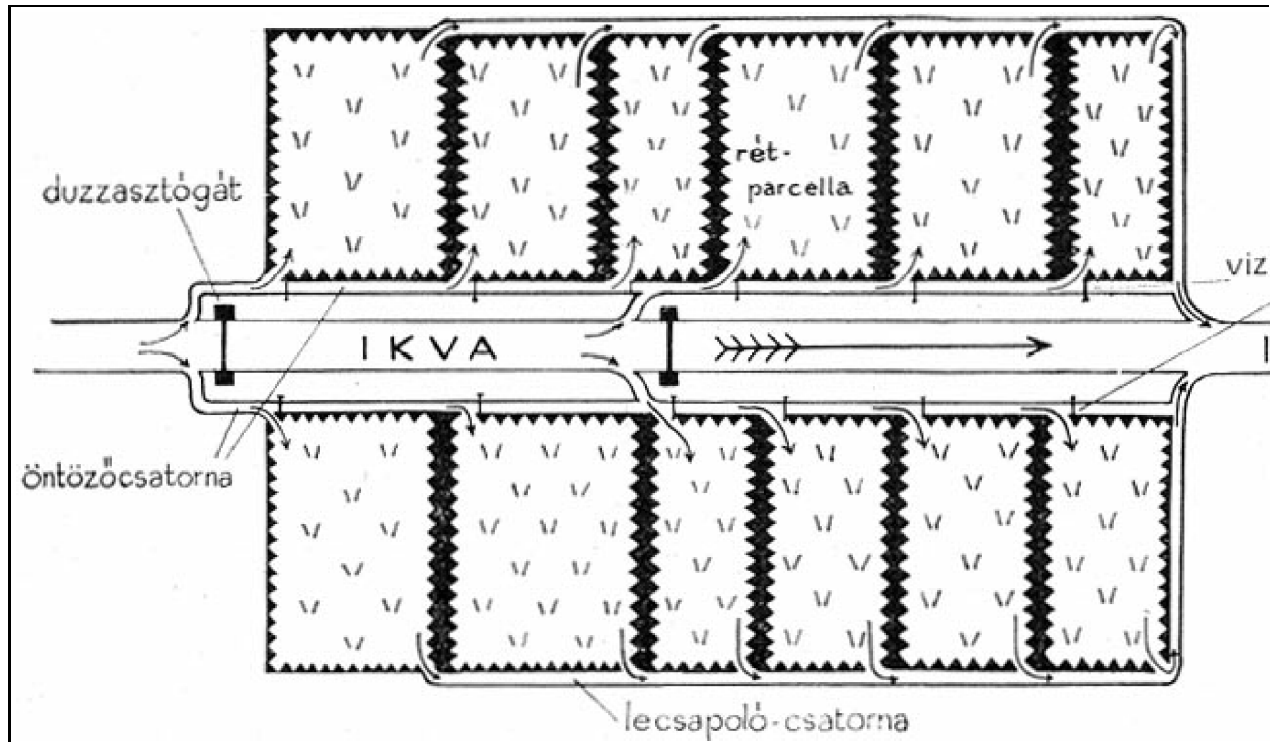
Az öntözés kezdeteit – a történeti források szerint – Széchenyi Ferenc vetette meg a patakszabályozás megterveztetésével és részben elvégeztetésével. A cenki határ e része enyhén lejtős, jól öntözhető, különösen a *soproni* Ikva vizéből.¹⁽⁵⁰⁾ A patak mentén a szabályozáskor duzzasztó árkot készítettek, mely a kópházi határtól a rétek nyugati szélén a Soproni utca kertjei alatt húzódik, a gyümölcsöskertben ér össze az Aranyptakkal. Ez az árok volt az első öntöző csatorna, nyomaiban még látható, belőle öntözték a Széchenyi uradalom rétjeit. A *soproni* Ikva mentén a rétek a *Czepléri rétek*, az *Alsó* és *Felső rétek* nevű dűlőkben terülnek el, továbbá az említett *Kertek aljai rétek*. Ezek a területek a község határának mélyen fekvő részei. A régi szabályozatlan Ikva vízfolyása itt kanyargott.²⁽⁵¹⁾

Az öntözés megvalósulásához hozzájárult a XIX. század első felében Széchenyi István munkálkodása, amit a vízszabályozás érdekében országosan tett. Széchenyiről tudjuk, hogy kicsiben sok mindent megpróbált saját birtokán, hogy aztán országosan megvalósítsa, vagy legalább példát adjon. Az öntözés ²⁹⁸is ilyen lehetett, akárcsak a Fertő tói fürdő, vagy a gázfejlesztés.³⁽⁵²⁾ Az öntözés tehát a múlt század első felében ezekben a dűlőkben kezdődött, első használói a Széchenyi *urodalmi réteket* öntözték, majd később a parasztság az 1848-as földosztás szerint kapott saját rétjeit kezdte öntözni. Amikor az 1885: XXIII. tc. alapján a vízjogot országosan rendezték, a víz további használati engedélyének elnyerése céljából igazolni kellett a szerzett jogot. A jegyzetben közölt két okmány mutatja, milyen helyzet alakult ki a községben a század közepétől.⁴⁽⁵³⁾ Az elsőnek idézett okmány a *polgársággal közös csatornáról* szól, és a földbirtokos érdeke mellett *mások jogosult érdekeit* említi. A másik pedig a cukorgyár 1855 óta tartó vízhasználatáról, anélkül, hogy *bárki is hátrány vagy kárt szenvedett volna, vagy szenvedne*. Bizonyos tehát, hogy ez időben a *cenki* parasztság is öntözte rétjeit. Az urodalom vízgazdálkodásának a hatására, részben talán mintájára alakult ki aztán a század végére a községben a közbirtokosság körében a rétöntözésnek az a rendszere, mely több mint félévszázadon át folyt.

Az öntözési rendszert és használatának népi együttjáróit az a hivatalos intézkedés alapozta meg, mely az öntözést a község rétjein hatósági úton szabályozta. A rétöntözés gyakorlata ezen a rendelkezésen alakult ki, mely mint alispáni rendelet 1905-ben jelent meg.⁵⁽⁵⁴⁾ Ennek értelmében szervezte meg a község *parasztpolgársága* az öntözést, *ez a nagycenki rétöntözés alapokmánya*. Benne lényegében a nép közösségi munkájának olyan szép példáját láthatjuk, mely a gazdaságtörténet és a gazdasági néprajz szempontjából még ma is figyelemre méltó.

²⁹⁹Az említett alaprendelet kiadása előtt a parasztság próbálkozása a rétöntözéssel szervezetlen volt, emiatt gyakran több kárát, mint hasznát vallotta. Erre mutat a községi képviselőtestület gyűlésének jegyzőkönyve 1900-ból, mely arról panaszodik, hogy a rétöntözés *károsodása* a réttulajdonosoknak. A jegyzőkönyv leírja, hogy *a helytelen öntözés miatt a réten nem rétifű, hanem kóró és gaz nőtt*, úgyhogy a termelt széna *pozdorja*-számba megy.⁶⁽⁵⁵⁾ Ezért a képviselőtestület megbízta az elöljáróságot, hogy a rétek

öntözése után a padlókat – tk. pallók – azonnal hozassa haza és csak akkor adja ki, ha az öntözés szükséges. Az öntözési terv kidolgozásának a gondolata néhány évvel előbb már szerepel a jegyzőkönyvben. Megbízatik azzal is az eljárás, hogy az érdekeltekkel dolgozzon ki egy öntözési javaslatot, s erről tegyen is jelentést, hogy ehhez alkalmazkodhassék a rétbirtokosság.⁷⁽⁵⁶⁾ A közgyűlési jegyzőkönyv nem részletezi a helytelen öntözés mibenlétét, de ez a tapasztalat bizonyosan hozzájárult ahhoz, hogy a falu vezetői – már az alispáni rendelkezést megelőzően – gondoltak a műszaki rendezésre.

Az öntözési rendszer vázlat. Lovas Gyula rajza

Az 1905-ös alapokmányból részletesen ismerjük az öntözési rendszer műszaki leírását. (Lásd az öntözés vázlatos rajzát!) Eszerint az öntözési vízművek duzzasztó zsilipekből (gátakból) és a hozzájuk tartozó mederszakaszokból, vízkiviteli zsilipekből, öntözőcsatornákból (folatóárkokból) és lecsapoló csatornákból állanak. Mindegyik külön szerepe a névből világos. A duzzasztó zsilipek felemelik a patak szintjét. A vízkiviteli gátak a vízfolyás irányában a duzzasztó zsilipek előtt fekszenek néhány méterrel. Ezekből kerül a víz az öntözőcsatornába, melyek a patakpart két oldalán húzódnak, kb. három méterre a medertől. A lecsapoló csatornák pedig a rétparcellák alsó végében összeszedik az addig lefolyt felesleges vizet, majd bizonyos távolság után visszavezetik a patak medrébe. Nagyobb szerepük vízbőség idején volt, a túlaradó vizek elvezetésére. A mellékelt öntözési vázlat szabályosan mutatja a természetben nem ennyire szabályos elrendezést, és elősegíti a megértést. Az alapokmány az egész rendszert mérnöki pontossággal és részletezéssel írja le. A két duzzasztó zsilip egymástól száz méter távolságra épült. A kettő szintje közt 4,261 méter különbség van.

A zsilipek műszaki berendezését a századforduló technikai színvonalának megfelelően készítették el. Anyagukat keményfa-deszkákból, sőt gerendákból állították össze. A gerendákat vaskapcsokkal (krampli-val) erősítették egymáshoz. Nagyobb áradáskor elvitte a gerendákat a vízár, csakúgy, mint olykor

a lekaszált szénát. A gerendákat pótolni kellett. A mérnöki tervek alapján ezeket a faluban szép számmal élő paraszterzemesterek készítették el, később javították. *Többször fel kellett újítani.* Erre legutóbb a harmincas évek közepén került sor, amikor az állatkivitel miatt a szénatermelés emelésének jelentősége az olasz-abesszin háború alatt növekedett. Néhány évvel előbb a kiscenkiek zsilipjét építették újjá (1931). Ekkor a fagerendákat cementlapokkal *cserélték ki.* A zsilip szerkezetének változását így mondják el: „Régen részletben voltak a padlók (pallók) benne. Négy padló volt beletéve, azokat egyenként lehetett kiszedni és berakni, de most betonból van és olyan felhúzó. A zsilip fontos része *a sas*, szög, mely a zsiliptáblát tartotta. Ezt a szöget gyakran leverték, ezért később lakattal biztosították, de azt is leverték. Így lehetett a zsilipet felhúzni, vagyis a vizet továbbengedni.” (Szommer Pál, Magyar János és mások.) Magyarán az öntözés szabályait kijátszani. Ez okozott Nagycenk és Kópháza rétgazdái között ismételt viszályt. (Lásd alább.)

A duzzasztó zsilipeket a nép *zúgó (úgó)* néven említi, mert rajta a víz állandóan zúg. Magát az öntözést pedig *folatás*-nak. Ez tulajdonképpen árasztásos öntözés. Az alispáni véghatározat szerint a vízjogból a Széchenyi-urodalom, a nagycenki rétbirtokosság, beleértve a kiscenkiet is,⁸⁽⁵⁷⁾ továbbá Kópháza lakossága részesült, melynek területe az Ikva folyásán fentebb – Sopron felé – fekszik. Így szabályozni kellett az öntözés időtartalmát. Legtovább a grófi réteket öntözhatték, majd a nagycenkiet. A szabályozás így szól:

„Az egész terület egyszéri megöntözésére 8 napig használható fel az Ikva vize...”

A nyolcnapos öntözés a következő időszakokban eszközölhető: március hó utolsó nyolc napján, április hó első nyolc napján (vasárnapokat nem számítva), május hó első nyolc napján (vasárnap nélkül), június hó utolsó nyolc napján (vasárnap nélkül), július hó első nyolc napján (vasárnap nélkül), augusztus első nyolc napján (vasárnap nélkül), szeptember utolsó nyolc napján. – A kópházaiak csak vasárnaponként, pontosabban szombaton este hat órától hétfőn reggel hat óráig, tehát 36 órát öntözhetek. Ez az időbeosztás később – mint látni fogjuk – vitákat okozott. Duzzasztó zsilip a használatnak megfelelően épült. Az urodalom zsilipje a Czeglér dűlön volt, ez a Győr–Sopron közötti műút építése során ³⁰¹megszűnt, mert útban feküdt (1939). Kópháza és a kiscenkiek is építettek zsilipet. Mint mondják, a kiscenki úgón alul elterülő nagycenki tulajdonban volt rétek birtokosai az 1931-es újjáépítéshez nem akartak hozzájárulni. A kiscenkiek egyedül építették meg a zsilipet, de csak az ő oldalukon öntözhetek. Máig emlegetik ezt a cenkiek. A nagycenkiek ezeket a réteket a felső zsilipről próbálták öntözni, de a száraz föld sok vizet nyelt. Ekkor határozták el, hogy az öntözést ott kell a legközelebbi időszakban folytatni, ahol abbahagyták. Így minden rétdarabra sor került. Ez esős időszakban nem okozott nehézséget [Sobor Ferenc, Horváth (Andor) Lajos.]

A nagycenki parasztpolgárság *a folatás jogát* félholdnyi-egyholdnyi saját rétjein gyakorolta. A rétek az említett dűlőkben *a soproni* Ikva mentén terülnek el, mindkét oldalon, egy összefüggő területen. Fentebb a nagycenki részen lakók, majd a vízfolyás mentén lejjebb az urodalom rétjei, végül a kiscenki részen lakóké. A két világháború között az *uraság* bérbe adta a rétjeit, ezért nem építette újra a megszűnt *czegléri* zsilipet, nem volt érdeke. A saját rétjeit a parasztpolgárság olyan sorrendben – mint mondják: *sorré*-ban – birtokolja, ahogyan azt 1848-ban a régieknek kiosztották. Mégpedig ahogyan a faluban, legfőképpen a Gyár utcában és a Kiscenki utcában (ez az utca volt tk. a régi Kiscenk) a törzsökös parasztság lakik, ugyanúgy a családok (házak) sorrendjében mindenkinek megvolt a maga rétparcellája. Pl. a Szommer család a Gyár utca első házában lakott, máig az első darab rétparcellával rendelkezik. Aztán a Szeneczey, Sipos stb. család rétje. A házsomszédok tehát a réten is szomszédok voltak. Ez a rend a legutóbbi időig általában megmaradt. Némi változás öröklés vagy eladás útján utóbb következett be. Az alapokmány

felsorolja a réttulajdonosokat a rétek nagyságával. Nagycenken a legkisebb rét 764 □-öl területű, a többi nagysága 1–2 khold között mozog. A kiscenki részen a rétek kisebbek, a legkisebb 313 □-öl. Az okmány 163 réttulajdonost sorol fel, néhányuknak 2–3 réteje, néha ennél több volt. A rétek területe összesen 125 khold, 1,424 □-öl. A terület idők folyamán alig változott. Így az öntözés gyakorlata 120–130 családot érintett, mely szám megegyezik azoknak a családoknak a számával, akik marhahízalással foglalkoztak. Az öreg parasztpolgárok elmondják, hogy ezenkívül más réjük is volt.

„Régebben minden félhelesnek két réteje volt, egy nagyobb hely – szessziós rét – és mellette egy erdei vagy kistrét. Az első volt az öntözött rét. Ezek gyenge másfélholdasok voltak” (Sobor Ferenc). Szessziós rét a *keresztúri* Ikva mentén is volt, de ott nem öntöztek. Ott a rétek egy része a dombháton – ahol a *Déli Vasút* átmetszi a dombot – *sülevényes*, az alsó rész pedig sásos. Így azok részére, akik valamikor ezt kapták, némi *kárpótlást – bonifikáció-t* – adtak, mégpedig a Kópháza felé eső *Szessziós rétekből*. A fogalom még él az idősebbek tudatában, de hogy a réteken ez hogyan történt, arra már nem emlékeznek. (A *bonifikáció* a közbirtokossági erdőgazdálkodásban használatos, ott közismert fogalom.)

Az öntözőcsatornák mentén mindkét oldalon, a rétparcellák felső sarkában egy – vagy a szélesebb parcellákon középen is még egy – *vízkezelési zsilipet* létesítettek. Nevezték még *torlasztónak*, vagy *leeresztő zsilipnek*. A víz ezeken át árasztotta el a parcellákat. A parcellákat kis *folyamatos földgátakkal* választották el egymástól. Ezeket a réttulajdonosok készítették, majd tartották rendben. Magasságuk a szükségletehöz igazodott, ahogyan a föld fekvése megkívánta, a legtöbb 30–40 cm magas, de egy méter magas is volt.

– Fel voltak *kúpozva*, és ez felfogta a vizet (Lex Mihály). Nevezték *tömések*, **302**söt *bakhátak* néven. Így a víz nem folyt át a másik rétéjére. A szélesebb parcellákon – ahol két torlasztó volt, két kúpot raktak. Csak így öntözhetette meg teljesen a víz. A kivételnél nem kellett a vizet olyan magasra emelni. Ügyeltek arra, hogy a víz a kúpon ne jusson túl, mert az pazarlásnak számított. A nép azt tartja, hogy ez a víz már nem olyan hasznos, mert *az leszűrt víz*.

– Mikor a víz áll, mindig leszűrődik, ami felül folyik le, az le van szűrve. – A parasztpolgár tudja, hogy a vízben lévő anyagok mennyire hasznosak. Ezekben az Ikva különösen tavasszal gazdag. A tél végén a hólé a földet *megiszapulta*, sok korhadt levél, hulladék lefolyt az Ikván, lemosta a soproni kanálisok tartalmát, mindenféle szemetet. Ez a *trágyás víz* igen használt a rétnak, ezt mindenki tudja. Ha a tél utoljára a víz előntötte a réteket, utána jó szénát kaszáltak.

– Mert az *hizlalla* a réteket (Szommer Pál) – hízalja.

Nemcsak a zsilipeket, hanem az egész öntözési rendszert is gondozni kellett. A rendbehozás időszaka a tavasz. Ahogyan a hó elolvadt, kihirdették a lakosságnak, hogy *mikor lesznek a folatok tisztítva*, akkor minden háztól kimentek, a csatornákat egyszerre tisztították. Minden család rendbe hozta a saját rétejét, megjavították a téli beomlásokat, megigazították a földkúpokot. Ki-ki *ismét megkomputta a parcelláját*, hogy azon a víz *rendben terjedjen*. Az árkokat megtisztították a téli hordaléktól. Ilyenkor *nyüzögtek a réten*. A munkát gyorsan végezték el, néhány nap alatt, mert fontos volt, hogy a hóolvadás vize már öntözze a rétet. Olyan gyorsan dolgoztak, hogy *közben nem jutott idő beszélgetésre*.

– Három nap alatt tiszta lett az egész határ (Magyar János). Aki netán nem végezte vagy végeztette el a tisztítást, a bíró napszámosokat fogadott, azok munkabérért adó formájában behajtotta.

Nyáron kikaszálták az árkokat, mert a dús növényzet akadályozta a vízfolyást. Ha tavasszal *tisztességesen*

megrakták a partokat, akkor *egész nyáron megállt a rendszer*.

– Nyáron, mikor folattunk, letiptortam a füvet, hogy mielőbb a rétre jusson a víz, *huzattya* legyen (Sobor Ferenc).

Évtizedek során kialakult a *folatás* célszerű népi eljárása. Ha a nagycenkiek részére megkezdődött a folatás, akkor az folyamatosan végigment minden parcellán. Egy-egy rétet – a víz bőségétől függően – néhány óra alatt öntöztek meg. Amikor az egyik gazda a zúgókhöz indult, beszólt a második szomszédjának, hogy készülhet, *hogymikor én végzek, akkor kigyüssz, és te következel*. Ha tehát az ő öntöző szomszédja hazament, akkor indult annak a második szomszédja. Tehát – mint mondják – *a folatás sorréba ment, mikor én végeztem, akkor a szomszédom már ott volt*. Előfordult, hogy a sorrét megpróbálták megváltoztatni.

– Ez mindig virtusságból ment. Egyik-másik hanyag volt, elaludt, elmaradt, és később akart öntözni, de a többiek nem engedték (Horváth Gyula). Még per is támadt a harmincas években ilyen esetből, egyesek ezzel a hanggal 1945 után is megpróbálkoztak. Hamarosan be kellett látniok, hogy mindenkinek érdeke a megállapodások megtartása. Arra is ügyeltek, hogy a rét sok vizet ne kapjon. Ha sok csapadék hullott, ilyenkor hamar továbbengedték a vizet, kevesebbet öntöztek. Néha viszont *a folató elaludt, vagy mulatott*.

– oda sem nézett, a víz pedig folyt-folyt. Mintha csak ismétlődne az 1900. évi helyzet, bizony sok kóró és gaz a réteken (lásd előbb).

Az öntöző rendszer felújítása a háború után nehezen ment. A réttulajdonosok 303 nem tartották érdemesnek, hogy a költséget viseljék. Így az egész meglehetősen elhanyagolódott. A termelészövetkezet a réteket, a berendezést (1959) igen mostoha állapotban kapta meg. Azóta az öntözést felújították, de a teljes helyreállítás nagyobb munkát igényelne. A duzzasztó zsilipek valahogyan még működnek, de a vízkiviteli gátak és a csatornák gondozatlanok. A kiviteli gátakat itt-ott deszkával, ólajtókkal pótolták *a parcellák fején*, a csatorna partját csupaszon, földből alakították a víz levezetésére. A vízkivitelnek ezt a módját már az alapító határozat tiltja, mert a partokat rongálja. A termelészövetkezet emberei a hatvanas évek elején két-két naponta kijártak – ezt maga a szerző látta – szabályozták a folatást. Persze a víz újabb soproni gyári szennyeződése kérdésesé teszi, hogy egyáltalán alkalmas-e még öntözésre. Ez meghatározza a rendszer további sorsát. (Ezek a sorok a hatvanas évek közepére vonatkoznak.)

A negyvenes évek végén a rétek egy részét a kertek alján felszántották. Az első években nagyszerű termést hozott,

– ötkilós répák termettek ott (Magyar János).

Az utóbbi években pedig csalamádét termelt a termelészövetkezet, silónak. Nagyon jól fizetett. A vezetőség abból indult ki, hogy a mélyfekvésű területeken a nedvesség megrontja a növényzetet, mielőtt beérne. A marha nem eszi, tehát célszerűbb, ha felszántják.

A vízzel való gazdálkodás szárazság idején volt különösen fontos. Ilyen időszakban keletkezett a perlekedés – az öregek szerint – egyrészt a nagycenkiek és kópházaiak, másrészt egymás között. Szerencsére kora nyáron és nyár derekán bővízü az Ikva, ilyenkor legszükségesebb az öntözés. De a második világháború után a folatás időtartama is vitát okozott.

A vízfolyáson felül lévő kópházaiaknak ugyanis módjukban volt a vizet Nagycenktől elvenni, elzárni. Az alapokmány szerint az öntözés ügyét a nagycenkiek nevében a zsilipkezelő intézte. Ezt a tisztséget hosszú

huszonöt évig Szommer Pál látta el. Elődje, Bene Antal szintén sokáig volt zsilipkezelő. Ők ellenőrizték a zsilipek állapotát, intézkedtek a javítások ügyében, örködtek, hogy

– *a folatás ideje szabályosan menjen.*

’Öregségükre elkedvetlenedtek. Egy ilyen alkalommal mondott le – Szommer Pál elmondása szerint – Bene Antal.

– *mert leütötték a lakatot a sasról.* – Szommer Pál szintén lemondott.

– *A háború után már minden áta-botában ment.* Mindenki akkor öntözött és úgy, amikor akart és tudott (Szommer Pál). Utóda Magyar János aztán átment Kópházára, vitte az írásbeli megállapodást – ez akkor még minden nagyecenki réttulajdonosnak megvolt – mutatta a kópházi gyűlésen, mert nem engedték a vizet.

– Vittem a papírt, nézzétek, itt a jog, akkor engedték már a vizet. Amikor aztán eljött tőlük, akkor ismét elzárták a vizet. Hosszasan folytak még a viták. Ujjá akarták szervezni az öntözést, rendezni a vízjogot. Mert eddig Kópháza csak vasárnapokon öntözhetett. Az 1945-ös földosztás után a két falu rétjeinek a nagysága csaknem azonos lett, megszűnt a grófi uodalom, az öntözési időt tehát a két falu között egyformán oszthatták meg. Meg kellett értetni mindkét falu embereivel, hogy közös érdekből rendre van szükség.

– Gróf most nincs, tehát a jogot kétfelé vágjuk, osztozunk, fele ide, fele oda – (Magyar János).

Végül közös gazdagyűlésen beszéltek meg a kérdést, azután a folatás a két 304 falu népe között békességben történt. A kérdést mindkét község igen fontosnak tartotta, hogy sok, jó szénához jussanak. Tehát ügyeltek, hogy a megállapodást tiszteletben tartásák.

De viták a cenkiek között is akadtak. Ha kevés volt a víz, akkor éjjel-nappal ment a folatás. Ilyenkor a nagyecenkiek ugyanazt tették egymással, mint a kópházaiak velük. Egymás elől húzták fel a parcellák öntöző zsilipjeit, hogy a víz továbbfolyjon. Mondják is:

– A réten sem sógor, sem koma nincs. Mert az egyik a másikat becsapta, ha sógora, ha komája, akkor is. Még az édes testvérét is – (Lex Mihály).

– Vertük egymást lapáttal (Szenczey József).

Ha van is ebben némi túlzás, bizonyos, hogy nagyon örködtek az öntözésen. Volt ugyan, akit nem lehetett becsapni.

– A kiscenki Sobor mellett volt a rétünk, de ezeket nem lehetett becsapni, mert képes volt két-három napig is ott feküdni (Fekete Péter). (Valóban a kiscenki Soborokat ma is *észér* embereknek tartják.) Bár a fentebb lévőket nehezebben csaphatták be, de a nagyecenkiek dicsekedtek, ha lehetett, a kópházaiak zúgóját is felhúzták.

– Ilyenkor aztán futottak, mert ha elfogták, megverték őket.

Az Ikván, Kiscenk alatt, Peresztég felé is épült zsilip, a *malomcsatornán*, mely az első világháború után szűnt meg. Amit a nagyeceniek kaptak fentebb, ugyanazt tették a kiscenkiek olykor a peresztégi molnárral. Elzárták a vizet öntözésre, így a molnár vízimalma nem örölt. Olykor látni lehetett, amint felfelé jön, fehér molnárruhában, ellenőrzi, hogy *a zsilip fel van-e húzva*. Ha a kiscenkiek meglátták, elfutottak. A molnár

csak kiabált, feljelentést tehetett a főbírónál, de ezt meggondolta, nem állt érdekében a feljelentés, így inkább futni engedte a parasztot.

– *A molnárnak többször egész a kópházi zsilipig fel kellett menni, az úgokon mindenütt felhúzni a zsilipet. Akkor még nem voltak motorok, hogy hajtsák a malmot, csak a víz hajtotta a húszas évek előtt (Sobor Ferenc).*

– Utána motorral kezdték hajtani a malmot, többé nem volt szükség a vízre. Így megszűnt *a molnár szaladozása* is.

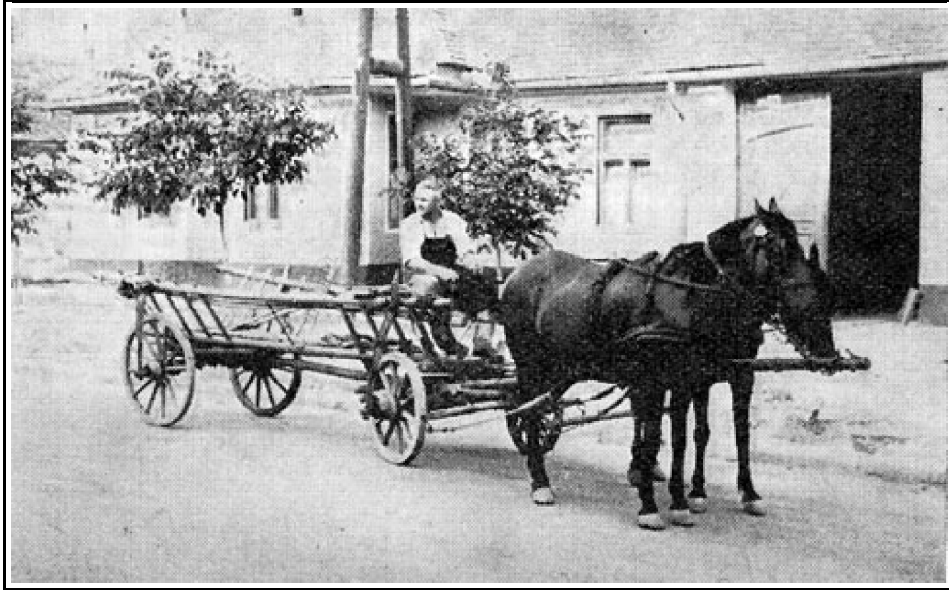
*A rétet nyaranta kétszer kaszálták. Az első kaszálás május végétől június közepéig tartott, Antal napig (június 13). A másodikkal a sarjút – sargyú – aratták, augusztus végétől szeptember közepéig. Ilyenkor gyakran esős idő járt, a széna, vagy sarjút nem száradhatott ki, *kintromlott*. Egyszer-másszor az is előfordult, hogy kaszálni sem tudtak. Legtöbbször azonban jó minőségű szénát kaptak. Többen *résziben* vállalták a kaszálást, akiknek nem volt saját rétjük, így tartották el néhány állatjukat. Általában mindenki a sajátját kaszálta, – *kinek mikor ideje volt*. Egyesek azzal dicsekedtek, hogy nekik *a sargyú is jól hozott*, mert trágyalevet hordtak rá. Pl. Sobor Ferenc. Háromszor ő sem kaszálhatott, – *annak nincs értelme*. Többen megpróbálkoztak a harmadszori kaszálással, kevés sikerrel, mert a következő tavasszal a szénatermés megszűnylette.*

– Egyszer igen szűk esztendőnk volt, tavasszal kaszálni kezdtük a réteket. Lucerna még nem volt, hamarabb kellett a fű. *Lekaszáltam a rétetem időnek előtte*. Sem a második, de még az első sargyú sem ért semmit. De amit rendes időben kaszáltunk, olyan szép sargyú lett, hogy alig birtunk vele. Olyan különbség volt. Még a másik esztendőben is éreztük. Apám mindig mondta: – Te meg ne próbáld! Én megpróbáltam, de hiába! (Sobor Ferenc). Így aztán harmadik [305](#) kaszálás helyett legeltettek. A sarjúkaszálás után kihajtották az állatokat, késő őszig legeltettek.

A kaszálás 2–3, sőt 5 napig is eltartott. Reggeltől estig kaszáltak, az ennivalót a családtagok vitték ki nekik, *kettős fazék*-ban (Lásd A magyarság néprajza, 2. kiadás. I. 96. ikres edény). Sok szénára volt szükségük. A réten nagyon jól fizetett, mint mondták:

– Egy kholdról 30–40 mázsa jó száraz széna *legyün*, sarjúból 15 mázsa. Ha a szénát lekaszálták, akkor *renden* maradt, úgy száradt a földön. Néhány nap múlva favillával megforgatták. Úgy is száradt néhány napig, az időjárástól függően. Utána – ha még szükségesnek látták, ismét meglazították favillával, hogy jól kiszáradjon. Ez volt a *börzögetés*.

– Ha vastag volt a rend, a villa hegyével megbörzögettük (Fekete Ernő). Majd *boglák*-ba (*boglya*) összegyűjtötték, valameddig így állt, de néhány nap múlva igyekeztek haza szállítani, hogy meg ne ázzon. *Hosszi szekere*-re rakták, így szállították be. (Lásd a képet!) Mint mondják:

Hosszú szekér. Németh János felvétele 1965

– Szénát, meg *gabna-félét* (*gabona*) hoztak, *takarútk* be rajta. – Innen a *takarúlszekér* (többen mondták). – Vagyis a hosszú szekéren csak szénát és szálsgabonát szállítottak. Leszorítására *nyomórúd* szolgált. Ez hosszú farúd, melyet a széna fölött középen, hosszában helyeznek el. Elöl láncsal erősítik a szekéroltalakhoz, hátul pedig kötéllal. Így hordják rajta a takarmányt. Használak a faluban rövid szekeret is, ezzel répát, trágyát szállítanak. A rövid és hosszú szekérderekat ugyanarra a két pár kerékre szerelhetik. A parasztpolgárnak megvolt a kétféle szekere.

Otthon a szénát a *pajtába* rakták, ha gyorsan akarták *feletetni*. Ha viszont télire szánták, akkor a *szeker* a *herkelik*, *hílik* alá állt (*hí* = padlás, *hílik* = az udvarra szabadon néző padlásajtó nyílása, lásd a *fényképet*). Ezen át feldobálták a szénát a padlásra. Ezt a műveletet általában három ember végezte. Egyikük kocsiól villával dobta a herke-likba, a másik fenn, az ajtó előtt beljebb továbbította, végül a harmadik teljesen a helyére igazította. Az egész munkát egy ember is elvégezhetette, de úgy tartják, hogy a rendes munkához hárman szükségesek. A szénát a padlásról akkor etették, ha a zöldtakarmány elfogyott.

306A cenki polgár jól ismerte a szénát. Tudta, hogy melyik határrészen milyen terem. Hogy a *fertei* – Fertő tó melléki – nem tartozik a jó szénák közé. Attól a marha nem fejlődik jól, savanyú, nem eszi jóízűen. A Hanságban termett savanyú szénát szintén csak szükségből vette meg, ámbár *régebben a fertei pórok hordták a hanyi szénát*.

– Az ócska széna. Nekünk egy mázsa szénánk többet ér, mint ott tíz mázsa (Fekete Péter).

Ennek ellenére – száraz időjárás esetén – néha a cenki parasztpolgár maga ment Osliba, a *széna fővárosá*-ba. Köztudott, hogy ott voltak a nagy hanyi szénavásárok. Oslí a XIX. században a hansági szénakereskedelem központja volt.[9\(58\)](#)

A nagycenki határban, a *Keresztúr felé eső Szessziós réteken* savanyú széna terem. – *Mert ott a víz mindig rajta van* (Nagy Sándor). Valóban ez a terület *mélyen fekvő, vízárastásos*. Ilyen helyen a széna – *sásos*,

csollános, vadmajorannás, lapus, bürök, vadkömény van közte – (Trencsér László).

– Jól terem itt a *pörgye*, kártevő növény, mert a hasznos füvet lenyomja, összehúzza. Mikor kaszálják, az ember ki sem tudja húzni belőle a kaszát. Fehér gyökereivel összehúzza a földet. Ezért mondják – *ragadvám* –. A marha nem eszi meg, bekerül az alom közé. Ezt a *szemét gatz* kell időnként letakarítani a folytatás útjából. Azt tartják, hogy a víz hozza magával.

– *Egyik évben van, a másikban nincs* (Horváth Gyula).

– *Ha belevágott az ember a kaszával, akkor mozgott a hegy oldala, mert úgy össze volt fűződve.* Alomnak jó, szalma helyett az állatok alá (Magyar János).

A másik, a *soproni Ikva* mentén viszont, ahol öntöznek, a *Szessziós réteken*, jó széna terem.

– *Mert sűrű, első kaszálás előtt kivirágzik, jó illatos, nem sásos, nem csollános, jó vitamin van benne, édeses* (Trencsér László).

A hivatalos minősítés szerint I. osztályú, míg a másik III–IV. osztályú. Ez a terület tehát érdemes az öntözésre. Így érthető, hogy a marhahízalásban erre az öntözéssel nyert szénára számítottak. Amikor egy időben, az első világháború után az uraság a réteket bérbe adta, a parasztság szívesen fizetett érte, főleg a *szöllérség* bérelte, hogy néhány marháját meghízalhassa.¹⁰⁽⁵⁹⁾

Ha végigmegyünk a réteken, és áttekintjük az öntözési rendszert, még mindig lenyűgöző hatású az itt kialakult nagyszerű, részben közösségi népi munka nyoma, mely évtizedeken, sőt évszázadon át oly eredményesen szolgálta a nagycenki parasztpolgárság hízaló tevékenységét. A Fertőboz és Nagycenk között épített iparvasúti vonal fölött – a cukorgyárhoz, melynek hídja alatt átfolyik – kb. négy km hosszúságú szakaszon a nyílegyenesre szabályozott Ikva partján – ritkásan néhány fűzfá. A fertőbozi GySEV állomáson a cukorgyártól betorkolló iparvasúti töltés hídjai utat engednek a patak medrének, a lefolyó csatornáknak. A vasút építői – igaz, per útján – tiszteletben tartották a kialakult rendszert, kikerülték. Kár, hogy a közút építésben – mint említettük – erre nem gondoltak, csupán a közúti hidat építették meg az Ikva medrének. A per és a rétöntözést szabályozó törekvések nyomai megtalálhatók a községi képviselőtestületi [307](#) jegyzőkönyvekben.¹¹⁽⁶⁰⁾ Előbb a perhez, majd a szabályozás megtárgyalására küldte ki a község a képviselőit, olyan parasztpolgárokat, akik az öntözésben érdekeltek voltak. Bár további részleteket nem ismerünk – legalább is a szerző –, bizonyos, hogy az öntözés biztosításában ezeknek a képviselőtestületi tagoknak a munkája is szerepet játszott. A kérdést ismerő öreg cenki parasztemberek még ma is nagy lelkesedéssel beszélnek a *folatás* részleteiről, mutatják az írásos anyagokat. Sajtójuknak tekintették a munkát.

Ezeket az öntözési hagyományokat hasznos tanulmányoznunk, mert népünk közelmúlt életének egy-egy darabja. Még ekkor is, ha az adatközlők lelkes közlései alapján egy kicsit a *valóság égi mása* bontakozik ki, egy-egy adatuk nehezen hihető vagy ellenőrizhető.¹²⁽⁶¹⁾

Herke-lik létrával. Németh János felvétele

Másrészt az öntözést korszerű formában – ha lehet – fel kellene újítani. Az öntözés – mint a magasabb színvonalú mezőgazdasági termelés megteremtésének egyik előfeltétele – napjainkban vált végleg el nem odázható kérdéssé. A Széchenyiek és – többek között – a nagycenki parasztság vízgazdálkodási [308](#) programját és hagyományát most fejleszthetik igazán korszerűvé. Erősen sürgeti ezt pl. az 1968. évi nyári aszály.^{[13\(62\)](#)}

Úgy hisszük, az ismertett öntözési rendszer *a népi erő olyan megnyilatkozása volt*, hogy az e téren kialakult gyakorlat és annak a hagyománya *értékes eleme a nyugati végek paraszti életének*.

Adatközlők:

Bene Mihály, 1909. Gyár utca 18. Tsz. fejő, parasztember, régi állathízlaló családból.

Fekete Ernő, 1921. Gyár utca 53. Tsz. tag, parasztember.

Fekete Péter, 1903. Gyár utca 75. Tsz. állatgondozó.

Horváth Gyula (Andor), 1923. Gyár utca 21. Tsz. állattenyésztő brigád vezetője.

Horváth Gyula (Titusz), 1900. Soproni utca 110. Tsz. tag. volt urod. cseléd.

Horváth Lajos (Andor), 1894. Kiscenki utca 15. Parasztember, volt egyéni gazda.

Lex Mihály, 1890. Gyár utca 17. Nyug. tsz. tag, volt erdőbirtokossági elnök.

Magyar János, 1902. Iskola utca 15. Volt tsz. tag, utolsó vízügyi elnök, zsilipkezelő.

Nagy Sándor, 1908. Tsz. tag, volt urod. juhász.

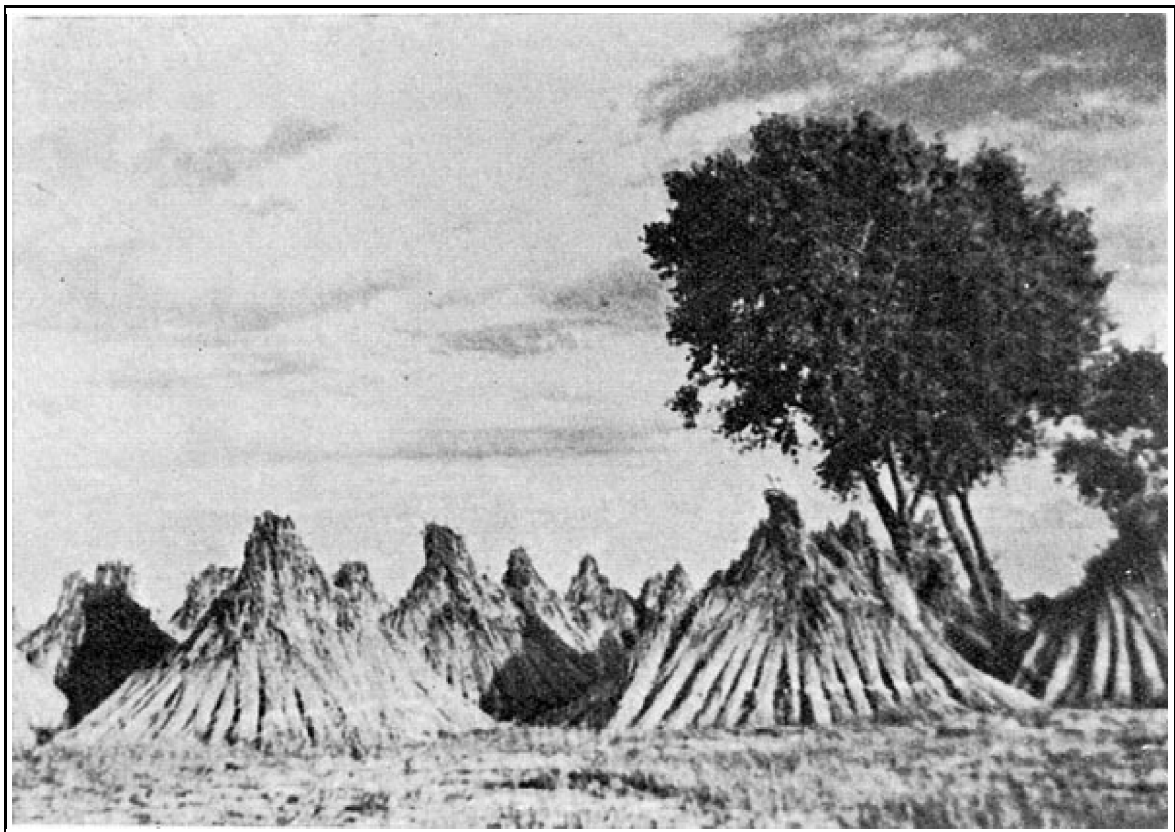
id. Sobor Ferenc, 1897. Kiscenki utca 32. Volt parasztember.

Szeneczey József, 1894. Gyár utca 10. Tsz. tag, parasztember.

Szommer Pál, 1889. Gyár utca 8. Egyéni parasztember.

Trencsér László, 1908. Hidegségi utca 5. Gyógynövénygyűjtő.

Ezenkívül – más néprajzi anyag gyűjtése közben – a kérdésről többen nyilatkoztak, adtak egy-egy adatot.

Nádrakások a Fertő déli partján. Fénykép

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Mikó Sándor: Adatok a Nagyerdő történetéhez

309 Mikó Sándor: Adatok a Nagyerdő történetéhez

1. Megállapított tény, hogy hazai erdészettörténeti irodalmunk szegény és hiányos. Ennek hatására merült fel bennem az a gondolat, hogy az Országos és Soproni Levéltárakban végzett kutatásaim során a Sopron

megyei Nagyerdővel kapcsolatban összegyűjtött, eddig még nagyobb részt feltáratlan anyagot közlésre bocsássam, és a már nyomtatásban megjelent dolgokat eredeti idézetekkel is alátámasszam, amelyek néprajzi és nyelvészeti szempontból is sok újat adnak. Nem összefüggő történetet kívánok nyújtani, hanem csak adatokat szolgáltatni ehhez. Pár helyen hivatkozom olyan megállapításokra is, amelyek már ismereteseek, és minden bizonnyal elkerülték a Nagyerdő történetével foglalkozók figyelmét.

2. A Nagyerdő területén fekvő Szolaggyőr a XVII. és XVIII. században a Széchenyi család birtoka volt. Erre vonatkozólag már a XIII. századból van oklevelünk, amely egyúttal meg is dönti Csapody István állítását, hogy „a hatalmas, összefüggő erdőség először 1416-ban Lósy Jakab fia, Beled és Ebergőczi Tamás fia, János közt végbement „osztály”-nál szerepel.¹⁽⁶³⁾ Ugyanezt Bártfai Szabó László 1410-re datálja.²⁽⁶⁴⁾ 1275-ben IV. Béla Magyarország királya Bertrand ispánnak, aki főleg a Frigyes osztrák herceg ellen viselt hadjárat idején a soproni határvidék őrzésében dicséretesen és bátran helytállt, privilégiumot adott azokra a várföldekre, amelyek Szolaggyőr várához tartoztak és együttes néven Családnak nevezték őket. Ugyanekkor részt kapott a Kis-Rába folyóban is, ahol e várföldeket érintette.³⁽⁶⁵⁾

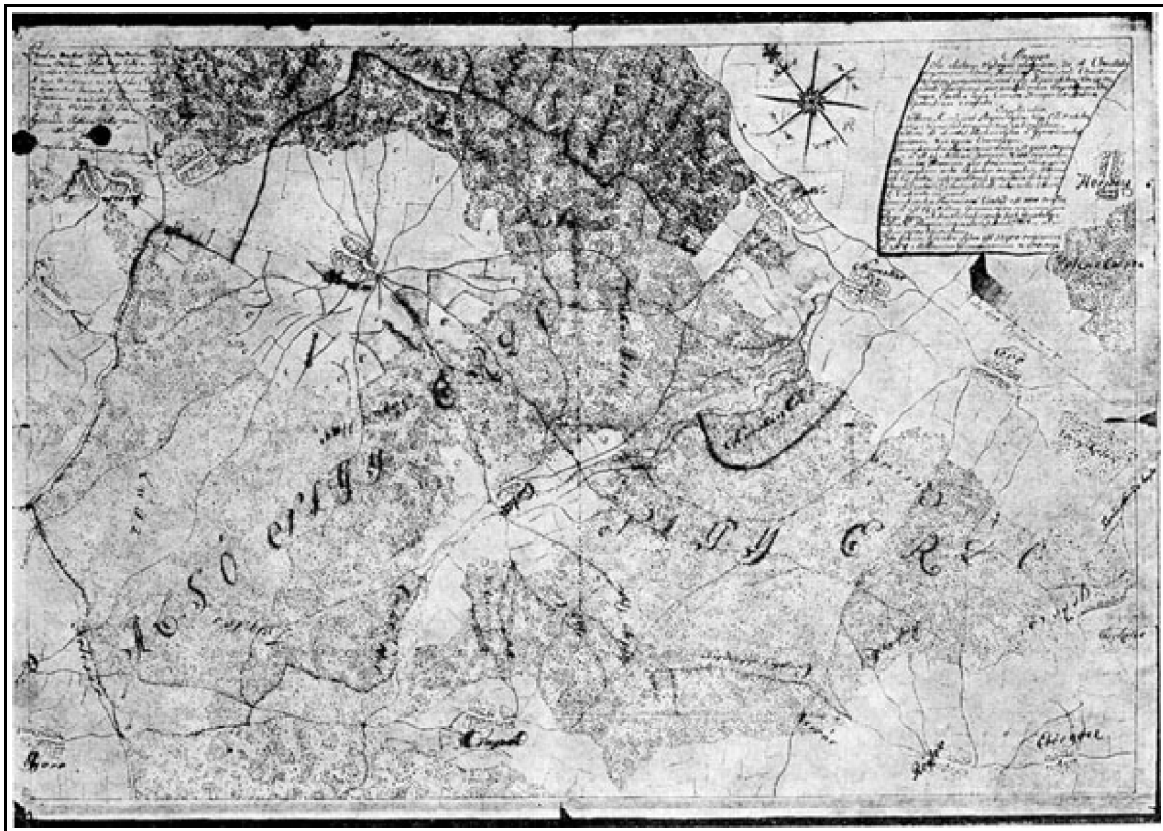
1328-ban a Vághy család tagjai, akiknek ősei Rába-menti erdőőrök voltak, a Vágon lévő erdeiket, mégpedig a Mogyorós berket, a Farkas erdőt és Magada erdőt, amelyet a nép „Ketske elés”-nek hívott, felosztották egymás között.⁴⁽⁶⁶⁾ A falu történetírója, Németh Imre úgy véli, hogy az erdők, cserjések a Rába mentén déli-nyugati irányban feküdtek, amit az Erdei tag elnevezés is megerősít. Még a múlt század 90-es éveiben a Sugó felé vezető tagúton állott két öreg szilfa, amelyek ekkor néhány százévesek lehettek.⁵⁽⁶⁷⁾ A röjtöki erdőt a két Vághy fivér, Benedek és Miklós 1328-ban szintén felosztotta. A keleti rész Benedeknek és utódainak, a nyugati rész pedig Miklósnak és örököseinek jutott.⁶⁽⁶⁸⁾ 1405-ben Vághy János és György Röjtököt az erdővel együtt elzálogosították 31013 márkáért a Czirákiaknak, amiből hosszadalmas per származott, mert a család egyik része szerette volna visszaváltani.⁷⁽⁶⁹⁾ A XV. század végén a Kanizsaiak „nemcsak ezen Erdőt, hanem más helységeknek Erdejeket erőszakkal, sok számú fegyveres hajdukkal el foglalták és a Lővei N. Erdőhöz kapcsolták.” A Kanizsaiaktól pedig a Nádasdyak örökölték. A Vághy család követelte vissza e tulajdonát és a kérés jogosságának tisztázására Mikó Domonkos, Sopron vármegye szolgabírája több tanút idézett meg a muzsai tárgyalásra. A kihallgatott emberek, 75–85 évesek, édesapjuktól és más öregektől hallották, „hogy a röjtöknek volt erdeje és a Vági familia birta.” Vallomásukból kitűnik, hogy a muzsai lakosok a Vághyknak minden szekér fáért „15. pénzt”, egy-egy marha egész nyáron történő legeltetéséért pedig „5. pénzt” fizettek. A Kanizsaiak és a Nádasdyak idejében ez az összeg három, ill. négyzerezésre emelkedett.⁸⁽⁷⁰⁾

A lozsi erdő szintén a Kanizsaiak és a Nádasdyak tulajdonába került. II. Ulászló király 1501-ben Viczay János lozsi földesurat bízta meg e vakmerőség kivizsgálására.⁹⁽⁷¹⁾ Erről Bártfai Szabó is ír,¹⁰⁽⁷²⁾ de az eredményről nem tájékoztat. Viczay özvegye, Hédervári Kata 1671-ben a Királyi Kamara előtt bizonyította, „hogy az Loosi határ mellett lévő Nagy Erdőnk bizonyos része Looshoz való lévén.” Ezt az állítását tanúkkal is megerősítette. Varga Márton ebergőczi ember szerint, aki vallomásában az öregek elbeszélésére hivatkozik, a „Nagy Völgy lett volna rigenten az Losi határ, és ot az ut mellett hallotta, hogy két tó vagyon, az edgyikét kerék tónak híják, az másikat Nyaras tónak híják, ugyan azon ut és Völgy mellett Vagyon egy domb az kít ember ölisnek neveznek, az melly tókat, és dombot maga is tud az fatens, és ezeket hallotta, hogy hasittanák az Losi határt az Nagy Erdőrül”. Borics János pedig úgy nyilatkozott, hogy „Szolga Győr névő mezzőig tartana az Losi határ.”¹¹⁽⁷³⁾ A későbbiekben kitűnik, hogy az úrnő panaszának a kamara nem adott helyt, mert 1733-ban Viczay Jób a vármegyén ismertette sérelmeit. „Loosi Helysigemnek Határi réghi eleimnek ideiben el Szenvedhetetlenül megh csorbítottak, in Specie pedig bizonyos ezen Lóósy határban lévő erdő (mellynek mostanságh Méltosághos Fölső Vidéki Groff Szécsenyi

Sigmond Uram eő Ngha vagyon birassában) avellaltotott nekem igen nagy karomra.”¹²⁽⁷⁴⁾ Az ügy kivizsgálására 1734-ben Röjtökön került sor,¹³⁽⁷⁵⁾ de ez sem hozhatott kielégítő eredményt, mert Viczay Mihály 1785-ben a Széchenyi uraságot kérte, „hogy azon Nagy Erdőnek egyéb részeiben is, mellyben egyéb éránt nékem Groff Viczainak már most semmi jussom nintsen, ótt tudni illik, á hol á Contractualisták Marháí járnak, az én Loósi, és Ebörgőczi Marháim is legeltethessenek.”¹⁴⁽⁷⁶⁾

Nádasdy Ferenc pedig a szemerei nemességet fosztotta meg erdőrésztől. „Török Háborúkor, midőn a Szemerey Nemesség 1666. Esztendő előtt Hartzban volt, az othon maradtot tetetetlen népet Kevés Censusra kinszerítette. De ez ellyen á mi Eleink 1666. azonnal contradicáltak; á Contradictio, és Revocatio ³¹¹in origine exstal. Ekkor vesztették el tehát Szemerey Compossessorok közül Sokan az Erdejeket, melly most az Alsó Nagy Erdőhöz kaptsolva vagyon.”¹⁵⁽⁷⁷⁾

1795-ben a Széchenyi család per útján próbálta meg újabb terület szerzését a Nagyerdőn. Ezen célja elérése érdekében pesti ügyvédet (Tihanyi Dániel) fogadott, aki munkájának megkezdése előtt levélben kérte ügyfelét, hogy „leg előszőr is Szükséges lenne, hogy Exellentiad ha vagyon a Metalis Privilegialis Levelet méltoztatna ide hozatni.” Majd azt a kívánságát tolmácsolta, hogy a helyszínen szeretne meggyőződni arról, „merre Száll a Metalis.”¹⁶⁽⁷⁸⁾ Széchenyi Ferenc 1784-ben bérbe vette gróf Schimidegh László peresztegi földesúr erdejét, amely „egy Quartalitásbul allo örökös Jussa” volt, nyolc esztendőre 1800 forintért. Az árendát két részletben fizette. Egyik felét Szent György napkor, a másikat pedig Szent Mihály napkor.¹⁷⁽⁷⁹⁾

Iván és környéke a Nagyerdő 1704. évi térképén

3. A Nagyerdő kiterjedéséről már 1764-ből van adatunk és ezt a dolgozatban közölt első térkép

szolgáltatja. A térképet, amely Ivánt és környékét ábrázolja, Kneidinger András Lipót, a magy. kir. udvari kamara mérnöke készítette. [312](#)Ezen a Nagyerdő még összefüggő terület és kerülete 37 900 öl, azaz 8 germán mérföld és 900 öl. (A további adatokat lásd a jegyzetben.)[18\(80\)](#)

1788-ban Hegedüs Nep. János a vármegye geometrája pedig a következő számításokat rögzítette a Nagyerdőről:[19\(81\)](#)

Extensio, et Capacitas Sylvae Orgiae Nagy-Erdő	Jugera ab Quadratae orgys 1600 computa	1/64	Remanentes Orgiarum Quadratarum	Divisa per Annos 60 obventiunt pro Anno Uno orgiae Jugera Quadratae	Orgiae L post Ju Uni 20. com		
1° Felső Nagy Erdő Supra rivulum Nemeskér	9683780	6052	23/64	5	161396	100	20
2° Felső Nagy Erdő infra rivulum facit	6484318	4052	44/64	18			
Huius 1/6 per Iványienses extirpata	1080719	675	28/64	19			
detracta hac 1/6-tate manent adreptiendae	5403599	3377	15/64	24	90060	56 1/4	11
3° Alsó Nagy Erdő facit	10632214	6645	8/64	14	177203	100 3/4	22
Summa Totius Sylvae constituit	25719593	16074	43/64	18	428659	267	53

[313](#)1802-ben Bárány Péter, a Széchenyi uraság iváni uradalmának gazdasági ülnöke így „vélekedik a Nagy Erdő Cultivációjarul: Az egész Nagy Erdő a fára nézve két féle. Egyik része desolált státusban van a másik oly karban vagyon, hogy az, most is esztendőül esztendőre vágni lehet. Az illetén cultivált része az Erdőnek az Ugy nevezett Gőrbé tilos, Gőbötse, és Czerina,” amelyek összesen 2 918 196 négyszöglet tesznek ki. A „desolált” erdő rész pedig 14 742 516 négyszögöl.[20\(82\)](#) A horpácsi uradalomhoz 1846-ban a Nagyerdőből 1 916 019 négyszögöl terület tartozott.[21\(83\)](#)

A Horpácsi Uradalomhoz tartozó Nagy erdő mérnöki kiszámítása.

Név	Nevet szerint	nagysegi ölel egyenkön	egyenkön		nagysegi ölel öskvesen	iskv hald 1200 10 ölel
			hald 1200 10 ölel	1/2 Ld don abl 10		
1.	Endő - legelő	1868279	18358	129		
2.	Leons kusi rét	21899	24	99		
3.	Tavas	1161	7	111		
4.	Utak	19680	167	30		
<p>Urasági nagy erdő öskvesen</p>						1916019 1596

Az 1846 diki évben meghitelesített Fűrheji szerint kiszámítottat
 1847 diki évi febr. hónapban körítvegyen
 Botkalfalony urad. mérnök.

Gen Mérnöki számítások az 1846 diki évben meghitelesített Fűrheji
 lejegyzéssel egybehangzóknak, is meggyőzően a napjainkig
 munkáit hitelesítettnek Horpácsban St. Martinus 15° 1847.

Kisgyörgy Wagon mezei kolgassirója i.

Stalabér Lajos Wagon mezei lakója.

Vagner Mihály J. Wagon mezei lakója.
 Tillyi Mérnök.

A horpácsi uradalom erdejének részletes mérnöki kiszámítása

3144. A régebbi századokban az erdőt mindenki szabadon használhatta, és ennek következtében épségben tartására kevés gondot fordítottak. Ezért a földesurak kezdték szabályozni a „faizási” jogokat.²²⁽⁸⁴⁾ Az 1504. évi vadászati és madarászati tilalom ugyan próbálta csökkenteni a károkat és lehetetlenné tette a telkes jobbágyok számára, hogy földjeiket a vadak kártevésétől megóvják. Mollay Károly szerint a jobbágyok ezt figyelmen kívül hagyták és tovább is vadásztak, madarásztak, ahogy az ugyancsak tilos halászatot is folytatták.²³⁽⁸⁵⁾ Nádasdy Tamás már a XVI. század derekán csak fűtés és házépítés céljaira engedte meg a korlátlan fahasználatot. Az iványi erdő után tizedet szedett, a hidászaiak pedig 1528-ban 53 dénár erdőért fizettek.²⁴⁽⁸⁶⁾ 1597-ben a szentmiklósi erdőn a tűzifaért a sarródiak 20, a muzsaiak 9, a röjtökiek 8, a szécsényiek 16, a csernelháziak pedig 1 forint 20 dénárt róttak le. A széplakiak fejenként 1 forinttal adóztak a Nádasdyak pénztárába. Ugyanekkor a kapuvári erdőn „egy ökörtül den. 2, egy lothul den. 27” volt a tarifa.²⁵⁽⁸⁷⁾

A szabad használati jogok korlátozása, majd a tilalmak felállítása bomlasztotta a földesurak szomszédi vagy családi kapcsolatait is. 1439-ben a csornai konvent tiltakozott a röjtöki földesúrnál, mert disznócsordáját a röjtöki erdőről, amelyet éppen ott makkoltatott, Szentmiklóstra terelték és ebből egyet levágtak.²⁶⁽⁸⁸⁾ Festetich Pál 1694-ben Széchényi Györgynek írt levelet, amelyben felpanaszolta, hogy szolgálai megakadályozták sertéseinek makkoltatását a Nagyerdőn.²⁷⁽⁸⁹⁾ Viczay Jób sörtvélyes marhát 1732-ben Széchényi Zsigmond emberei hajtották be a Nagyerdő Göböcse nevű helyéről a röjtöki majorba és a „bé hajtot marhák közül” egyet le is öltek.²⁸⁽⁹⁰⁾ 1748-ban Viczaynének (Ebergényi Eszter) négy darabból álló „Sörtvélyes Marhát” az újkéri erdőőr „bé hajtván minden tartás nélkül eötöd napigh rekeszben sanyargatta őket.”²⁹⁽⁹¹⁾

Esterházy uraságnak pedig a petőházi Zeke József Provinciális Comissariussal gyűlt meg a baja, mert az juhait, gulyáját, és sertéseit, „mellyek nem kevés Számuak esztendő által makkoltattya a Csapodi erdőben,” faszükségletét pedig a vitnyédi erdőben szerzi. Itt is túllépte az engedély határát, mert „nem csak á dült fat, hanem akármely mak termő, s épületre valo fát ott vághták, és Petőházi Hazához hordották, Télen, nyáron egyaránt.”³⁰⁽⁹²⁾ Huzamosabb ideig állt perben Esterházy Miklós és Széchényi Zsigmond a hegykői Ereszvény erdő miatt. Széchényi nem jó szemmel nézte, hogy a hercegi ház szarvasmarhái, birkái szabadon legeltek az említett erdőben, ezért 1754-ben „egyedül az Juhok eránt ollyas engedelmet adott, hogy némelley Szeles förgeteges és hidegh essős üdőkben arnyékban lételekre nézvést csupán az Erdő mellé hajthassanak.” Ennek túllépése esetén a juhászok zálogot tartoztak fizetni.³¹⁽⁹³⁾

1735-ben a soproni jezsuiták böi ispánja, Grubanicz Ferenc 12 paraszt szekérral ³¹⁵ment Széchényi Zsigmond Nagyerdejébe és „otton a Baglok uttyának mondatott diverticulomon” embereivel száraz és nyers fát vágatott ki, amit a rendház számára el is szállított. Széchényi ezen „hatalmasságh” kivizsgálására a soproni bíróságot kérte fel, ahol a collégium rektora imígyen cáfolta az ellenük emelt vádat: „...hatalmasságot cselekedni Se magok, Se embereik által nem akarnak, ezen fa hordás is bizonyos Taxának (mellyet ez előbbenyi erdő Ispán Uraink te tettek) megh fizetisével, és így nem hatalmasul történt.”³²⁽⁹⁴⁾ Széchényi Antal nemtetésését váltotta ki, „hogy az N. Vármegye is Esztendőnként á Nagy Erdőrül Számtalan Sok fát hordat, ugy hogy reá megy minden Esztendőben 500. Szekérre.”³²⁽⁹⁵⁾ Sok fát szállított el a Viczay familia is a Nagyerdőről minden ellenszolgáltatás nélkül. A Széchényiek 1773-ban ebből is bírósági ügyet csináltak. A kihallgatott tanúk elmondották, hogy uruk az épületfát a vicai malom és kocsmaház építéséhez használta fel. Továbbá vallották, hogy az erdőőrök majdnem minden alkalommal meglátogatták őket munka közben, de ezek „Soha Sem elleneztik annyival inkább nem háborgattak, ha nem békével nyilván és Szabadon vághták és Hordották.”³⁴⁽⁹⁶⁾

Családon belül is akadtak ellentétek. Az 1750-es évek elején Széchényi László Lövő és Nemeskér között

irtatni kezdte a Nagyerdőt, ezért sógora, gróf Schmidegh Friderik a „Feő Szolga Biró” által figyelmeztette, „hogy az el rontatott, és le vágattatott fákért” kártérítést fizessen neki.³⁵⁽⁹⁷⁾

A tilalmi rendelet, mint fentebb láttuk, nem érte el célját, mert a jobbágyság ezután is megsértette a tulajdonjogot. A kapuvári uradalom 1633. december 12-én keltezett utasításában olvassuk a következő sorokat, amelyek Madarász Marconak szólnak: „Mivel minden erdeink elpusztoltanak, szorgalmatos gondja legyen az erdőkre, nyers fát se az magunk jószágbelieknek se az szomszédságnak szabad ne legyen hordani sub poena in urbaria specificata.” Továbbá a jobbágyságnak az „erdőre fájészni ne legyen szabad menni, ha penig rajta tapasztalja; avagy végére mehet is eo facto, in florenis 12 convincáltassék.”³⁶⁽⁹⁸⁾ Ugyanilyen erélyesen lépett fel Széchényi György 1677-ben, amikor parancsban adta ki az újkéri katonáinak, hogy az „erdeinkben Kár tévő Embereket megh fogni és arestomban hozni” kell.³⁷⁽⁹⁹⁾ 1725-ben a Széchényi család egyik tagja így fenyegette meg falvaiban lakozó jobbágyokat: „El nem Halgathatom Sok Szori Bosszuságomra el követett Hatalmaskodastokat... ti nektek anni közötök nincsen, Hogy csak Egi talpamra is bé mehesetek vagy Marhatokat bé ereszhessétek az én örökös Nagy Erdő nevü Jozzagomban Hirem nélkül, S-census nélkül. Mert mind az Fa, mindaz Fű, S- annak Gyümölcse és Földé az én Territoriumon S- magános Penzen vett Jozzágon fekszik.” Végül figyelmeztette őket, ha továbbra is „az Nem Igaz uton” járnak, akkor „Bizonyosan verembe estek, az honnand nehezen Szabadultok karozás nélkül.”³⁸⁽¹⁰⁰⁾ Hasonló okokból írt levelet 1749-ben Esterházy Antal a kapuvári uradalom tisztartójának, Hochszinger Mihálynak.

„Mivel tudunkra vagyon, hogy noha Sok rendbéli parancsolatok már ekkoráig az Feő Tiszteink által ki adattattak, hogy az Kapuváry és Lettingi Erdőben rendetlneül, ³¹⁶és engedelem nélkül Szokot fa vágás, és annak ki hordatása irant Szükséges vigyázást a mi Tisztartunk az arra valo rendelt Ispányunk, és Erdő vigyázok által tartson, és az illyetin illeten excessusokat ne Engedgyen; mégh is azonban hallanunk köll, hogy nem csak Zeke Joseph Uram, hanem más Idegenek is Szabadon azon emlétett Erdőkben fa vágásra az Embereiket bé küldeni, és aztot ki hordatni Szoktanak. Azért ez által az Kapuváry Tisztartunkk Hochszinger Mihálynak parancsolunk, hogy se Emlétett Zeke Joseph Uramnak, se más Idegenekk ezen fa vágást és ki hordatást addig ne Engedgyen, valamedig az irant más parancsolatot túlünk, vagy Feő Tiszteink által nem veszen. És mint hogy az Petőházybéli Lakosok is ekkoráig valami arenda Pénzért az Szükséges Tüzre valo fát azon nevezett Erdőkbul ki hordatták, eztet is főntt Emlétett mod Szerint meg tiltyuk, és jövendőben se Arenda Pénzt föll ne vegyen, se fát vágatni, avagy ki hordani tovább valo más érkezendő parancsolatig ne Engedgyen. Hogy pedig ezen Erdőkben oly Szabadon mindűtt Szekérrel bé Gyárás, és bé menetel legyen, akarjuuk, és parancsolunk, hogy Tisztartoink ezen főntt nevezett Erdők körül Arokat föll hányattassan, mely irant tovább valo, és Szükséges rendelést Consiliarius Wachtel Ur ki fog adni mely Szerint azon arokat köll föll hányatani, a mint is arra valo ki teendő költséget Számtartunk, Számadásiban pro justa erogatione be teheté. Azért az ott lévő Tisztartunk Hochszinger Mihálnak meghagyunk, és parancsolunk, hogy eztet véghben végyen, S egyszer S mint reménlünk, hogy az ekkoráig főntt Emlétett Erdőkben történt Excessussok el távaztatására jo rendeléseket, és vigyázást fogh tartani:

Dat. Bécsben die 17 Maji 1749

Herczegh Eszterhazy Antal³⁹⁽¹⁰¹⁾”

A Nagyerdőn végbemenő jogsértések sokféleségét tükrözik a következő adatok:

1678-ban a hegykői jobbágyok kerültek az úriszék elé, mert az ott lévő „Tilos erdőkben (Ereszvény és Ujtilos) bele menván magok cselekedetekkel az Uraságnak el Szenvedhetetlen Kárával számos fát

vághatnak le az Uraságh, s- Tisztek hire nélkül. „A tárgyalási jegyzőkönyv huszonhét jobbágy nevét tartalmazza, akik közül négyet alapos indok alapján felmentettek, a többire pedig személyenként 12 forint büntetést szabtak ki.⁴⁰⁽¹⁰²⁾ Győri lakosok 1732-ben az uraság bosszantására kivágták a Rudas tó és a Köves ér között vadászás céljára „föll alétot jél fákat.”⁴¹⁽¹⁰³⁾ 1753-ban „az Nagy Horpácsi és Kövesdi erdőben” 23 alkalommal történt szabálysértés, amit Galavics János erdőispán jelentéséből ismerünk és ezek közül a legérdekesebbek:

- „1° Iványi Kovács Mihály Istók fiai vittek fa hegyett Nagy Geresdre, Takácsnak, az baglas felöl való erdőből, á hol-is megh zálogoltak Cséri Erdő Őrzők őket, de többen érkezvén, és erőszakkal vissza vették tülök az zálogakat, és ugyan veréssel fenegettük eöket, á mint ha vissza nem engettük volna, megh is történt volna. Mivel már lármassan, Vass vellakkal futottak az Iványiak és edgyik á többi közül, tsak azt kiáltotta, hogy vergyűk agyon eöket.
- 2° Az Lövei Erdő őrzők egy Csapodi juhásztúl ellvették az öreg Szűrét; azért hogy az Nagy erdőn páscaultó az Juhait; Az másik Juhász pedig fejszével reájak támadott, és nem engette magát, más az S. V. Sörtvélesseik is mind bé járnak az erdőre; holott Semmitsem fizettek; Se Juháitúl, se Sörtvélesseiktúl, azt feleli, hogy mindenkor Szabadon páscaultak...
- 5° Ebörgőczy, és Rőjtöki erdő őrzők Pereszteghi Székel ur Jobbágyátúl vettek ell egy fejszét, és egy hosszú Lánczat, azért hogy az Gőbölesen epületre le vágot fának hegyét ellvitték...
- 317**10° Cséri erdő őrzők Iványi Takács Gyurka névő embert találtak fa hegy vágásan, de Sokan öszvő futottak, és Semmi képpen nem engették megh zálogolni, vagy bé hajtani. Iten ugyan Iványi Őri Mihály uy irtást téssen, és többen irtanak...
- 13° Festetics Uram családi Gazdája, Jobbágyakkal edgyütt el jöttek, az Uykéri csonkásban vesszöt vágni, de vissza üzettem, jól lehet hogy Szoval reájak is támattak az erdő őrzökre, de ugyan tsak békével ell mentek.
- 14° Lövej erdő őrző vett ell Széplaki Pintér Szolgáittul egy fejszét, azért hogy az Lósi uton túll lévő Tilosban fa hegyet vághat.
- 15° Csapodiakk egy Seregh S. V. Sörtvéles marháikat bé hajtattam az Nagy erdőről, Lövej Majorban tartattam harmad napigh. Biro közben assignáltam, az megh erga cautionen ki atta...
- 18° Cséry erdő Őrzők egy Iványi embertúl vettek ell két fejszét, azért hogy fa hegy vesszöt vágott; Item Iványi Buntics János bé Szántatt, a Zöld fák allá eöttven lépésnyire.
- 19° Csapodi Plebánus uram Juhásztúl vettek ell az láz Szélben egy öreg Szürt, és egy fejszét, azért hogy egy fát le vághot, és Juhait is ott legeltette. Item más két Csapodi Juhásztúl vettek ell két fejszét, azért hogy azok is ott örítették Juhaikat. Item ugyan azon helyen Csapodi Biro Juhászó harmad magával hatalmassan ellenek támadott, az erdő őrzökk, és Gyilkosságat akartak ell követni, ha az erdő őrzők nem engették volna...

- 21° Családiak ujra öttven Szál fákatt megh keréttettek, és egy darabját föl is szántatták, az Ujkeri erdő Szélben. Item ismit az ell mult héten uýra Családon alol az Iványi uton tul egy Nagy Darabon megh keritették az fákat, melnek is Szélessige nyolcszáz lépésnyi, az hoszaságo hétszáz.
- 22° Vicze Ispán Uram az családi Svajviezer marháit ez ell mult hetfün az Lázro hajtatta pascuatióra, és ugyan otton téjvermet is csináltotott, hogy otton fejetteti eóket.
- 23° Itéló Mester Nagy Páll Uram nem akar mak bírt füzetni azt felelte hogy vagyon Jussa az Nagy erdőben, azért nem is füzet.[42\(104\)](#)”

A csapodiak ellen a későbbiekben is sok panasz merült fel. Nemcsak a tilalmakat szegték meg, hanem az uraság embereivel szemben is támadólag léptek fel. Erről tesz bizonyosságot Tóth Pál levele, amelyet az Esterházyak inspectorának írt 1785-ben:

„A Csapodiak Méltóságos Gróf Széchenyi Uraságnak Nagy Erdejébe el szenvedhetetlen károkat tesznek... Fog az Ur Inspector Uram reá emlékezni, hogy az eránt ellenék már több izben is panaszkodtam és Satisfactiót is kértem, de Eő Herczegsége részéről abban mind ez ideig is, hogy afféle hatalmasságokat ne tselekednének, Remedium nem tétetett. A tavali Esztendőben öszve verekedvén azon Csapodiak többed magokkal, hogy az Erdő őrzők vélek ne bírassanak, mentek erőszakkal a Nagy Erdőre, és onnand őt különös izben Számos darab fákat hatalmasan le vagdaltanak és Csapodra az Erdő őrzők láttára el vitték, mellyrül más bizonyságok is vagynak és azt kész Inquisitio által is meg bizonyíthatjuk. Kérem azért az Urat, méltóztassék ezen dologban már egyszer a meg irt hatalmaskodó Csapodiak ellen a kívánt Satisfactiót Szépségessen meg tenni, Méltóságos Gróf Széchenyi Uraságnak okozott kárát bonificálatni, a helytelen és vakmerő Cselekedetekért pedig azon Csapodiakat, érdemesen meg büntetni. Én azon volnék, hogy ez állapot csendesebb móddal effectuáltatnék, Ugyan azért kérésemet tovább is reiterálok. Egyéb eránt kintelen lennék Eő Excelltiájának Mtgos Gróf Szécsényinek a végre tudtára adni, hogy az illyes Injuriáját Eő Herczegségének panaszkodná meg, reménylem mindazon által, hogy ezen dolgot, ha az Urak akarják, magunk között is el végezhetjük.[43\(105\)](#)”

318A gyakran előforduló szabálytalanságok a laza ellenőrzés következményei is voltak. A már említett Galavics Jánosról írta 1760-ban Széchenyi Antal testvérének, Széchenyi Zsigmondnak: „...S az mint hallom á Galavics is nem igen gondól az erdővel, és vigyázatalansága miatt uýabb invasiok is történtek.”[44\(106\)](#)

5. Indokolt esetekben a tulajdonosok mind a fa beszerzésre, mind az állatok legeltetésére, makkoltatására adtak ki engedélyeket. Sőt a XVIII. század végén és XIX. század első felében a Széchenyiek már erdőterületeket is engedtek át jobbágyaiknak. Nádasdy Pál 1625 körül a Mankó Büki Horváth családnak „az egész kapuvári Dominiumhoz tartozandó Erdőkben mindenféle marháinak Szabad Pascuatiot engedett és adott,” amely még a XVIII. század végén is érvényben volt.[45\(107\)](#) 1735-ben „Réteinket, Mezzeinket, ell öntvén a víz, majd mind marháim veszedelembe esnek,” írta Kisfaludi László, a laki major ura és a Széchenyi családot kéri, hogy „méltóztatnék Kevés Marháimnak pascuatiot engedni vagy Kis Aszszony napig, tudván ugy is, hogy az Nagy Erdőn, és tájikán lévő füvekre Semmi Szüksége nem légyen, S mind kára nélkül engedelmet adhatt Ngod.” A kérelem meghallgatást nyert és legeltethette állatjait ott, ahol a cirákiak, szemereiek és dénesfaiak őrizték csordáikat.[46\(108\)](#) A pórládonyiak 1735-ben a Nagyerdőn

szerezték be azt a famennyiséget, amelyből új hidat építettek.⁴⁷⁽¹⁰⁹⁾ Ugyanilyen célra kapott fát Sennyei Anna Mária özvegyasszony Vág ura is.⁴⁸⁽¹¹⁰⁾ 1763-ban a vadosfai katolikusok új templomuk tetőzetéhez szükséges épületfát szintén a Nagyerdőn termelték ki.⁴⁹⁽¹¹¹⁾ A völcséji nemesség nevében Donghó János Széchényi Ferencnek írt, hogy „ennihány Szekér fenyő tüskét miltóztassék resolvélni, mert sok helyen é nélkül maid Semmire nem mehetünk, aholy az uczánk nedves idővel kátyós, és forrásos Szokott lenni.” A kérés teljesítését sürgősnek tartotta, mert „most jó Kedve van az itt való népek, mellyet nem lehet mindenkor egy illyesben nálak találni, talán most alkalmas munkát tetethetek vélek.”⁵⁰⁽¹¹²⁾ 1778-ban a csornai prépostság kapott fát a Nagyerdőről, de Németh Mihály inspector „azon esedezett uránál, hogy többre Resolutiot ne nyerjen, mert valóban el pusztulnak az erdők.”⁵¹⁽¹¹³⁾ Egyes helységek jobbágyaival a Széchényiek szerződéses viszonyban voltak. A petőháziak 1736-ban 17 öregdisznó, 26 süldő és 11 malac után 18 ft. 95 den.-t fizettek. Ugyanebben az évben a szécsényiek erdőbére 12 rh. forint, 10 napi napszám és 8 db. kappan volt.⁵²⁽¹¹⁴⁾ A ságiak a nagyerdei András-tóban itatták marháikat. Ezért 1807-ben 60 állat itatásáért „alku Szerént” 9 rh. forintot adtak az iváni kasszába.⁵³⁽¹¹⁵⁾

A szerződések nem voltak örökérvényűek, ugyanis a földesúr gyakran módosította őket, aminek a jobbágy vallotta kárát. 1779-ben a kövesdi, nagy- és kiscenki, továbbá a hidegségi parasztok Barkóczy Zsuzsanna grófné kegyelmes asszony segítő és megértő készségéért esedeztek, hogy „méltóztassék minket érdemetlen Jobbágy Szolgáit kegyes protekciója alá fogadni, és ennek utánna is az előbbenyi mod Szerintvalo faizásunkban, és pascuationkban meg oltalmazni.”⁵⁴⁽¹¹⁶⁾ **319**A nyomorúság hangja csendül ki a pinnyeiek leveléből, amelyet 1786-ban juttattak el Széchényi Ferenchez.

„Nagy Méltoságu Groff!

Mint hogy mi Pinnyei Helységbeliek mind ekkoráigh Méltóságodnak Nagy Erdeirül fáisztunk, ebben az Esztendőben pedig tellyességgel bé nem akarunk botsájtotni, hanem Sub Conditione: hogy ha mi magunk áll Számra vágjuk, és ugy pizünkért hordhatunk. az pedigh hogy túlünk ki telhessék Lehetetlen Légyen mert másként is igen mészszi vagyunk az Erdőtül. Azért nagy alázatossággal Instályunk Méltóságodnál, e terheltesék mi hozzánk Szegény Helységbeliekhez Annyi Kegyességgel Lenni, hogy Leg alább az előbbenyi mód Szerént (jo Lehet az is ígen terhes) méltosztassék meg engedni annál is inkább mivel hogy á mult Esztendőben is a rajtunk Uralkodo szerentsétlen Marha dógó miatt tovább fél esztendeígh nem fáiszhattunk és most is ezentül egy fertály Esztendő el telyik. Mely velünk tejendő Kegyességiért Méltosagodnak mi is méglen elünk az Istent imadni meg nem Szünyünk

Pinnyei Helységbeliek.”

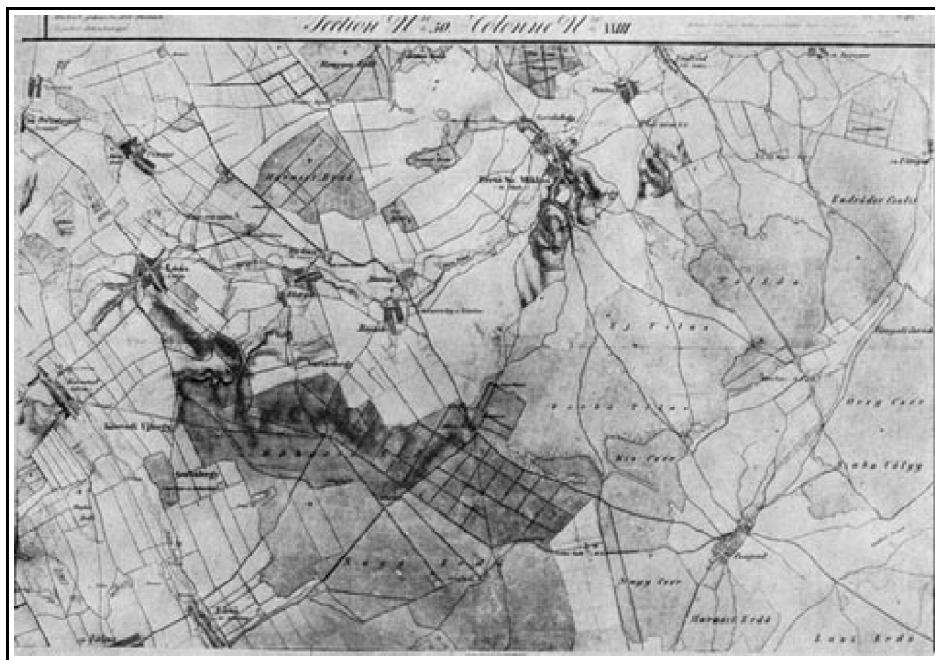
Hasonló panasszal éltek a szécsényiek is. „...de mivel mostanában a fáizásunk állapotya megh változott, és másképp rendeltetett, úgy hogy, a kinek tűzre valo fa kívántatik egy ölért fizessen két forintokat, és addig a fát Szabad nem lészen el vinni, míg az árrát le nem teendi.”⁵⁵⁽¹¹⁷⁾ A nagy- és kissági gazdák „Contractus váltság”-díja is tetemesen megnagyobbodott. A pénzdón kívül az erdőöröknek adtak még családonként egy-egy kenyeret és egy-egy garast.⁵⁶⁽¹¹⁸⁾

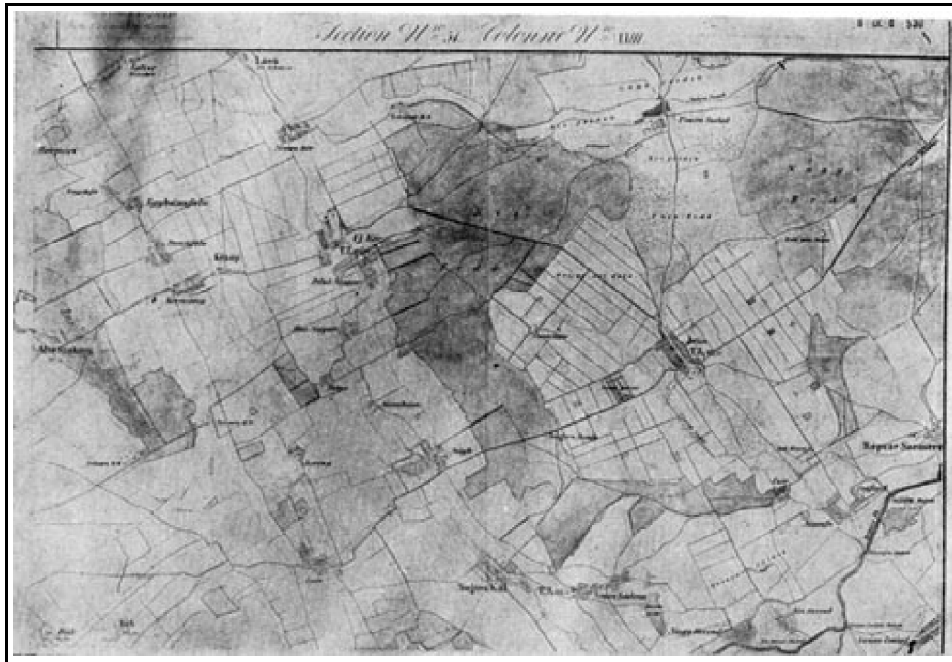
Az engedélyezett legeltetés és fairtás egyes helyeken visszaéléseket szült. Széchényi Antal levélben tolmácsolta testvéreinek, Zsigmondnak, hogy „Iván körül eppen Senkinek Sem lehet még csak Szároz fával is kedveskednünk, mert annyival inkább az Iványiak tovább mennének irtani, és Nagyobb romlást tennének á Nagy Erdőben.” Példának hozta fel, hogy „Iványi Varga Jánosnak tizenkét holdbu álló fölgyő valóságosan az Nagy Erdőből irtatott.”⁵⁷⁽¹¹⁹⁾

A tilalmak felállítása és felszabadítása az erdőispán hatáskörébe tartozott. Makkterméskor, Galavics János

ispánsága idején, aki 14 évig állt a Széchenyi uradalmak szolgálatában, először a Nagyerdőnek az a része vált szabaddá, amely „iványon belől Napkeletnek a Kölesérig megy, hosszában pedig fel ugyan az Iványi Falu végén a Szén igetőnek, á Családi Templom felé egyenessen vezető utig.” Amikor itt elfogyott a makk, akkor pedig a felső Nagyerdő szabadult fel, amely „á Nemes Ládonyi határtul á Káli, Sággy, és Ujkéri határok mellett föl a Göböcséig” húzódott.[58\(120\)](#)

1797-ben az újkériekkel együtt a kövesdi, lövői és iványi jobbágyok is erdőtulajdonosok lettek, amelyről a „Nemes Vármegye által adatott bizonyosság Levél, – írják egy későbbi folyamodványukban – hogy t. i. azok mindenkor, és örökre a miénk fognak maradni, és az mellyet a Ki vágás után mi fogunk nevelni, abban az Makk, és Gubats is hasonlóképpen miénk fog lenni.”[59\(121\)](#) A hegykői, homoki, hidegségi és kiscenki helyes gazdák erdejének adatai 1834-ben: [60\(122\)](#)

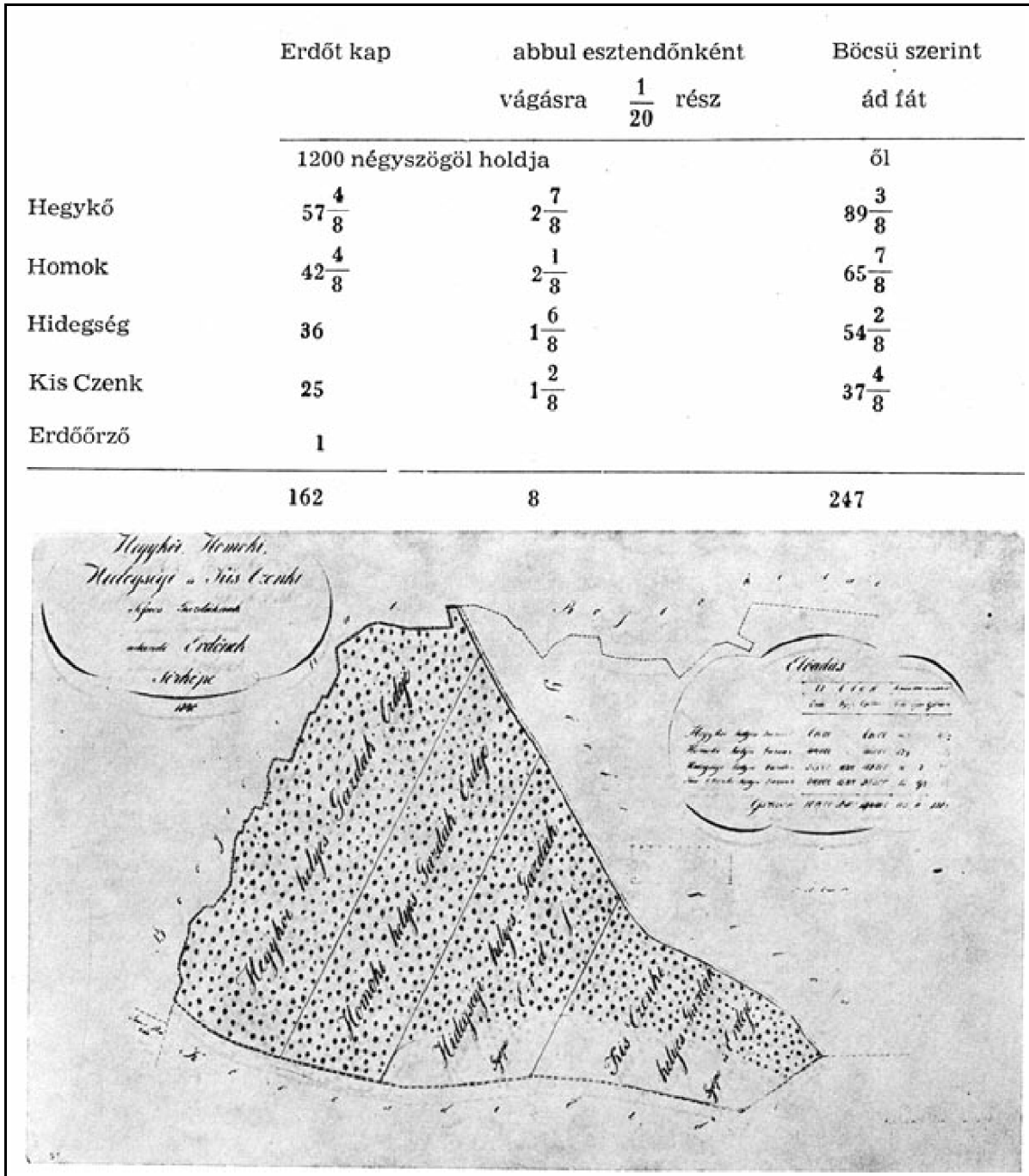

[320–321](#)A Nagyerdő 1845-ben. Hadtörténelmi Levéltár. Sec. 50–S. 1. Col. XXIII

[322](#)Erdőt kap   abbul esztendőnként   Böcsü szerint ád fát
vágásra 1/20 rész

	1200 négyszögöl holdja	öl	
Hegykő	57 4/8	2 7/8	89 3/8
Homok	42 4/8	2 1/8	65 7/8
Hidegség	36	1 6/8	54 2/8
Kis Czenk	25	1 2/8	37 4/8
Erdőőrző	1		
	162	8	247

Hegykői, homoki, hidegségi és kiscenki helyes gazdák erdejének térképe 1840. Turcsányi A. mérnök munkája. OL P 623. II. kötet 28. sz. II. cs. 27 D

A dolgozat aránylag a Nagyerdő tulajdonjogi és erdőhasználati (fa, fű, makk stb.) viszonyainak történetéhez nyújt eléggé bőséges anyagot. Viszont új adatokat tartalmaz kiterjedésére és földrajzi helyeire (út, megye, tavak stb.) vonatkozólag is. A tények közlése főleg levéltári dokumentumok alapján történik, amelyek a XIX. századdal zárulnak. A terjedelmes idézetek nemcsak a Nagyerdőről adnak hiteles

képet, hanem megelevenítik előttünk jobbgységünk küzdelmes életét, harcát a földesurakkal és beosztottjaival, a régi családneveket, szokásokat, egyes helységek problémáit, építkezéseit és nem utolsósorban az uraságok kapzsiságát. Ezeken kívül a nyelvészeknek is forrásanyagul szolgálnak.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Lovas Gyula: Autóbuszok Sopron utcáin

323 Lovas Gyula: Autóbuszok Sopron utcáin

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Lovas Gyula: Autóbuszok Sopron utcáin / I. Sopron autóbuszközlekedésének története az első autóbuszok megjelenésétől a felszabadulásig

I.

Sopron autóbuszközlekedésének története az első autóbuszok megjelenésétől a felszabadulásig

Amikor a soproni villamos vasút kocsijai mögött 1923. június 31-én bezárultak a Vitnyédi utcában lévő kocsiszín ajtajai, ezek a becsukódó kapuk hosszú harc befejeződését is jelentették. A kisember olcsó közlekedési eszközének további forgalmáért küzdök és csakis a városi költségvetés gazdaságosságáért aggódók csaptak össze a felszínen; az események mögött pedig tőkés bankvállalkozások meg egyéni pénzkapcsolatok és érdekek harca folyt.

A villamos vasút üzemének megszűntével a város belső közlekedésében nagy hiány jelentkezett. Nem állt rendelkezésre ekkor még más, a vasutat helyettesíteni tudó tömegszállító eszköz, mert az autóbusz, amire azok alapoztak, akik megszavazták a villamos megszüntetését, csak jóval később jelenhetett meg a soproni utcákon.

Persze az automobil már a villamosvasút megépítése idején sem volt ismeretlen a soproniak előtt. Hiszen a szomszédságban, Szombathelyen már 1901-ben autókat épített a Mayer gépgyár (Sopron, 1901. III. 9.), 1902-ben pedig már felvetődött annak a terve is, hogy Kismarton és Szárzavám között automobilközlekedést szervezzenek, hogy így kössék össze a GySEV fővonalát a járási székhellyel. Úgy látszik, kényelmetlennek találták azt a vasúti összeköttetést, amely a Sopron-Pozsonyi HÉV vonalán Vulkapordányon keresztül teremtett utazási lehetőséget, akár Bécs felé átszállva a GySEV vonatjára, akár pedig átszállás nélkül Sopronba. Ekkor már közlekedett Kismarton és Szárzavám között az a lófogató omnibusz, amely a vulkapordányi átszállás kényelmetlenségeitől mentette meg a kismartoni utasokat. Ez a jármű azonban igen kényelmetlen lehetett, mert a kismartoniak korszerűbb közlekedési eszközt kerestek. Az egyre hódító motoros közlekedés fellelkesítette a kismartoniakat. Laschober Mátyás kismartoni ügyvéd részvénytársaságot készült szervezni, mely két, egyenként 20 ülő és 20 állóhellyel bíró autóbuszt vásárolna. Ezeket azonban nem közúton tervezte közlekedtetni. Az volt az elképzelése, hogy azokat a meglévő vasúti pályán közlekedtetné, s hogy méginkább az utazóközönség kényelmét szolgálja, azt tervezte, hogy a vasúti vágányokat egészen a kismartoni Fő utcáig meghosszabítja, s ezen a módon minden igényt kielégítő kapcsolatot teremtené a város és a vasúti fővonal között.

Hogy Laschober miért szándékozott, látszólag értelmetlenül, a közút helyett a vasúti vágányokon közlekedni, azt a *Sopron* című napilap 1902. szeptember 27-i számának egy „A megyei utak...” címmel

megjelent cikke magyarázza meg:

„Míg Ebenfurth felől kitűnően gondozott, sima uton közlekedik az ember a magyar rész felé, Lajtaújfalun túl valóságos barbár, vad rendetlenség fogadja az embert. A spanyol kinzókamra minden borzalma szakad az emberre és fokozódik kilométerről kilométerre befelé az országba. A kismarton-szárzvámi utvonal kigúnyol minden lehetőséget és ha az alispán egyszer minden szépítés nélkül, tehát nagyon is kézzelfoghatóan akarja demonstrálni a közigazgatást, 324hát invitálja meg a főispánt egy kis sétakocsikázásra ezen a hirhedté vált útvonalon, melyen a szegény omnibusz utasok naponként végig gyötrődnek.”

Sopronban ekkor még nem hiányzott a belső forgalmat lebonyolító közlekedési eszköz; a villamos közmelegedéssel szolgálta a város polgárait. Ezért ekkor még csak a környék vasút által egyáltalán nem érintett, vagy nem kielégítően kiszolgált környék közlekedésének lebonyolítására merültek fel tervezetéseik. Ekkor már közlekedtek különböző magánvállalkozásokból olyan omnibuszjáratok, amelyek ekkor is valahogy csak megoldották a személyszállítást az ilyen helyeken is. Ezeket a korszerűtlenné vált járműveket kellett volna felváltania az autóbusznak. A már említett szárzvámi járaton kívül ilyen társaskocsik közlekedtek Sopron és Kismarton, Sopron és Ruszt, valamint Sopron és Lakompak között is.

Az 1902-ben szervezkedő soproni automobil vállalat is elsősorban ezekre a vonalakra tervezte járatait. Ekkor már évek óta húzódott a sopron–kőszegi vasútvonal építése is minden biztató eredmény nélkül, ezért elsősorban a Sopron–Kőszeg közötti „püpos világ” közlekedési problémáinak megoldására gondoltak a tervezők. Ezért a Sopron–Harka–Németkeresztúr, Sopron–Harka–Nyék–Haracsony–Szabadbáránd–Felsőpulya, Sopron–Harka–Nyék–Haracsony–Lakompak és Veperd–Kabold járatokat tervezték ezen a vidéken, a Fertő partján pedig a Szentmargitbánya–Ruszt, valamint a Rákos–Meggyes vonalaknak Sopronnal történő összekapcsolását. A korábbi omnibuszok postaszállítást is végeztek, érthetően most ezeket a feladatokat is az autóbusz látta volna el. Bizonyára örömmel várták az autóbuszvállalat létrehozását a Lövér-lakók is, ugyanis a *Sopron* 1902. július 11-i számában arról tudósította olvasóit, hogy a szervezők arra is gondolnak, hogy ha tető alá hozzák a vállalatot, megindítják a lövéri meg a balfi járatokat is, hiszen a már oly sokat emlegetett villamosvasúti összeköttetés megfelelő tőke és elegendő forgalom kilátása híján ezekre a helyekre nem valósul meg.

Már odáig jutottak a soproniak, hogy egy népes küldöttséget indítottak a Baden melletti leedorfi autógyárba, hogy megismerkedjenek a gyár különböző típusú kocsijaival, és hogy a megfelelőt majd ki is válasszák vállalkozásukhoz. A küldöttségben a megye és a város vezetőin kívül a posta képviselői is helyet kaptak, hiszen ők is érdekeltek voltak az új típusú közlekedési eszköz forgalmában.

A badeni állomáson várta a küldöttséget a gyár automobilja. Az újságíró – lelkes riporter – így mutatta be lapjában olvasóinak a kocsit:

„A csöndesen dübörgő jármű már első pillanatra megnyerte tetszésünket. Képzelnék el egy elegáns nyári társaskocsit 12 személyre, melybe a gépvezető is bele van foglalva, könnyű tetőzettel, vászon függönyökkel az eső, nap és a szél ellen.”

A kocsit óránként 18 kilométeres sebességgel vitte a küldöttséget a gyárba, ahol a gyárudvaron alapos műszaki bemutatót tartottak nekik. A bizottság az őt idehozó kocsit alapos műszaki és üzemi vizsgálatnak vetette alá, de megállapították, hogy ez nem felel meg a soproni igényeknek. Még a műhelyben állt az a zárt szekrényű társaskocsi, amelyik a célnak megfelelt, azt éppen akkor szerelték: ellátva a postaszállítványokhoz szánt zárt szekrényvel, poggyásznak rendelt hellyel és az utazóközönségnek is

kényelmes ülésekkel.

Augusztusban a Daimler cég egy autóját tekintették meg a megbízottak. Lajtaszentmiklóstól Bécsújhelyig 31 perc alatt vitte az utasokat a próbakocsi, amelyik a jobb osztrák utakon 24 km/ó. sebességet is elért! A Daimler gépkocsi 3251902. szeptember 20-án Sopronban is bemutatkozott. Ez a bemutatkozás egyben a vállalkozók részvényjegyzési propagandája is volt, hiszen a polgárok most saját szemükkel láthatták, hogy mire jegyzik koronáikat. 25-én Lakompakra indult a kocsi, 28-án egy soproni társaság Pozsonyba kirándult az új járművel, a városatyákat pedig Brennbregbe vitte kirándulni. A nagyközönség és a számottevő pénzes emberek meggyőzését ügyesen készítették elő a szervezők. A részvénytársaság megalakításához 100 darab, egyenként 100 koronás részvényt terveztek kibocsátani.

A *Sopron* c. napilap szeptember 20-án arról számolt be, hogy a részvényjegyzés *biztatóan* halad. Az újságíró szerint – aki egyébként jól látta a város jövő fejlődését – az új közlekedési eszköz Sopronban leginkább a lövér-lakók számára lesz hasznos:

„Lassanként egész kis város keletkeznek a kertek, s erdők között... A várost körül övező s legforgalmasabb, terjeszkedő részét *megakasztó* kettős vaspántot: a győri és a déli vasút vonalait bármi módon, de ártalmatlanná kell tenni magunkra nézve” – írta a gépkocsipárti újságíró, aki úgy tudta, hogy a vasutak miatt nem tudták kivezetni a villamost a Lövérrekbe, s most arról tartott, hogy majd ezek a sínparók az autóbuszoknak megálljt parancsolnak.

November 2-án a Pannoniába gyűlt össze az autóbuszvállalkozásban érdekeltek csoportja, amelyre meghívták a környék minden érdekelt községét is. Ügyeik intézésére a Színház tér (ma Petőfi tér) 5. számú házban irodát is nyitottak, de a vállalkozás mégsem járt sikerrel, a biztató kezdeti sikerek ellenére nem történt meg a kellő részvényjegyzés. De ekkor még az utak állapota se ígért sok jót a kocsiknak.

Ennek ellenére a környéken már volt néhány magánszemélynek gépkocsija. Nagy szenzációt keltett a városban Széchenyi Dénes gróf, követségi tanácsos „legújabb divatú alkalmatossága,” ahogy az újságíró nevezte a gépkocsit, mellyel Münchentől Horpácsig hajtott, igaz, hogy közben Ischlben javíttatnia kellett a kocsit. Egy *évvél* később, 1903-ban egy francia teljesítményéről adott hírt, aki Párizsból jött gépkocsijával Balfra fürdeni. 1903 októberében a kapuvári Berg Miksa bárót autójával baleset érte, összeütközött egy lovaskocsival. Szóval lassan megszokták a gépkocsikat környékünk útjain, ha még nem is járt rajtuk a rendszeres társasgépkocsi.

Apró kísérletezéseket kivéve ekkor az itthon közlekedő automobilmek mind külföldi gyártmányok voltak, legalább is azok motorjai. A *Sopron* c. lap ugyan 1904. január 17-én arról tájékoztatott, hogy hamarosan lesz magyar gyártmányú automobil is, ugyanis akadt egy budapesti cég, amely megvásárolta egy megbukott külföldi automobilgyár felszerelését, s azt behozva hozzánk, „úgy magyar automobil fogja rövid idő múlva... az orrunkt csavarítani pokol benzín bűzével.”

Az évek során a gépkocsikat az ipar egyre tökéletesítette, s azok sebessége is egyre nőtt. Egy újsághír szerint egy nagykanizsai gyáros „oly vesztül hajtott, hogy a 60 km-t meghaladó utat nem egészen 1 óra alatt tette meg.” Azonban a gyorshajítás következtében a gyárost baleset érte, mert „a kormányzó készülék felmondta a szolgálatot.”

Azonban még sokáig sem Sopronban, sem a környéken nem került sor közforgalmú gépkocsiüzem létesítésére. A gyárak gépkocsitermelését a soproni utcákon csak a magánautók, néhány katonai autó meg a posta szolgálati gépkocsijai képviselték még hosszú évekig. A posta két gépkocsit tartott üzemben, a 101.

és a 102. számú kocsikat. Ezekkel a vasúti járatokat bonyolította le. ³²⁶1912-ben már gázolt is az egyik kocsit, a GySEV állomására hajtván az Erzsébet utcában elütött egy vidéki hentesmestert.

Mivel Sopronban már a postának jártak autói, 1911-ben amikor a kereskedelmi miniszter a soproni-rusztai vasút tervét végleg elutasította, mozgalom indult, hogy a posta indítson autóbuszjáratokat. Azonban – bár a miniszterhez felirat is készült – a posta a nem túl gazdaságosnak ítélt üzemet nem vállalta. Néhány hónappal később híre járt, hogy egy angol cég vállalkozik a Sopron-Ruszt közötti autóbuszforgalom megindítására, de ez a terv is megbukott.

Mindenesetre az egyre növekvő gépkocsiverseny a vasutakat is arra készítette, hogy a motorüzem *gazdasági* előnyeit a sineken is hasznosítsák. A győri vagongyár, a Ganz- és a Weitzer-féle gyárak már 1904-ben elkészítették első motorkocsijaikat, hogy elsősorban a helyi érdekű vasutakon olcsóbbá tegyék a személyszállítást.

E rövid áttekintés után látjuk, hogy bizony Sopronban elhibáztak valamit az akkori városatyák. Előbb megszüntették a villamos vasutat, mint helyette valami jobbról gondoskodtak volna. A villamos-párti *Sopronvármegye* c. napilap, élesen támadta az annak megszüntetésében lehangosabbakat: „Bermann postafőigazgató félrevezette a városatyákat.” „A villamosvasút lomtárba lökésének történelmi ténye Schindler András dr. műve.”

Ezzel azonban még nem teremtettek olcsó tömegszállító eszközt a villamosforgalom megszüntetése után jelentkező hiány pótlására. Csak a bérkocsisok örültek Sopronban igazán annak, hogy rázárták a villamoskocsikra a *remiz* vasajtáját, mert most ismét felderült a fiakkeresek világa. Igaz, hogy örömeik nem voltak zavartalanok. Áraikat a város bérkocsis-tarifája erősen rögzítette azonkívül meg állandóan kísértett is az autóbuszüzem megjelenésének gondolata fölöttük. A polgármesternek egy, a *Sopronvármegyének* adott nyilatkozata szerint 1924-ben is több vállalkozó komolyan érdeklődött a soproni autóbuszüzem lehetőségei iránt. De mégsem sikerült egyikkel sem tető alá hozni az üzemet. A Sopronvármegye 1924. augusztus 15-én javaslatot tett:

„...A város bevonásával egy részvénytársaság lenne alakítandó, amely egyelőre talán négy autóbuszsal bonyolítaná le az állomások közötti forgalmat a mai villanyosvasút vonalán... a város részesedés fejében átengedi a mai villanyosvasúti kocsiszint, mely megfelelően átalakítva lenne...” Sopronban nem alakult ilyen részvénytársaság.

A bérkocsisoknak azonban autóbusz nélkül is komoly versenytársuk akadt. Megjelentek a bérautók, s ekkor a fiakkereket elparancsolták a Pannónia bejárata elől, helyükbe a bérautókat engedték, amelyek mégis csak tisztábbak voltak, mint a lovak. A fiakkeresek erre küldöttséget indítottak a polgármesterhez, elpanaszolva, hogy az aki a Pannónia ajtaján kilép, az inkább a közvetlenül az ajtónál lévő bérautóba ül, s nem megy odébb a fiakkeresekhez, hogy velük vitesse el magát céljához. Azonban ebbe már mégis bele kellett nyugodniok. Hiszen az autó mindenütt teret nyert. 1924. december 21-én a *Sopronvármegyében* megjelent Fodor Béla autóvállalkozó újsághirdetése bel- és külföldre egyaránt ajánlva személy- és teherautóját. A Manninger úton lévő Kunz cég berendezte a város első benzinállomását. 1925. augusztusában „Száz autómobil száguld Sopron utcáin” – írta a Sopronvármegye: 68 magánautó, 8 autóbusz, 21 tehergépkocsi és 36 motorkerékpár volt ekkor Sopronban, s a lap megjegyezte, hogy már olcsóbb a taxi, mint a fiakker. Röviddel később a város autófecskendőt és betegszállító autót rendelt, s hamarosan a város egyik ³²⁷téglagyára is hatalmas, lánccal meghajtott teherautót állított forgalomba a gyár és a vasútállomás között. A motoros járművek diadalát még az is alig kibővítette, hogy 1925. október 1-én baleset érte a

Győrből csak néhány héttel korábban megérkezett autófecskendő: „próba közben a Magyar utcában egyik tengelye eltört, s így onnan lovakkal vontatták vissza a tűzoltólaktanyába.” De ezért a balesetért talán a még ma is az úttestben lévő macskakövek a felelősek inkább...

1925 nyara valamivel közelebb hozta Sopront a rendszeres autóbuszüzemhez. Május 17-én megindult „Breuer és Németh személyfuvarozási vállalat” cégnévvel az első soproni autóbuszüzem, amely azonban még csak igen óvatos lépéseket tett. Vasár- és ünnepnapokon Sopron és környékének kirándulóhelyeire, hétköznapi napokon pedig a déli és a győri pályaudvarokra indította járatait. A cég elsőként egy 12, és egy 6 üléses társaskocsit állított üzembe. A kocsikat elsősorban a Tómalomra indított járatokhoz használták fel. Eleinte óránként indultak a fürdőhöz, majd az utaslétszám növekedésével félóránként. A soproni közönség hamarosan megkedvelte az alumínium szekrényborítással épült kocsikat. A népnyelv ezeket „ezüstbárkák”-nak keresztelte el. A Pozsonyi úton az egyik ház udvarán garazsíroztak a kocsik. Onnan indultak szolgálatba a soproni lejtős-emelkedős utakra. Hiszen a lejtőkön csak boldogultak a kocsik, hanem az emelkedőkön sokszor elakadtak. Ismételten előfordult, hogy a tóalmi úton fölfelé tolni kellett az ezüstbárkát.

Csakhamar kiderült, hogy az üzem igen gazdaságos. Így érthető, hogy már a posta is érdeklődött, hogyan indíthatna járatokat Sopronban. Bermann postafőigazgatónak régi adóssága volt az ügy, hiszen a villamos megszüntetésében az ő műszaki véleményének is döntő része volt. A postát azonban elsősorban ekkor nem a helyi, a városi járatok érdekelték, hanem a tóalmi meg a balfi, mert mindkettő a fürdőszezonban biztos jövedelmet ígért. Igaz, hogy a tóalmi járat nem kis megerőltetéssel juthatott csak be a strandfürdőhöz. A régi út ugyanis Sopronkőhidán keresztül vitt oda, s ez igen rossz állapotban volt. Jellemzőül a *Sopronvármegye* 1925. augusztus 4-i számából idézem:

„Szombaton este például az autóbusz a feneketlen sárban úgy benne rekedt, hogy a soffőr az éjszakát kénytelen volt a Tómalmon tölteni és csak reggel lovakkal birták az autót nagy nehezen kivonszolni.”

A gépkocsi megjelenése nem csupán közlekedési, hanem már nevetségesnek tűnő iparjogi problémát is felvetett. A már korábban említett két alumínium szekrényű autó karosszériáját két soproni asztalosmester készítette. Természetesen a kocsi üléseit is. A két asztalosmestert azonban a bognárok ismételten kontárkodással vádolták, s vádjuknak az Ipartestület is igazat adva, feljelentette a két iparost, és a soproni rendőri büntetőbíró elé került az ügy. A bíró az asztalosmestereket egyenként 200 ezer korona pénzbírságra ítélte, azzal az indoklással, hogy a járműkészítés nem az asztalos, hanem a bognármesterség körébe tartozik.

Nem tudtam kideríteni, hogy mi lett a szokatlan jogesetnek a vége, pedig érdekes lett volna, hogyan is vélekedtek erről a felsőbb fórumok. Az asztalosmesterek ugyanis erősen fogadkoztak, hogy felmennek a miniszterig is fellebbezésükkel, ugyanis jogtalanak tartották az asztalosmesterség ilyen korlátozását.

Sajnos, nem maradt fenn fénykép ezekről a bárkákról. Azonban valaki leírta őket a *Sopronvármegyében*:

„Ott állt rendületlenül, ott terpeszkedett a Déli vasúti indóház előtt. Olyan 328 nagy, szögletes alkotmány, ablakokkal, négy kerékkel, mint egy nagy kismirglizett fényes pléhskatulya. Ez az autóbusz.”

Bárhogy is írták le ezeket a járműveket, bármilyenek is voltak, ezzel a haladás nem volt megállítható. Tréfálkozott az egykori újságíró, amikor egy cikkének ilyen címet adott:

„Letette a soffőrvizsgát az első poncihter”, s a cikk tréfás szövegében jóslatgatót: „ha így haladunk,

unokáink talán megérthetik, hogy Sopronból eltűnnek az ökrösfogatok és a jó poncihterek istálló helyett garázst építenek.”

A tréfának szánt jóslat korábban bevált, mint gondolta, mert nem az unokák, de már fiai idejében bekövetkezett ez.

Az alumíniumbárkák azonban nem a város belforgalmára szolgáltak, arra alkalmatlanok lettek volna. Nagyobb vállalat kellett volna egy ilyen üzemhez, mely nagyobb kocsiparkot tud kiállítani. 1926 januárjában úgy tűnt, hogy végre sikerül ilyen vállalatot is találni. Sopronban járt a Fiat gyárnak az egyik képviselője, hogy tanulmányozza egy Sopronban létesíthető olasz autóbuszvállalkozás dolgát. Emeletes autóbuszok a város és a pályaudvarok közötti forgalomban, 12 kistaxi az egyéni utazások céljaira, járatok az Erzsébet kórházhoz, a Lövérekebe, Brennbergbe: ezek szerepeltek a csakhamar elaludt tervben. Szinte lehetetlennek tűnik ekkor már a soproni autóbuszüzem létrehozása, hiszen sorra buktak meg a tervek. A Fiat cég is inkább csak eladni akarta a kocsikat, a nagy tervek pedig csak az érdeklődést akarták felfokozni.

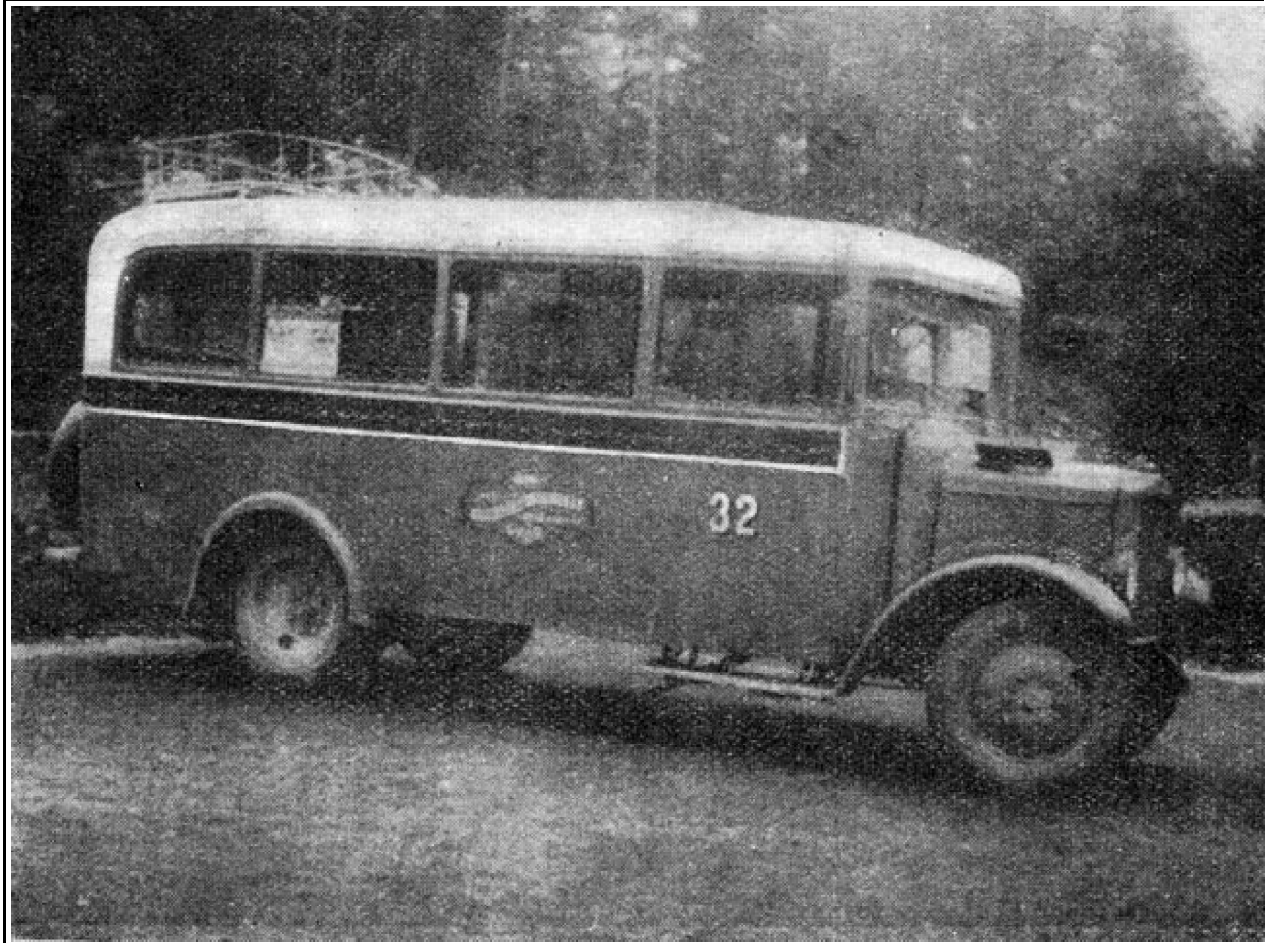
A magántulajdonban lévő gépjárművek száma viszont egyre növekedett. 1927 tavaszára már 120 motorkerékpár, és 130 autó közlekedett a városban és verte fel az utcák porát. „Nálunk még a téglá, és gabonaszállítást végző otromba teherautók is nagyzási hóbertban szenvednek. Karcsú, simán sikló versenykocsiknak képzelik magukat, s oly sebes száguldással rohannak végig a városon, hogy megremeg alattuk a föld, ...pedig a városba vezető utcákon s a város forgalmasabb útvonalain mindenfelé táblák hirdetik öles betűkkel: AUTÓK 10 KM.” – írja a *Sopronvármegye* 1926. november 6-án.

A sok motoros és autós 1927 tavaszán megalakította Sopronban a vidék első Touring Clubját. – Ugyanekkor ismét úgy tűnt, hogy végre megoldódik a soproni autóbuszüzem dolga is. A soproni Idegenforgalmi Rt. és a mödlingi Perl és Löbeck cég tárgyalt a várossal. Az üzemengedélyt az Idegenforgalmi Rt. kapná meg, az autóbuszokat pedig az osztrák cég biztosítaná. Ez a megoldás látszott a város számára a más jelentkezők által benyújtott javaslatok közül a legmegfelelőbbnek. A városi szakbizottság határozatában az engedély kiadását is javasolta. Bermann Géza postafőigazgató azonban megvétózta a határozatot, hiszen az autóbuszüzemi engedélyek kiadását kizárólag magyar gyártmányú autóbuszok üzembeállításához kötötte egy kereskedelmi miniszteri rendelet. Bár a város a számára igen előnyös javaslat elfogadása érdekében memorandumot intézett a kereskedelmi miniszterhez, elutasították és így ez a terv is megbukott. A minisztérium az idegen gyártmányú kocsik használatát nem engedélyezte. Az Idegenforgalmi Rt. kapott ugyan ajánlatokat a Magyar Állami Gépgyártól, azonban a Gépgyár által ajánlott kocsik drágábbak voltak, s a Rt. ilyen körülmények között felhagyott üzemszervezési kísérleteivel. 1927 nyarán egy budapesti cég is tárgyalt a várossal, de ismét eredménytelenül. Mintha az autóbuszkérdés Sopronban meg lett volna babonázva. Nem csoda, ha Hermann kereskedelmi miniszter, mikor az év októberében Sopronban járt, már bosszúsan mondta a tőle interjút kérő újságírónak:

„Ha akárkivel beszélek Sopronban, az az ominózus autóbuszügy mindig szóba kerül.” (*Sopronvármegye*, 1927. okt. 1.)

329 Ugyanakkor a vidék autóbuszjáratai sorra megindultak. 1927. október 22-én a kapuvári Schwab Richárd egy 45 lóerős Rába kocsival megindította a Kapuvár-Beled közötti járatot. Csepregben az egyik vendéglős, Wagner Sándor egy Fiat alvázat vásárolt, s erre Budapesten karosszériát építtetett. Ezzel Csepreg és Bük között végzett rendszeres személyszállítást. Csornán a Kereskedelmi és közigazgatási Rt. öt irányba kért 1927 nyarán járatot engedélyt. Novemberre pedig Kismarton is megelőzte Sopront, mert arra már utcáin helyi autóbuszjáratok bonyolították le a forgalmat.

Annyi eredménytelen kísérlet után végre valami eredmény: a Sopronvármegye 1928. január 1-i számában közölte a postaigazgató újévi tájékoztatóját, mely szerint Sopronban a postakincstár autóbuszai fogják lebonyolítani a forgalmat. Majd elárult valamit az eddigi sikertelenségek magyarázatául is: mindeddig azért igyekeztek akadályozni az autóbuszkérdés megoldását, mert mindvégig azt a postának akarták megszerezni, ám arra csak most kerülhet sor.

Star autóbusz társaskirándulás alkalmával Máriacellben

Azonban hamarosan kiderült, hogy a nyilatkozat még csak afféle újesztendei „jóígéret”, s még igen jelentős kérdések tisztázása maradt hátra. A posta ugyanis nem a városi helyi járatokat akarta megszervezni, hanem most a jövedelmezőbbnek tartott Sopron-Sárvár és Beled-Csepreg vonalakon akarta forgalomba állítani autóbuszait. A vármegye azonban kijelentette, hogy csak az a vállalkozó kapja meg az említett vonalak koncesszióját, aki egyidejűleg a soproni helyi közlekedés lebonyolítását is vállalja. A postakincstár azonban ettől vonakodott. Így a város egy újabb vállalkozóval kényszerült tárgyalni: megjelent a Magyar Államvasutak Autóközlekedési Vállalata Rt., mely hajlandó **330** lett volna vállalni a megyei járatokat, a városnak pedig szerződésileg rendelkezésére bocsátani a városi közlekedéshez szükséges autóbuszokat. A város azonban nem vállalta a bérelt buszokkal való gondot. Végül mégis a postakincstár vállalkozott a helyi járatokra, ezzel megkapta az engedélyt a megyei járatokra is.

1928. március 27-én a Szt. Háromság téren népes csoportot örökített meg a fényképész: jókora autóbuszok előtt civil és egyenruhás férfiak, a műtanrendőri bejárás résztvevői. A Rába gyárban készült szürke autóbuszok egyelőre a postapalota kocsiszínjében kaptak helyet, de csakhamar megkezdték az egykori villamos kocsiszín átalakítását autóbuszgarázs céljaira. Az idevezényelt postai gépkocsiszemélyzetnek is a város biztosított lakást.

A műtanrendőri bejáráskor Hollán Péter postafőigazgató ismertette a posta terveit, melyek szerint a város belső forgalmának lebonyolítására két kocsit tervez, egy harmadik kocsit pedig tartaléknak hagy. Az állandóan ide állomásított kocsik az általánosan használt módon hátsó ajtóval lesznek ellátva, hogy az utasok le- és felszállását meggyorsítsák. A városon kívüli forgalomra pedig újabb kocsikat vezényelnek Sopronba, úgyhogy az összes vonaljárat megindulásával 12 autóbusz lesz a városban.

A postai autóbuszjáratok szervezői azonban lényegében semmi újat sem hoztak az egykori villamossal szemben, legfeljebb azt, hogy az autóbuszok nem síneken közlekedtek, azonban annak útvonalán. Először sűrű járatokat terveztek, majd már április elsején, az első üzemi napon kiderült, hogy ezek mind nem tarthatók fenn, hiszen a kocsik az eredeti menetrend szerint 20 percenként indultak, ezekhez pedig elegendő utas nem jelentkezett. Hollán főigazgató egyik ismertetése szerint egy autóbusz önköltsége 14 utas menetdíjából térül meg. Azonban akik az autóbuszmenetrend összeállításakor azt vették figyelembe, hogy a soproni GySEV állomásra 26 személyvonat érkezik és indul, Sopron Déli pályaudvarán napi 25 személyvonat forgalma bonyolódik le, azok a várható utasforgalmat rosszul számították. Ugyanis a soproniak zsebéből nem mindig tellett a 40 filléres vonal- és a 20 filléres szakaszjegyre sem. Így bizony nem sokan álltak a kitűzött megállóhelyeken, hogy kézfenntartással jelezzék az autóbusz-személyzetnek, hogy felszállni kívánnak. A két állomás közötti vonalon az Ikvahíd volt a szakaszhatár.

Így hamarosan nyilvánvaló lett tehát, hogy túl sok járatot terveztek. A soproni Kereskedő Egyesület azt ajánlotta a postának, hogy kalauz nélkül indítsa kocsijait, és akkor önköltsége máris jelentősen csökken. Ajánlotta azt is, hogy olcsóbb menetjegyfüzeteket rendszeresítsenek, javasolta, hogy ne menetrend szerint, hanem akkor indítsák a kocsikat, mikor azok a végállomásokon megtelnek. A részben valóban megszívlelendő, részben hozzá nem értést eláruló javaslatból akadt elég, csak utas nem. A város népe humorral kísérte most a próbálkozást, az örök tréfacsináló főiskolások pedig szokásos ballagásukkor egy rossz autóalvázra papírszekrényű autóbust építettek, amit egy lóval vontattak végig a városon, kifigurázva a soproni postautóbust.

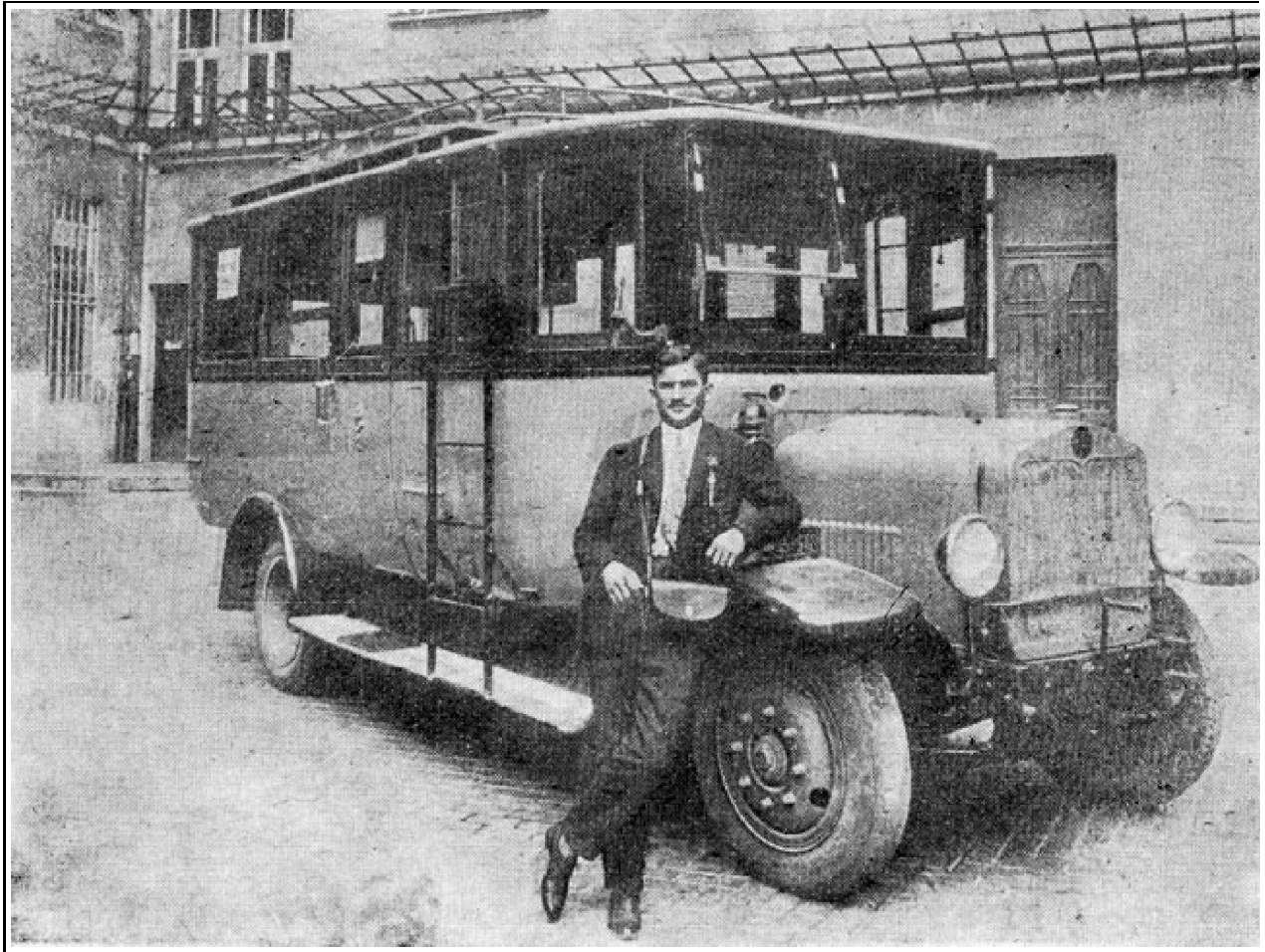
A posta azonban amit egyszer megkezdett, azt abba nem hagyhatta egykönnyen, hiszen a város közgyűlése 34 ezer pengőt szavazott meg az autóbuszgarázs költségeire, a villamos kocsiszín átalakítására.

Közben megtörténtek az előkészületek a vidéki járatokhoz is. A próba és a műtanrendőri bejárás során vidéken élénk feltűnést keltett a posta autóbusza. A *Vasvármegye* így számolt be az eseményről:

„A napokban egy gyönyörű alkotmány gördült be Sárvárra, amely méltóságteljes [331](#) lendületével és zajtalan járásával nagy feltűnést keltett. Ez a remek magyar gyártmányú autóbusz fog leközelebb Sárvár és Sopron között közlekedni”.

1928. április 15-én csakugyan megindultak a postautóbuszok a megyei útvonalakon is. Azonban a siker itt sem volt semmivel sem nagyobb, mint a városban. Az első öt napon csaknem mindig üresen futottak a kocsik. Érthetően, hiszen például Nagycenk-Sopron között a vasúti viteldíj akkor oda-vissza 1 pengő volt, autóbuszon pedig csak az egyik irányban volt a viteldíj 1 pengő 40 fillér. A rendkívül kicsiny érdeklődés a posta vezetőit már arra a következtetésre juttatta, hogy beszünteti a megyei járatokat, s a felszabaduló

kocsikat is Sopronban járatja. A kocsik üzemköltsége ugyanis napi 100 pengőt tett ki, ugyanakkor átlagos napi bevételük csak 20 pengő volt.

Postautóbusz a soproni postaigazgatóság udvarán

A posta ekkor igen ügyes vállalkozásba fogott. Sopron kirándulóhelyei eddig csak bérkocsival voltak megközelíthetők, bár ekkor már annyi taxi is volt, hogy közülük négy bérautótulajdonos már éjszakai ügyeletre is vállalkozott. A taxi viteldíja azonban még kevésbé volt megfizethető, mint az autóbusz. Így a soproni postautóbuszokat a nyári idényben naponta elindították Balfra, vasárnaponként pedig kellő számú jelentkező esetén a Hubertuszhoz, a Tómalomra, esetleg Fertőrákosra is, de a lövéri járatra nem vállalkoztak. Pedig végül is csökkenteni kellett a sárvári vonalon közlekedtetett járatok számát, de az itt felszabadult kocsikkal inkább a süttöri vonalon próbált szerencsét a posta. Azonban a reményeket itt sem váltotta be az üzem forgalma. December 3320-án indították el ezen a vonalon az első járatot, de azt még az első pénteki napon sem vette igénybe annyi utas, mint amennyire egy közönséges, nem hetivásáros napon számítottak. A posta ennek a járatnak a megindításakor elsősorban Hegykő paraszttasszonyaira számított, akik már ekkor is Sopron zöldségszükségletének a javát biztosították, s itt még az is biztató volt, hogy a falu meglehetősen messze fekszik az állomástól. Eddig Rózsás hegykői vendéglős autójával jártak be a soproni piacra az asszonyok, amelyre külön poggyászdíj nélkül bármekkora batyuval felszállhattak. Egy

utazás ezen az autón 70 fillérbe került, a posta pedig, igaz, hogy kényelmes, de drága autóbuszain 1 pengő 80 fillér viteldíjat szedett egy útra; ráadásul minden 5 kilónál súlyosabb poggyászdarábért külön 40 fillért számított fel. Így hiába tiltották meg a hatóságok a vendéglősnek, hogy autóján szállítsa a piacra igyekvőket, azok a postautóbuszok helyett inkább vasúton utaztak, vagy közösen fuvarost béreltek, aki a zöltséget is meg az asszonyokat is behozta Sopronba. Karácsony előtt a posta számot vetett üzemének addigi deficitjével: félév alatt a városban és a megyében összesen mintegy 40 ezer pengőt fizetett rá a postaüzem, amiből csaknem 17 ezer pengő a városi üzem deficitje volt.

A postaigazgatóság illetékese nyilatkozott a deficittel kapcsolatosan az újságíróknak, azonban sehogy sem akarta beismerni az egyre szorítóbbá vált gazdasági nehézségeket, a deficitért a közönséget okolta, amely „nem akarta” használni az autóbuszokat. Azt vizsgálta, hogy az ausztriai autóbuszjáratok kocsijai mind zsúfoltan közlekedtek ekkor, pedig azok viteldíja nem volt alacsonyabb:

„Ha ennek okát kutatjuk, talán nem járunk messze az igazságtól, ha ezt a „haj ráérünk arra még” ősi jelszóban véljük megtalálni, mert nálunk sajnos a idő még mindig nem pénz.”

Persze a nyilatkozó nem járt kinn falun, ahol a városba igyekvő ember ekkor a falu szélén levetette csizmáját, s a harmadik faluból is gyalog jött be Sopronba, a lófuttatónál felhúzza ismét a lábbelijét.

Nem segített, nem növelte érezhetően az utaslétszámot az sem, hogy a vonaljegy árát Sopronban 40 fillérről 30 fillérré szállították le, hiszen a munkáságnak ekkor még élelemre is szűkösen jutott. A Sopronvármegye 1929. január 9-én a menetdíjmérsékléssel egy oldalon arról is beszámolt, hogy Sopronban „tömegével eszi a szegény nép a varjakat”.

Az autóbusz-ügy a vármegye közigazgatási bizottsága elé került. Ott Bán Jenő idézte a hegykői asszonyokat, akik szerint az állam a legnagyobb árdrágító, mert a vasút 70 fillérért, a teherautó – amíg meg nem tiltották – 80 fillérért fuvarozta a kofákat Sopronba, az autóbusz pedig 1 pengő 80 fillérért tenné ugyanezt. Bánnal szemben a főispán a posta védelmére kelt, hangsúlyozta azt, hogy nem lehet összehasonlítani a teherautót a mennyei kényelemmel berendezett autóbusszal, hozzátéve, hogy a járatokat a nép érdekében indították meg, csak a nép még nem szokott hozzá az autóbushoz. A közigazgatási bizottságban úgy tárgyaltak az autóbusz ügyről, mintha a tagok nem is itt éltek volna. A népet okolták azért, mert nem használta a drága közlekedési eszközt, miközben nem akartak tudomást venni arról a mérhetetlen nyomorról, amely ekkor uralkodott. Csak néhány mondat a *Sopronvármegye* lapjairól az 1929-es tél állapotjainak bemutatására:

„Sopronban is rendezzenek az iskolák melé cipőjavító műhelyeket, mint Csornán, Mosonmagyaróváron. A gyerekek utalványt hoznak a községházáról, s a tanítás alatt kijavítják a cipőket.” (1929. jan. 15.) „A Hangya barakkban [333](#)Sopronban egy gyereknek lefagyott a lába.” (1929. febr. 16.) „Elképzelhetetlen a szegénység a sopronmegyei falvakban.” (1929. jan. 9.)

A posta vezetői végül is belátták, hogy ilyen körülmények között semmi kilátás sincs arra, hogy a vidéki járatok gazdaságosak legyenek, és a Sopron-sárvári meg a Beled-csepregi járatokat megszüntették, Sopronban pedig díjszabási kedvezményekkel, bérletjegyekkel igyekeztek a minimális utaslétszámot biztosítani, hogy legalább a városi járatok megmaradjanak.

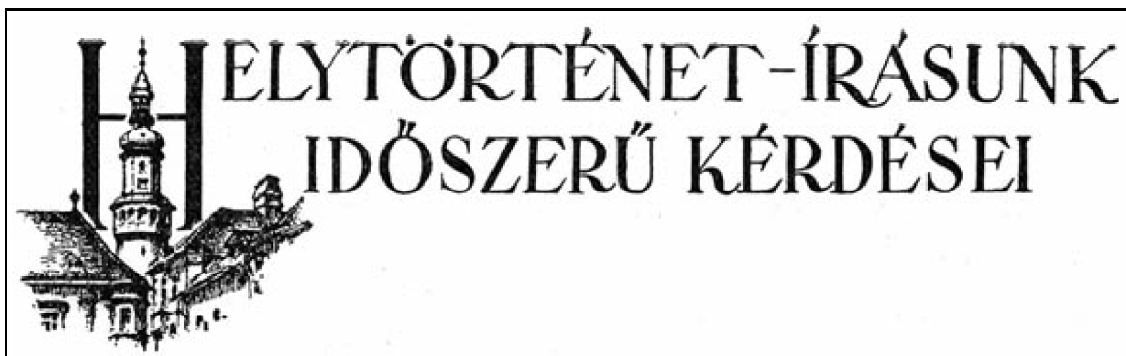
(Folytatjuk)

Fertőrákos. Galériás torony. Diebold K. felvétele

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelmének „védelmére”

Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelmének „védelmére”

„Helyrajzi neveink védelme” címmel két évvel ezelőtt folyóiratunkban cikkem jelent meg (SSz. 1967, 334–40). Kéziratom egy esztendőig várt megjelenésre, nemcsak anyagtorlódás, hanem inkább egyes, állítólag „kényes” részletei miatt. Több hivatalos lektor véleményezése után jelent meg, a lektorok közül azonban csak a folyóirat szerkesztője, Csatai Endre szólt hozzá nyomtatásban is, a többi hozzászóló (Kovács L. Ferencné, László Ernő, Öreg soproni, Verbényi László) már megjelent cikkem alapján a SSz. 1968. és 1969. évfolyamában. Cikkem vitaindítóként készült, ezért csak a lényegre szorítkozott elvi kérdésekben, ugyanakkor példákkal illusztrálta az elmúlt száz év egyes helyrajzi elnevezéseinek indítékait, majd javaslatot tett a népi eredetű személyi elnevezések védelmére, ill. visszaállítására. E rövid cikkben az elvi kérdések, az illusztratív példák: az ezek figyelembe vételével összeállított javaslat szorosan összefüggenek egymással. Kár, hogy a hozzászólók nem az egészhez, hanem inkább egyes részletekhez szóltak hozzá.

Véleményem szerint az itt eldöntendő elvi kérdés a következő: ha van építészeti, ipari, természeti stb. műemlékvédelem, jogos-e a nyelvi műemlékvédelem is. A közölt illusztratív példák a következő, ugyancsak elvi kérdést sugallják: ha még a közelmúltban is születtek ideológiai szempontból helytelen döntések (pl. a német nyelvű *Thirring Gusztáv* utcanév eltörlése, nem is beszélve a tévesen németnek vélt magyar *Harka* eltörléséről), nem kellene-e a helytelen döntéseket felülvizsgálni, kijavítani? Javaslatom egy gyakorlati kérdést vetett fel: az illetékesek a helyrajzi elnevezéseket, azok felülvizsgálatát ne tekintsék csupán közigazgatási feladatnak. Gyakorlatuk ezekre a kérdésekre fog válaszolni.

Kishöflány. (Kleinhöflein). Mayr Mihály vízfestménye 1825 körül. Kismarton, Múzeum

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

---

335 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szita Szabolcs: 25 éve halt mártírhalált Pataki Ferenc Sopronban

Szita Szabolcs: 25 éve halt mártírhálált Pataki Ferenc Sopronban

Katonák és munkások, parasztok és értelmiségiek, sok nép fiai ontották vérüket a fasizmus elleni harcban, a magyar nép felszabadulásáért. A magyar társadalom legöntudatosabbjai mellett a más országokban élő hazánk fiai is fegyvert fogtak szabadságunkért. Sokan vallották Dolores Ibarruri szavait: „Inkább állva meghalni, mint térdelve élni.” Tudták, vagy legalább is érezték, hogy népünk sorsa összefügg minden ország proletariátusának sorsával.

Sírjaik itt vannak a hazában és szerte a világon. S hányan kerültek tömegsírba névtelenül, s hányan nem jutott sírhalom sem, akiknek felkutatása, a végső tiszteletadás a mi feladatunk. A fasiszta járom alóli felszabadulásunk 25. évfordulója is kötelez bennünket, hogy felszabadulási harcunk kiemelkedő harcosainak és egyszerű közkatonáinak nevét, emlékét mentsük meg a feledéstől. Őrizzük meg az utókornak az önfeláldozás, a hazáért való odaadás, a proletár internacionalizmus olyan példáját, mint Pataki Ferenc élete, munkássága.

Pataki Ferenc Herkulesfürdőn született 1892-ben. Korán árvaságra jutott, 3 éves korában meghalt apja, a kis fürdő hely ezermestere. Rövidesen elvesztette édesanyját is, így a temesvári árvaházba került. 14 éves korában a tanítóképzőben tanult tovább. Az éleseszű ifjút ateista nézetei miatt kizárják a képzőből. Csak a város haladó szellemű értelmiségének közbelépésére vizsgázhatott később, így szerezte meg tanítói oklevelét. Budapesten tanítóskodik, majd 1913-ban tartalékos tiszti tanfolyamra küldik. A világháború kitörése után rövidesen a frontra kerül. A 8. honvéd gyalogezred zászlósaként éli át Przemysl ostromát, elestét.

1915 márciusában hadifogságba esik, áprilisban Szimbirszkbe, majd Krasznnojarszkba kerül. A tisztek a fogolytáborban semmittevéssel töltik napjaikat, Pataki viszont az orosz nyelvet tanulja. Önképzése eredményeként Marx műveivel már orosz nyelven ismerkedik meg.

1917 októberének napjai, ahogyan John Reed találóan mondotta, „megrengették a világot”, megdőlt a cári elnyomás. A lágeréletben is forradalmi változások történtek, az addig embertelen körülmények közt élő foglyok az orosz munkásokkal azonos jogokat kaptak. Egyre nagyobb lesz érdeklődése a kommunista eszmék iránt, Pataki a „királyhú” tisztek fenyegetésével nem törődik, előadó és vitavezető. 1918 márciusában Münnich Ferenc agitátor körútja során meglátogatja a krasznójarki tábor, a 2000 táborlakó között Pataki is értesül a hadifogoly szervezkedés eredményeiről. Áprilisban belép az Ok(b)P-ba.¹⁽¹²³⁾ Rövid időn belül a külföldi szocialisták, internacionalisták helyi vezetője.

A Vörös Gárdában elvtársakra talál: ³³⁶Pável György budapesti vasmunkás, Papp János nemesfémész, Méhes Aladár tanító munkásmozgalmi tapasztalatokkal segítenek. Kiépítik a kapcsolatot a helyi és a szibériai bolsevikokkal is. A tömegek tájékoztatására a Külföldi Munkások Kommunista (Szociáldemokrata) szervezete Pataki Ferenc szerkesztésében kiadja az Előre c. lapot. Nem félemlítik meg a hazainduló tisztek feljelentéssel való fenyegetőzéseit, 1918 júniustól a Fáklya c. lapot adja szombatoként a hadifogoly katonák kezébe.

Pataki Ferenc

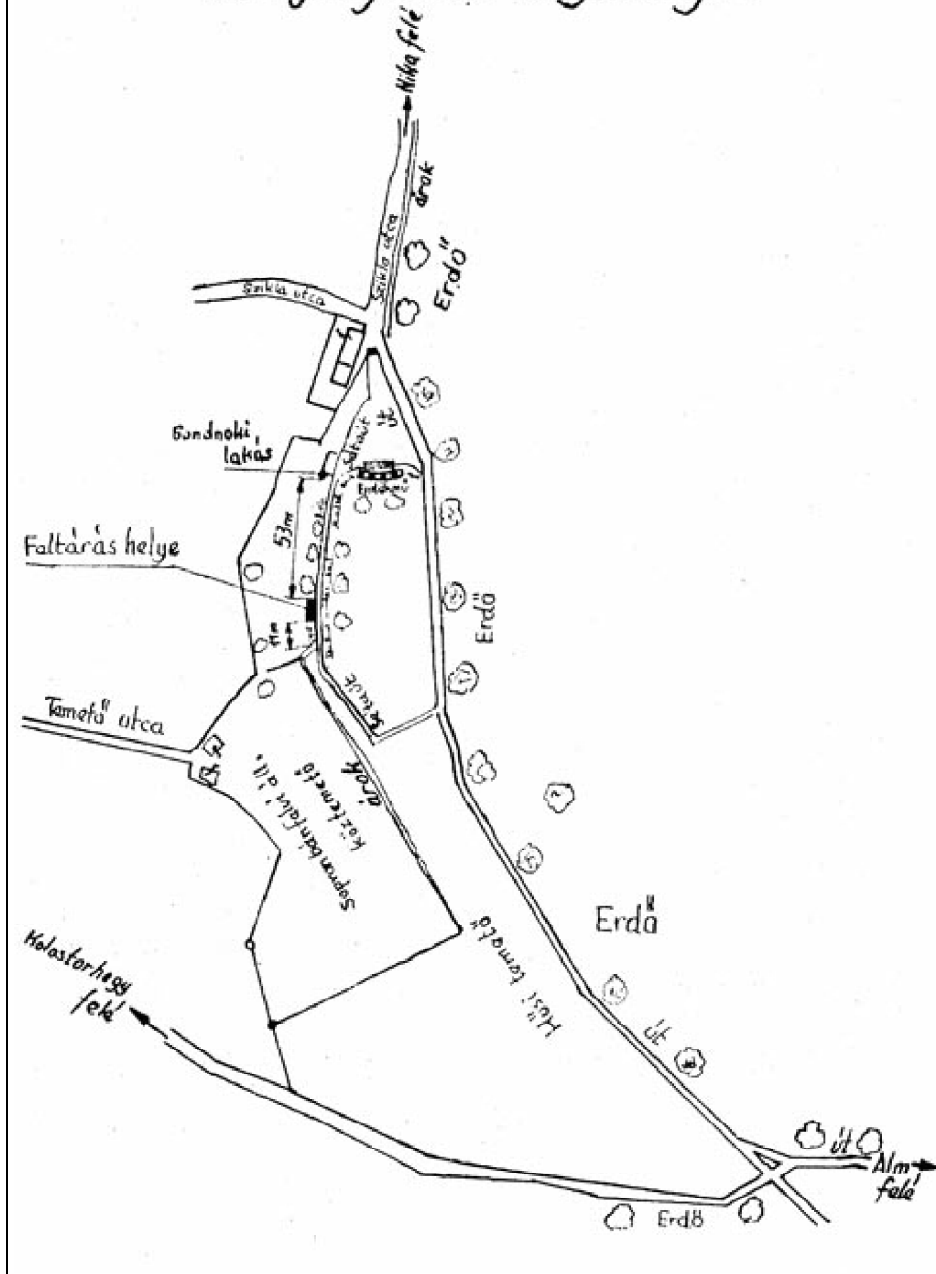
A breszt-litovszki békediktátum a fiatal szovjet hatalomnak csak lélegzetvételnyi szünetet biztosított. Az antant nem nyugodott bele a kudarcba, ez bátorította az ellenforradalmi erőket is. 1918 május végén a kulcsfontosságú transzszibériai vasúton kirobbant a csehszlovák hadtest lázadása. A cseh légionistákkal szemben a helyi vörösgárdista alakulatok, a riadóztatott munkások és az internacionalista csapatok kísérelték meg az ellenállást. Pataki elvtárs részt vesz Krasznnojarszk védelmében, a város eleste után a fehérek börtönbe vetik. A megtorlásnak tömegesen esnek áldozatul az internacionalisták, Patakit 1919 végén a kolcsakisták a „halálvonaton” keletre indítják. Cseremhovo forradalmár bányászai szabadítják ki a foglyokat. Pataki rövidesen a cseremhovói szénmedence partizán mozgalmának tekintélyes vezetője, a Cseremhovói Forradalmi Bizottság elnöke lesz. A Szovjetunió Állami Forradalmi Múzeuma több dokumentumot őriz odaadó partizán tevékenységéről: nagy szerepet játszik Kolcsak elfogásában és a köztársaság aranykészletének visszavételében.

A harcban támogatják más magyar kommunista partizánok is, többek között Radó Ödön. Az internacionalisták az orosz [337](#)vörösgárdistákkal, munkásokkal együtt harcoltak a szovjet hatalomért, majd segítettek helyreállítani az ellenforradalom okozta károkat, megindítani a bányákat és vasutakat, a békés életet. A szovjethatalom helyi szervei Pataki elvtárs irányításával, átgondolt intézkedései nyomán jöttek létre a szénmedencében. A polgárháború után 1920 tavaszától a Szovjetunió belügyi szerveinél vezető tisztségeket tölt be. Majd gazdasági feladatokat kap: a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Ellenőrző Bizottsága elnöke, ezt követően a textiliparban és a filmiparban dolgozik. 1936. szeptember 23-tól

november 5-ig a Komintern V. B. aparátusban tevékenykedik vezető beosztásban.

Magánéletéről kevés ismeretes. Megnősült, két lánya és egy fia volt.

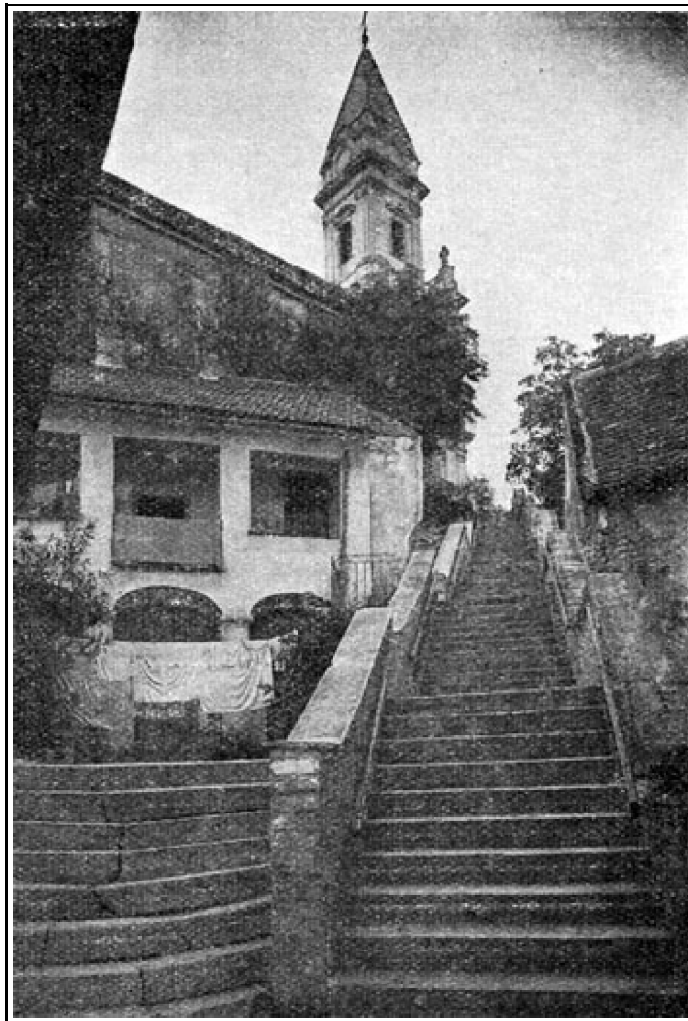
*PATAKI FERENC és VÉRTANUTÁRSAI
tömegsírjának helyszínrajza*

1938-ban a személyi kultusz idején megalapozatlanul kizárták a pártból. A német orvtámadásról Taskentben értesül, azonnal kérte, hogy „minél hamarabb küldjék önkéntesként a frontra.” Többszöri

kérvényezés után, 1942-ben megbízatást, fegyvert kap.

1943. augusztus 18-án a bikovói repülőtérről 3387 tagú partizáncsoport indult, Pataki elvtárs parancsnoksága alatt Kárpát-Ukrajnában értek földet. Feladatuk a lakosság előkészítése, kapcsolatok kiépítése a kommunistákkal. A helyi lakosokban a csoport hamarosan segítőtársakra lel, létszámuk 190 főre nőtt, adatgyűjtő munkájuk mind eredményesebb. Pataki Ferenc Gyakun Mihállyal 1943 októberében hamis igazolványokkal Budapestre utazott. A Klin-(ék) csoport híreit Budapestről rádión továbbították. Munkájukat, többek között, a fővárosban tanuló kárpátukrajnai diákok illegális csoportja is segítette. Patakiék Kárpát-Ukrajnában maradt csoportját csendőrök és kémelhárítók hada kereste. Besúgás útján a csendőrség a huszti partizán gyülekezőn rajtaütött, a tűzharcban többen elestek, az életben maradt hazafiak a csendőrök fogságába kerültek. Végtelen kihallgatások, kínzások. Az együttműködő lakosság megfélemlítésére tömeges terrort alkalmaztak: 21 partizánt – 4 faluban – nyilvánosan agyonlőttek. A pesti csoport illegális lakásokon rejtőzött, nagy értékű információkat továbbítottak. Sorsukat szerencsétlen véletlen döntötte el: a rádió-adó költöztetése közben egyik társuk lebukott.

Sopronbánfalvi részlet

Ezután sorra fogták el az elvtársakat, 1944. március 22-én. A Hadik laktanyába kerültek, majd a Margit körúti fogházba. A vallatások alatt Pataki bátran [339](#)helyállt, ügyét elkülönítették. Később Beregszászra, majd az ungvári börtönbe került. Itt tartották a tárgyalást, ahol a magyar nép árulói vádolták hűtlenséggel a magyar nép érdekeinek igazi képviselőit. Patakit 1944. augusztus 30-án a hadbíróóság halálra ítélte. Fennmaradt két leveléből kiviláglik életének értelmébe vetett hite, emberi nagysága.

Családjának írja: „nagyon fogom sajnálni, ha már nem láthatlak benneteket többé. Ebben az esetben éjletek helyettem is, tegyetek meg mindent úgy, ahogyan én tettem volna, amikor az élet megköveteli az embertől, a teljes szívet, a tiszta és bátor lelket.”

Az ítélet végrehajtására egyelőre nem került sor, lehetséges, hogy a partizánok túszként is számításba jöttek. A győzelmesen közeledő Vörös Hadsereg elől Sopronba, a 48-as laktanyába hurcolják a hazafiakat. Október 15-e után a Szálasi-puccsal a vérgőzös téboly napjai következtek. November 4-én hadbíró-százados érkezett Sopronba Budapestről. E napon felsorakozik a kivégző osztag a laktanyaudvaron. Patakinak végig kellett néznie társai életének kioltását. Nem engedte bekötni a szemét, bátran ment a halálba.

A kivégzetteket parasztszekéren szállították a fegyveresekkel körülvett bánfalvi temetőbe. Az ún. hősi temető és a köztemető között ástak a munkaszolgálatosok tömegsírt, ide kerültek a kivégzett partizánok. Sajnos Patakin kívül névszerint csak négyet ismerünk a tíz vértanú közül, ezek: Kis Benjámin, Szoták Mihály, Bráz Lajos és Csizmazia Gyula.

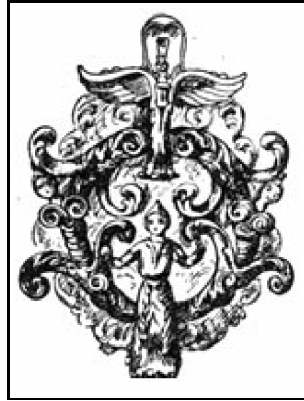
A partizán hősokeket 1969-ben exhumálták. Kivégzésük helyén a határórség 1969. november 3-án emléktáblát leplezett le. November 4-én a Rozália és Híd utca keresztezésénél a partizánok hamvait Sopron város síremlékben helyezte el. A város dolgozóinak végső tiszteletadásán részt vettek a partizánok hozzátartozói, harcostársai is.

Ma már két tanintézet viseli Pataki Ferenc partizánparancsnok, egykori tanító nevét, Moszkva egyik iskolája és 1969. november 4 óta a soproni Rozália úti általános iskola.

Felhasznált irodalom:

1. I. Matvejev: Az örök barátság forrásánál. Kossuth Kiadó. 1961. 142–154 oldal.
2. A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentum gyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó. 1967. I. kötet 39., 349., 351. I. II. kötet: 588., 691., 698. l.
3. Párttörténeti Közlemények. Milei György.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Sopronban oltottak először Magyarországon himlő ellen

340 Csatkai Endre: Sopronban oltottak először Magyarországon himlő ellen

Rége a járványokat öldöklő angyalnak nevezték. De az orvosi tudomány is résen volt; persze hajdanában évszázadok is elmúltak míg meg tudták törni egy-egy járvány erejét. Addig ezrek és ezrek pusztultak el. A pestis po. még a 17. század folyamán több hullámban Sopron szinte egész lakosságát kipusztította. 1644/45-ben ugyanis 6000 lakosból elragadott 3000-et, azaz mintegy a felét. 1656-ban 1700-an haltak meg pestisben, 1679-ben 2516 ember pusztult el. Majd a kuruc háborúk befejeztével, 1713-ban következett igen erős pestis-járvány. Ezt azután felváltotta 1724 körül egy eddig nálunk nem ismert betegség. Széchenyi György írja vejének, Ebergényi Lászlónak Fertőszéplakról 1724. február 7-én: „Itten pedig olyan mérges himlő jár most a faluban, hogy két héttől fogvást majd 20 apró gyermeket temettek el a nyavalyában, egy nap 3-mat is közülük; mondta a plébános, hogy 70-nél az aprókban most is több van ezen nyavalyában, ki fekszik a faluban.” (Széchenyi Gy. levelei Ebergényi Lászlóhoz. II. kötet. 1148. lap.) A himlő pedig, ha életben hagyott valakit, örökre megjelölte, annak az arca ragyás lett. Hiszen még Mária Teréziát sem kímélte meg. Próbálkoztak ellene mindenféle oltással, de csak 1796-ban sikerült Jenner angol orvosnak a ma is használt oltószert feltalálnia, amely azután aránylag elég hamar tért hódított a magyar gyógyászatban is.

1798 őszén még a szomszédságból, Győrből ezt jelenthették a Magyar Kurirnak: „Itt mintegy két vagy három hónap óta igen nagy kegyetlenséggel pusztít a himlő, csak nem mindennap három s négy halott a különbözőféle vallású lakosok közt, s majd fele ezeknek himlőben hal el. Ugyan nagy szükség volna ezen városnak valamint az egész emberi Nemnek is azon projectumoknak, mellyek Németországban ezen ragadó nyavalyának kiirtására tételnek, végrehajtására, vagy ha ez még elhaladna, leg-alább a szerentsés béoltásra, a melly itt egészen szokatlan dolog.” (1798. II. kötet. 761. lap.)

Magyary Kossa Gyula, a magyar orvostörténet tudósa azonban azt írja Magyar orvosi emlékek c. könyvében, hogy 1799-ben már Sopronban Hell Nep. János és Riegler Békés megyei főorvos használta a Jenner oltást. (I. 170. lap.) Persze érdekes volna eldönteni, az elsőbbség kié. Az alábbiakban kiténik, hogy a legnagyobb valószínűség szerint Sopronban oltott először *Hell János*.

Az egészségügy e nagyjáról keveset tudhatunk meg a megyei levéltár anyagából. 1790-ben már a megye szolgálatában álló orvos, 1811-ben pedig első megyei orvosnak választották meg. Mint ilyen halt meg 1828. január 21-én és két nappal később a régi Szt. Mihály temetőben kapta végső nyugalóhelyét; felesége, Brigelli Philippina már korábban meghalt. 1815-től halála napjáig a Szent György utca 8. számú házban lakott,¹⁽¹²⁴⁾ saját háza nem volt.

A járványok ügye erősen foglalkoztatta. A megyegyűlés 1801-es jegyzőkönyve írja, hogy már az év legelején beadta az „1800. eszt. uralkodó nyavaláknak tudósíttását.” De ha a megye közönsége előtt nem is adott számot oltásairól, országvilág megtudhatta a Magyar Kurir jelentéseiből. Így 1802-ben olvashatjuk a második kötet 616. lapján: „A mult 1801-ik esztendőben. Április 14-dikén, és így egész hazánkban legelsőbben, és legkorábban, ugyan nálunk, egyik nagyérdemű kedves orvosunk, Titt. Hell Nepomok János Úr tette meg a dologban az első próbát, nemcsak, hanem azolta is, mind maga a megnevezett Úr személyesen mint pedig az alatta lévő Vármegye Chirurgusai által több száz nevendékekbe, szerentsés előmenetellel beléjük avatta ezen meg betsülhetetlen találmányt, a Tehénhimlőt.”

Ezt a jelentést jóval megelőzte 1801-ben egy másik jelentés: 1801. július 20-ról. „Néhány hónapoktól fogva már mi nálunk is sok gyermekbe béoltatott a tehén himlő, két idevaló Orvos Doctorok, ugymint ezen N. Vármegye rendes Physicussa Hell Nepomok János, és Doct. ³⁴¹Pellegrini József Urak által igen szerentsésen.” A közlés további része szerint Hell köriratot intézett a járásbeli seborvosokhoz, ebben írja nekik, hogy három esztendeje olt sikerrel. Pelleriniről sajnos még nem tudjuk, ki volt.²⁽¹²⁵⁾ A Magyar Kurir 1802 koraószén (III. kötet 27. lap) megismétli a korábbi jelentést azzal: „vélekedésünk szerint drága Magyar Hazánkban is leg először szerentsés jó folyamattal Hell oltott Sopronban.”

Empir-sírkő a fertőszentmiklósi temetőben

Ami Rieglert illeti, a Magyar Kurir 1802 tavaszán közli (II. kötet 79. lap), hogy március 15-én utazott Pestre tehénhimlőért, mert valóságos oltóanyag „ezen vidéken nem találtatott.” Ennyiben Hellnek könnyebb dolga volt Bécs közelében.

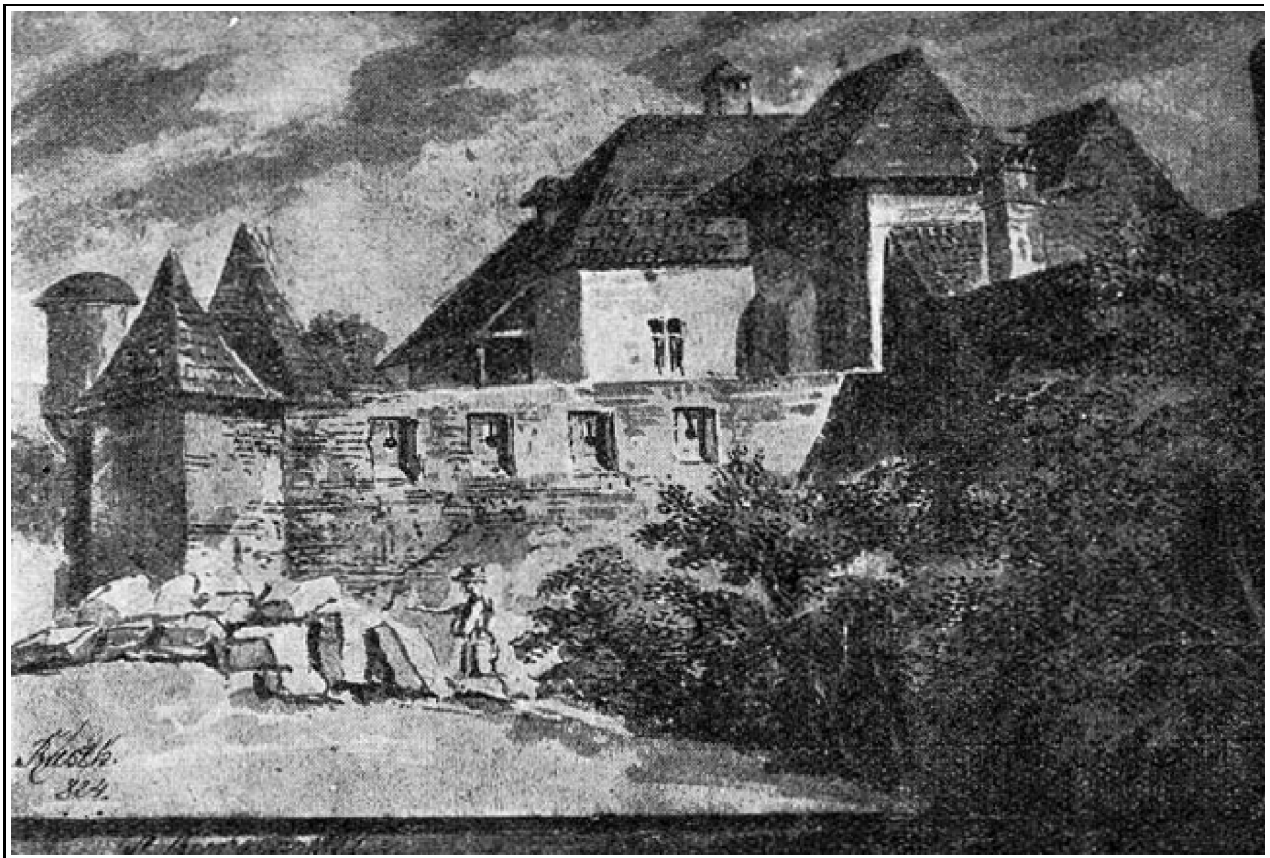
A pozsonyi német³⁽¹²⁶⁾ újság is közli 1802-ben, hogy Hell április közepén újra megkezdte az oltást, így tehát ő első az országban. („der Erste im Königreich Hungarn.)

³⁴²Ismeretes lévén Hell lakóháza, ahol meg is halt, érdemes volna emléktáblával megjelölni, egyúttal a soproni egészségügy történetének ezt a nevezetes fejezetét megörökíteni.

Hell példája hamarosan buzgó követőkre talált. A megye már 1801-ben megrendelt Bene Ferenc A Himlő veszedelmi ellen való oktatás c. könyvéből 20 példányt a megye „Borbélyai”⁴⁽¹²⁷⁾ számára. A Magyar Kurir jelenti 1810-ben, hogy Széchényi Lajosné, a legnagyobb Magyar sógornője „a mult egész nyáron minden vasárnap Sopron vármegyei uradalmokban lévő helységeiket bé járta, a szüléket a tehén himlőnek gyermekeiknek való béoltására mind édesgető szavaival, mind ajándékkal serkengette, s annál fogva minden vasárnap 25, 30 sőt több gyermekbe is bé oltatta azon megbetsülhetetlen megtartó eszközt.” (III. kötet lap

197.)

Ami Hellt illeti, alig küzdötte le a himlőt, máris új járvány ütötte fel fejét Sopronban és a környékén: az 1805/6-os francia háború folytán a katonák az ismeretlen tífuszt, magyarul hasihagymázt hurcolták be. Új söprű jól söpör. Az 1806-os esztendő ismét nagy rendeket vágott a lakosság soraiban, sőt Schraud Ferencet, Magyarország tiszti főorvosát is elragadta Kismartonban, ahová az új ragályos betegség vizsgálatára érkezett. Esterházy Miklós herceg uradalmaiban erősen dühöngött a járvány, ezért az orvosok vezetésére megbízta Österreicher Józsefet, aki mint Balatonfüred egykori kitűnő fürdőorvosa felvirágoztatta a kies telepet és ekkoriban már Bécsben élt, majd a soproni üveghutában működött. Melléje éppen Hell Jánost rendelték. Ez a járvány 1806-ban megszűnt. Hellnek több más nevezetes működéséről hallhatunk ezután: 1818-ben egy füstölő gyógyszerényt vizsgál meg két másik soproni orvossal és véleményüket ki is nyomtatják. Pecsenyéd mellett a század első éveiben gyógyforrást fedeztek fel, ekörül keletkezett a mai Savanyúkút fürdőhely. A víz első elemzését Jaquin neves egyetemi tanár társaságában is Hell végezte el. Sokoldalú tevékenysége miatt bizonyára megérdemli emlékezetének felújítását és megörökítését.

Ruszt 1820 körül. Mayr Mihály vízfestménye a kismartoni múzeumban

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sarkady Sándor: Az Ady-viták soproni visszhangja

343 Sarkady Sándor: Az Ady-viták soproni visszhangja

Azon a térképen, amely Ady költői forradalmának országos fogadtatását hivatott szemléltetni, máig is fehér foltok számít a vidék egykorú állásfoglalása. Zilah, Debrecen, Nagyvárad kivételével alig van forrásanyagra támaszkodó, biztosan körvonalazható képünk arról, hogyan kísérte figyelemmel a vidék magyarsága Ady költői pályafutását, hogyan foglalt állást az élete és művészete körül forrongó vitákban. A kutatás e régi adósságára már Földessy Gyula felhívta a figyelmet az 1915-ös Rákosi-vita hézagosan feltárt anyagával kapcsolatban.¹⁽¹²⁸⁾

Ady és tábora körül – a költő életében – kétszer kerekedett országos méreteket öltő polémia. Az első 1908–9-ben zajlott, a második 1915–16-ban. Az első „irodalmi kalamajka” (amely a Holnap I. kötete ürügyén robbant ki), mint azt már maga Ady mélyre látóan megállapította, tulajdonképpen „a szociális háború gyermeke” volt.²⁽¹²⁹⁾ A konzervatívok és a modernnek irodalmi harcában végsősoron a társadalom reakciós és progresszív erői ütköztek meg egymással.

A második vita (ha hangvétele miatt egyáltalán még vitáról lehet szó) a vérgőzös magyar sovinizmus rágalmhadjárata volt Ady és mindazok ellen, akik „távol a csatatértől” az Ember posztján akartak örködni az embertelenségben. A támadások vezéralakja, szellemi irányítója – 1908-ban csakúgy, mint a világháborús hajsza idején – Rákosi Jenő volt.

A soproni sajtó mindkét alkalommal hallatta hangját a vitákban; részt kért az országszerte folyó küzdelmekből. Az egykorú helyi állásfoglalások ismertetésével a bekezdőben említett Adytérkép színesebbé tételéhez szeretnénk hozzájárulni, eltüntetve róla egy – a Sopronra eső – fehér foltot.

A *Nemzetőr* 1910. febr. 23-i száma rövid hírben tudatja: „A Szabadliceum holnapi előadásán Mérey Kálmán bencés tanár olvas fel *Az újabb szépirodalom ismertetése* címen.”³⁽¹³⁰⁾

Másnap, március 24-én, majd egy napos kihagyással 26-án el is hangzik a két részes előadás. Az irodalmi estről mind a *Nemzetőr*, mind a *Soproni Napló* beszámol febr. 25-i, illetve márc. 1-i számában.

Noha az előadás szövegét nem ismerjük, tartalma, eszmeisége a hírlapi tudósításokból és a három hetes huzavona után közzé tett „felelet”-ből pontosan körvonalazható.

A tárgyilagosság mezében föllépő Mérey⁴⁽¹³¹⁾ alapján véve elfogult, nacionalista és konzervatív-klerikális szellemű vádbeszédet tartott Sopronban „Ady Endre és hívei” fölött. Előadása első részének vezérgondolatai az alábbiak voltak:

Az irodalom berkeibe „nagy lármával, síppal-dobbal berohanó modernnek „szerénység és tehetség nélkül való” fiatalemberek. Magának Adynak sincs tehetsége, „mert a lírába új tárgyakat nem volt képes belevinni.” Adyék szemérmetlenül ócsárolnak mindent, ami magyar. Költészetüket a kozmopolitizmus, a cinizmus, a magyar nemzeti érzés hiánya, a nemzeti múlt és a nemzeti törekvések iránti érzéktelenség jellemzi.

Szerelmi lírájukból minden ideális érzés kiveszett; kórház-szagú költészetükben eluralkodott a satnya érzékiség és a perdita-kultusz.

Mérey, előadásának második részében, a modern líra „tartalmi elemzéséről” áttér az új költészet

formai-stilisztikai jegyeinek ismertetésére. Az előadó bekezdőben meghatározza a szimbolizmus fogalmát, „lévén a szimbolizmus Ady költészetének alapja.”

344Az első előadást jellemző egyértelmű negatív állásfoglalás a második alkalommal bizonyos fokig módosul; az előadó mintha „megértőbb” hangot ütne meg Ady Endrével szemben. Ám Méreynek még a „megenyhülése” is felemás.

Elismeréssel szól Ady magyar nyelvezetéről, versei dallamosságáról, ugyanakkor fenntartja a versek érthetőségével kapcsolatos kifogásait: „Ady szimbolizmusa gyakran meglepő szépségű, de még gyakrabban homályos és nehezen vagy éppen nem érthető.”

Major Henrik kevésbé ismert karikatúrája Adyról
1910. Repr. Adorján A.

A továbbiakban egy kalap alá véve az Ady-epigonokat a Holnap erős, önálló tehetségeivel, Mérey olcsó eszközökkel igyekszik éket verni a tábor és a vezér közé: „Az új irány költői nyelvét illetően is csak az Adyé szép”, a többieké „keresett.” Ady követői „tehetségtelen utánczók”, egyetlen érdemük, hogy lármájukkal „felkeltették az irodalom iránt az érdeklődést”.

Mérey előadása mondandóját abban summázza, hogy a hagyományos költészet tárgya és iránya nemzetibb, hazafiasabb, művészete pedig fejlettebb és értékesebb, mint az újé. A modern lírának meg kell tisztulnia a ma még hozzá tapadó „salaktól”, ha egészséges ágat akar oltani „a magyar költészet erős fájába”.

Az előadás kivonata arról vall, hogy Mérey a konzervatív kritika helyi szócsövének szerepére vállalkozott; kifogásai – a hazafiatlanság, az erkölcstelenség és az érthetlenség – az irodalmi reakció három közkeletű vádját visszhangozzák. Az előadás stíluslemző – értőbb és hangfogóztabb – második része mintha már Horváth János akkoriban megjelent könyvének⁵⁽¹³²⁾ ismeretéről is árulkodna, a tartalmi kifogásokat hangoztató első előadás azonban sokkal inkább a maga „múltjában és mániájában” élő Rákosi Jenő⁶⁽¹³³⁾ és

a klerikális-prűd Görcsöni Dénes szemfogató nézeteivel rokon.[7\(134\)](#)

345 Ami Ady és az „adyendréskedők” kapcsolatának negédesen célzatos beállítását illeti, az előadó Horkainé-Herczeg nyomdokain halad.[8\(135\)](#)

A konzervatív, de jó felkészültségű bencés tanár előadására nagyon sokan voltak kíváncsiak Sopronban. A *Nemzetőr* tudósítása szerint a rendkívüli érdeklődésre való tekintettel „a karzatokat is meg kellett nyitni” a Kaszinóban, s a közönség „meleg ovációban” részesítette a „szigorú, de igazságos” ítéletet osztó Méreyt.

Veszedelmesen hasonlít ez a helyzetkép Ady hazai, szilágysági fogadtatására. „A Szilágységben, közös hazánkban – írja Bölöni György – alkalmam van látni, hogy a magyar vidék, a magyar irodalmat olvasók, még semmiképp sem Ady közönsége. Volt tanárai kis körén kívül verseit errefelé befogadni senki nem akarja... Hiába jön az országos hírnév, különcnek tartják, nem értik, kinevetik”.[9\(136\)](#)

A Szilágységhez hasonlóan azonban, úgy látszik, Sopronban is van legalább egy kis kör, amely értően fordul Ady Endre költészete felé.[10\(137\)](#)

A *Soproni Napló* már az előadást követő napon, márc. 2-án – nem minden célzat nélkül – Gyóni Géza „Ady Endrének” c. vesét közli, s három héttel az események után Gyóni egyik költőbarátja, Nagy Lajos[11\(138\)](#) is bejelenti a vétót Mérey előadására: „...Sopron városában is akadnak olyanok, akik Ady Endréért készek a porondra kiállni”.[12\(139\)](#)

A bátor hangú, radikális szellemű cikk **346**főlényes logikával és tüzes temperamentummal veszi sorra és cáfolja meg Mérey vádjait. Bekezdőben elmarasztalja az előadó kicsinyes, szűklátókörű kérdésfelvetését: „Ma, amikor Ady dicséretéhez már nem kell különösebb bátorság, ma amikor már támadói is elismerik tehetségét, Mérey még azt sem akarja megadni Adynak, amit még a Budapesti Szemle is elismer; tehetség, akivel számolni kell”.

Nagy Lajos. Ágoston Ernő rajza
(1910. Repr. Adorján A.)

A hazafiatlanság és a nemzet ócsárlásának vádjával kapcsolatban leszögezi: „Szilaj lelki ostorcsapások csattogására szükség van megint.” Ady nem gyalázkodik; Berzsenyi, Széchenyi, Petőfi, Vajda „szent fájdalma” háborog a szívében. Nem bűn, ha valaki „a magyar ködből nyugati verőfényre vágyik”.

Nagy Lajosban már fölsejlik, hogy a konzervatívok nem a költészet holnapját, hanem a régi társadalmi rend jövőjét féltik Ady Endre új dalaitól. Jellemző cikkírónkra, a későbbi forradalmárra, [13\(140\)](#) hogy már ekkor a „Fölszállott a páva” soraival érvel:

Kényes, büszke pávák. Nap-szédítő tollak,
[347](#)Hírrel hírdessétek: másképpen lesz holnap.

Akár teszik, akár nem, az emberi fejlődés újabb határkövéhez érkeztünk: „Talán még sohasem volt akkora ellentét az uralmon lévő idősebb generáció és az előre törő fiatal generáció érzése, gondolkozása, egész belső élete, s belső életének mindennemű megnyilatkozása között, mint ma. S ez jelzi éppen, hogy az emberi fejlődés egy újabb határkövéhez értünk el, amely a régibb nemzedéknek botránykö, az újabb nemzedék számára pedig világítóoszlop, amelynek fénye más vágyakat, más eszményeket olt a tülekedő fiatalság szívébe. S eme új világ fényénél mást gondolunk: Istenről, hazáról, erkölcsről és mást szociális életünknek

minden legkisebb tényezőjéről.”

A továbbiakban Nagy Lajos a „kórház-költészet” és a „satnya érzékiség” vádját veri vissza. Okos sorokat ró a halálfélelem és az életvágy dialektikájáról, az Élet és a Halál egymásra utaltságáról; arról a szilajságba átcsapó szorongásról, ami az „élet vizére úzi” Ady Endrét. Az Ady-líra nem kórház-, hanem élet-szagú: „...élet költészettel úgy még egybe nem folyt, mint Ady Endrénél”. Nagy Lajos új erkölcsi és esztétikai mérce szükségességét hangsúlyozza: Ady „érzéseit nem szabad a hétköznapi fölfogás korlátai közé szorítani s a régi lomtár reteszeibe elrekeszteni; de ha mégis raktározni akarjuk, akkor a megnyilvánult új érzéseknek alkossunk mérész vonású, új reteszeket.”

Az érthetlenség vádjával kapcsolatban a cikk írója Ady önéletírásából idéz: *Mindent el akartam mondani, ami ma élő magyar emberben támadhat s ami ma élő embert hajt, mint szűj a gépkereket.* „Akit megcsapott az új időknek a szele – fűzi hozzá Ady soraihoz Nagy Lajos – s akiben van csak egy kicsiny is az új magyarnak törekvéseiből, aki szereti azokat, akik sírva, zokogva önnön lelküket viszik máglyára, s véres dalokat írnak ahelyett, hogy az árral úszva örülnének...” azok megértik Adyt; „s aki megérti verseit, az meg is szereti örök szerelemmel”.

A „régie érzések régie emberei” hiába fújnak tüzet; „vannak még a magyar tájon poéták és poétákat megértő lelkek, akik Adyt a maga értéke szerint értékeli”.

Az 1910 tavaszán lezajlott soproni Ady-vita – az érvek és ellenérvek tartalmi jegyei után ítélve – a *Holnap* körül támadt vihar vidéki hullámverésnek tekinthető.

Mindenesetre büszkén gondolhatunk Nagy Lajosra, az egykori soproni diákra, aki a konzervatív részről megtámadott Ady mellett oly bátran és okosan állt ki a porondra.¹⁴⁽¹⁴¹⁾

Az első országos vita hullámai jóformán még el sem ültek, mikor 1913 végén Rákosi Jenő – Dunántúli álnéven – újra megindította Ady-ellenes hadjáratát.

Ady ekkor még fölényesen veri vissza „az álnevű szolga”, a „kibérelt életű és lelkiismeretű ember” támadását: „...éljen Rákosi harminc esztendeig még, éljen engem jóval túl, hiszen elég bűnhődés az neki, hogy testében élvén, éreznie kell már régi halottságát”.¹⁵⁽¹⁴²⁾

Az idők azonban nem Ady Endrének kedveznek. A forradalmak késnek; a 348szarajevói pisztolylövések az első világháború nyitányát jelzik. „A reakció számára most érkezett el a pillanat, amikor rácsaphat Adyra, kijátszva francia dekadensnek, hazafiatlannak, sőt ha kell, hazaárulónak. A háborúban száz alkalom kínálkozik, hogy nyakára szoríthassák a forradalmi nyakkendőt”.¹⁶⁽¹⁴³⁾

Köztudott, hogy a fegyvereiben nem válogató, gyilkos gyűlölettől fűtött Rákosi Jenő a hadifogoly Gyóni Géza nevét és költészetét használta fel ütőkártyául Ady és a Nyugat ellen. Gyóni egyik versének rosszindulatú kiforgatásával s Ady egyik magánlevelének jogtalan publikálásával¹⁷⁽¹⁴⁴⁾ „Dunántúli” az erkölcsi orlóvészek színvonalára süllyedt ebben a vitának már nehezen nevezhető hajtóvadászatban.

A *Budapesti Hírlap* és a *Világ* hasábjain zajló második Ady-Rákosi vita – csakúgy, mint az első – visszhangot ver a korabeli soproni sajtóban is. Földessy Gyula jegyzi meg, hogy 1915 végén a kis vidéki napi- és hetilapok is országsszerte hajsztát indítottak Ady Endre ellen.¹⁸⁽¹⁴⁵⁾

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy városunkban – bár a *Soproni Napló* 1915 utolsó negyedében négy ízben is közöl hozzászólást a vitához – senki sem csatlakozik Rákosi Jenő uszító kampányához. Igaz, az

állásfoglalások sem olyan egyértelműen tiszták már, mint Nagy Lajosé volt 1910-ben.

Az első reflexió október végén jelenik meg Gál Andor tollából.¹⁹⁽¹⁴⁶⁾ A rövid glossza undorral utasítja el a privát levél vitafegyverként való ízléstelen felhasználását. „Nem hiszem – hangoztatja Gál –, hogy akár Adynak, akár a modern iránynak valami sokat árthatna ez a kiförmedés”. Végül erkölcsileg is megleckézteti az álarc mögé búvó, gyáva Dunántúlit: „...miért dugja ez az úr köpönyege alá a nevét, mikor valakit támad?”

A *Soproni Napló* 1915. okt. 27-i száma Richly Rezső „A lavina” c. írását közli. „Ady Endre és Gyóni Géza feje fölött idélen vihar dühöng” – állapítja meg a cikkíró.

A soproni értelmiség jogtalannak és méltatlannak érzi a két költő szembeállítását; ha valahol, úgy ebben a városban jól emlékeznek a helyi sajtóban – akkor még alig öt éve – megjelent, az „üstökös”-nek üzenő, „Ady Endrének” c. Gyóni-versre.

Richly elsősorban a mindenben ártatlan Gyónit védelmezi, s nem utolsósorban éppen Ady jól ismert kemény kifakadásával szemben.²⁰⁽¹⁴⁷⁾

Richly azonban Ady szigorú szavait is szívesebben megbocsátja, mint Rákosiék álszent magasztalását: „Nála (ti. Adynál) feledjük a kellemetlen tulajdonságokat, mert egy ragyogó pálya ragyogó eredményeit dobhatja a serpenyőbe. De mit akarnak a többi marakodók?”

„A laviná”-hoz képest elhibázott Richly következő, „Mucsai harc Budapesten” c. írása.²¹⁽¹⁴⁸⁾ Richly Rezső ezúttal az apolitikus entellektüel, az elfogulatlan bíró szerepében lép fel. Az elefántcsonttorony ablakából kihajolva csóváltatja fejét a művészekhez méltatlan, gyermekes csetepatén. Éppen hibái miatt érdemes hosszabban idézni ebből írásból:

„Soha még elemi iskolák keresztény és óhitű zsidó kölykei ilyen komolytalan, személyes és nevetséges háborúságban nem éltek egymással – ironizál Richly – mint ma a magyar irodalom fő és mellékképviselői.”

„Mi itt vidéken vidékiek vagyunk és ezt paraszti módon, a mellünket verve mondjuk – folytatja gőgös szerénységgel –, de az ostoba, korlátolt, kicsinyes Mucsai a mai magyar írók művésziellen meggyőződése folytán Budapestre költözött”.

A megállapítás inkább a cikkíró korlátait árulja el. Richly számára Rákosi Jenő és Ady Endre művésziellen (értsd: ³⁴⁹politikai) meggyőződése egyformán ostoba. Lemosolyogja a sovinizmus katedráján önképzőkori érvekkel ágáló Rákosit, de nincs jobb véleménnyel azokról sem, akik Ady Endre oldalán a jövő Magyarországot féltik: „Ady mellől, a jövő Magyarországot emlegetve, tüzes öklök emelkednek a magasba. „Dunántúli” önképzőkori ambícióival hasábokon át óvodás diákokkal vitatkozik és irodalom helyett állandóan pedagógiát emleget. – Nevetjük őket. Mikor értik majd meg ezek az országos nevű, széptehetségű urak, hogy az irodalomban csupán a művészi szempont fontos?”

A tiszta művészet kétes fegyverével Ady Endrét nem lehet megvédeni. A cikkíró akarva, akaratlan olyan szavakat ír le, amelyek Kosztolányi 1929-es rossz emlékű pamfletjében is „méltán” ott éktelenkedhetnének: „...Ady Endre költészetében nem a néhány száz hevenyészett, hanem az egy száz tökéletes poéma a lényeg.”

Richly befejező sorait olvasva, aligha maradhat kételyünk, melyik lehet az a néhány száz hevenyészett Ady-vers, amely az ő véleménye szerint nem tartozik az életmű lényegéhez: „Nem indulunk ríktó tábori

zászlók után, hanem a magunk egyénisége és ízlése szerint kiválasztjuk Ady és Gyóni, minden magyar és nem magyar művész munkáiból, ami szép”.

Egészen más jellegű hangot, a konzervatív nacionalizmus hangját üti meg – emberileg jó szándékkal – Halmi Bódog, „Levél Dunántúlihoz” c. írásában.[22\(149\)](#)

A sárvári literátus járásbíró egy nem létező nemzeti egység illúzióját félti a vizálykodástól:

„...a mi polgári társadalmunk széttagoltsága és pártszelleme még most sem bír a megértés, a szeretet és az egymást megbecsülés harmóniájába olvadni össze, mikor a világháború drámája, kínja, szenvedés folytonos erőt és anyagot kér, a nemzet testéből értékeket merít és a legteljesebb érzelmi egységet követeli meg a nemzettől.”

A cikkíró a polgárságnak azt a részét képviseli, amely – Bölöni szavaival – „ha nem is kívánt háborút, de ha már háborút csinált, győzni akart...”[23\(150\)](#).

Ezért hangoztatja Halmi Bódog: „Még Dunántúlinak sincs ezekben az időkben joga, a magyar vér- és pénzáldozás eme hőskorában, kétségbevonni egész embercsoportok és osztályok hafiságát”; ezért szólítja fel béketősre, ezért inti aggodó hangon az *ősz mestert*: „Dunántúli, ősz mester, aki mögött félszázad nemes alkotó munkája és dicsősége ragyog, megritkult sorú magyarok, ne bántsuk egymást!”

Halmi ugyan vizet akar tűzzel békíteni, de így is javára írandó, hogy nem hajlandó átvenni Rákosi uszító szövegeit, s megértő, emberi szava van a meghajszolt Ady számára is: „Igen sok nevet jegyeztem már könnyes szemekkel az én veszteséglajstromomba, akik ott pihennek a kárpáti bérceken apró sírokban és akik, míg éltek, a Paul Verlaine és Baudelaire lyráját szerették, sőt költőnek mondták Ady Endrét is.”

Az 1915-ös soproni sajtó-visszhang kétségkívül a mi, háborúban elbizonytalanodott „embriópolgárságunk” megnyilatkozása, de még így, kissé komikus kozmopolitizmusával és „szelíd nacionalizmusával” is tiszteletreméltóan elűti a „hazafivá” vedlett polgárnak attól a magatartásától, amely – Ady fájdalmas-felháborodott szavaival – oly „állatian ordítja a vért”[24\(151\)](#).

Végül pedig említsük meg, hogy az az egykori soproni diák, aki 1910-ben példmutató bátorsággal állt ki Méreyvel szemben az új irodalom mellett, 1915-ben is ott van – mégpedig az ütközet első vonalában – Ady Endre zászlaja alatt. Nagy Lajos a Világ hasábjain a legjobbak – Jászi, Móricz, Kaffka, Hatvany – oldalán harcol Rákosi Jenővel szemben, Ady Endréért. Mint Gyóni régi barátja és Ady hithű katonája, magához és az ügryhöz méltóan szerepelt ekkor is.[25\(152\)](#)

A hűség fegyvertársát Ady Endre is sokra becsülte; „A gyúrói pap” c. írásában testvéri szóval üdvözölte Nagy Lajos [350](#) „Isten és a háború” c. antimilitarista röpiratát.

Az 1910-es és az 1915-ös soproni Ady-vita új adalékot jelent a költő egykorú országos fogadtatásához. Anyagukat ezért részletesebben ismertettük, Nagy Lajos 1915-ös szereplését azonban csupán megemlégtettük, mert ezt az adatot – jogos büszkeségünkre – már irodalomtörténetírásunk is számon tartja.[26\(153\)](#)

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Új adatok a soproni magyar színészet múltjához

Csatkai Endre: Új adatok a soproni magyar színészet múltjához

Sajnálatos, hogy a soproni magyar színészet hőskoráról aránylag igen keveset tudunk. Ezen azt az időszakot értjük, amikor támogatás nélkül igyekeztek egyes társulatok hosszabb-rövidebb ideig kivívni az akkor még kisszámú magyar közönség szeretetét, főleg 1867-től 1873-ig, amely időszakra alig ismerjük az adatokat. Ugyanis magyar újság Sopronban csak 1871 óta van, a német újság viszont a magyar előadásokról ritkán emlékezett meg, legfeljebb a színtársulat megjelenéséről ad számot. A tanács jegyzőkönyveiből is kiszedtünk néhány használható adatot, így a kérdéses időszakra mégis vetődik valamelyes fény.

1866-ban, annak jeléül, hogy a hatvanas években eléggé megerősödött a magyar színészet, két társulat is versenyzett egymással a soproni színházért, a pécsi Szigeti Imre, aki egy pár éven át már játszott Sopronban és Nagykanizsáról Bényey. A tanács úgy gondolta, hogy az utóbbi jobban megfelel a német lakosságnak is, mert műsorán sok operett szerepelt, Bényey április 9-től kezdve 30 előadást tartott. Azután Balatonfüredre vonult és bízva sikeres soproni heteiben, két díszletet kért kölcsön, de nem kapott. (Tanácsjegyzőkönyv 1966. 723. 836. 951. és 1390. sz. végzések.)

1867-ben a német évad befejeztével a gázvilágítást vezették be a színházba. A munkálatok közben a Nemzeti Színház tagjaiból alakult társulat játszott egy hétig, de mert a korszerű világítás még nem készült el egészen, a régi olajlámpákat vették elő. Más társulat nem is játszott őszig, mikor is a német idény kezdődött. (Tanácsjegyzőkönyv. 1867. 2482. sz. végzés.)

1868-ban Sztarmáry Károly korán jelentkezett, hogy nyárra operett- és drámai előadásokkal jönne. A tanács azonban nem ismervén sem társulatát, sem műsorát, nem bocsátkozott vele tárgyalásba. (Tjk. 1868. 425. sz. végzés.) Pedig vérbeli színházi ember volt, szülei is színészek voltak, maga többször színigazgató és megfordult a Nemzeti Színházban is. Ebben az évben Latabár Endre társulatával ismerkedett meg városunk. Utána júniusban Hoffman Pál „Dante isteni komédiáját előtűntető képleteinek mutatására a helybeli színházat kéri neki néhány napra átengedtetni.” Megtörtént. (Tjk. 1j68. 1731. sz. végzés.)

1869-re ismét Latabár, a mai híres Latabárok nagyatyja kérte a színházat húsvétől fogva, azonban a német igazgató május elsejéig kívánt játszani, így a magyarok csak május 20-án vették át a színházat és június 21-ig 35 előadást tartottak. (Tjk. 1869. 126. és 1264. sz. végzések.) Június 13-án nevezetes előadás zajlott le, még a német újság is írt róla. Ugyanis Balsac Szamárbör c. regényének dramatizált alakját adták elő, a ruhákat és táncosnőket a pozsonyi német színház adta kölcsön. (Ödenburger Nachrichten, 1869. 43. szám.)

Győrt ekkor Kocsisovszky Jusztin volt az igazgató. Onnan hivatalosan is ajánlották a soproni tanácsnak, hogy adják át neki tavaszra a színházat. Április 16-án meg is kezdte előadásait és 22 estére 21 forint bért fizetett. (Tjk. 906. és 1468. sz. végzések.)

351 Kocsisovszky Justzinról a korabeli hírek igen kedvezően szólnak, igen sokat adott az egybevágó előadásokra és főképpen operettek dolgában nyújtottak sok emlékezetes jó előadást. Sikereinek egyik fő tényezője Borcsa leánya volt, főleg naiva szerepekben. 1870-ben a társulat két részre oszlott, egyik csoport Pápára igyekezett, a másik Sopronba. Ide nemcsak Borcsa jött, hanem férje, Molnár György is. A magyar színháztörténetnek értékes alakja. Mint színész is jónevű volt, főleg Shakespeare darabjaiban tűnt ki, de mint rendező merész és állandó újításokon törte a fejét. Budán színházat alapított, ott adott elő Bem apóról egy látványosságot, **352** amelyben több száz statisztát is szerepeltetett. A színház, nem az ő hibájából,

tönkrement, a kiváló színész vidékre szorult. Pannonhalmán volt az esküvője és így maradt apósa társulatánál, akinek törekvéseit az operett terén kitűnően kiegészítette a prózai darabok derekas előkészítésével.

Kútszobor a fertődi kastély udvarán

Sopron magyar színészetének javára a Molnár házaspár is ideérkezett, és a Fővárosi Lapok a 383. lapon ezzel az öröndetes mondattal kezdte tudósítását: „Gyökeret vert a magyar színház”. Az első két előadást ugyan gyenge ház nézte végig, de ebben is nagy sikert aratott Borcsa asszony, adván a Tücsök c. vígjáték

főszerepét Birch-Pfeiffer asszonytól, ez a darab ugyanis próbaköve volt a naiváknak. Molnár pedig a Moliere című darab címszerepében mutatkozott be. Attól fogva mindig telt házról számolhat be a tudósítás. Egy nagyhatású Francia színmű, Frou-Frou annyira felkeltette az érdeklődést, hogy a nézők „szorongtak” (A darabot még 1925 körül is felújították Pesten Darvas Lilivel és Pécsi Blankával). Berczik Árpád, évtizedekig divatos író: „Fertálmagnások” c. vígjátékára, szinte példátlan eset, előre elkelt minden jegy. A Széchenyi és Pejacevics család példájára a gazdag kereskedő-világ is szorgalmasan bérelt. A jövőt illető jó reménység fejében ment a társulat tovább május 9-én Szombathelyre, mert a híradás szerint „már szini bizottmány alakul, hogy koronként Sopronynak is legyen magyar színészete.”

A Széchenyi Könyvtár színlapgyűjteményében erről az évadról található négy darab, mégpedig május 5-ről: Egy jezsuita páter, 7-ről II. Rákóczi Ferenc fogsága, amelyet ugyan Szigligeti 1848-ra írt, de Sopronban csak 1861-ben adták először, és akkor is a betiltások zátonyain bukdácsolva haladt a végső siker felé. Május 8-án a magyar színpad egyik legnagyobb sikere, a Peleskei nótárius került színre; ezt már gyakrabban adták Sopronban, és végül megvan az utolsó előadás színlapja is május 9-ről: Sullivan és az angol nyárspolgárok.

A szép reménységek azonban szertefoszlottak: két éven át nem volt magyar színház Sopronban. Egyes színháztörténeti munkák ugyan azt állítják, hogy Kocsisovszky, majd Lászy Vilmos játszott nálunk, de ez nem igaz. 1871 elején gázömlés miatt a karzaton tűzilárma keletkezett, lehet, hogy emiatt volt szükség átalakításokra, mielőtt a német színészek távoztak. A munkálatokra hivatkozott a város, amikor Bokody Antal jónevű igazgatót, sőt a bevált Kocsisovszkyt is elutasította kérésükkel. 1873-ban a nyár folyamán még folytak a munkálatok, hiszen a nézőtér mennyezetéről is leszedték a festőt, így 1872-ben Lászy Vilmos, a győri rendező kétszer is kért engedélyt, mindannyiszor elutasították. (Tjk. 1871. 173. 1410. 2617. sz. valamint 1872. 23. és 428. sz. végzések.)

1873-ban tavasszal Aradi Gerő kapta meg a színházat. A kétévi kiesés ellenére is elérte a Kocsisovszky-társulat, hogy hiányolták a soproniak a magyar színészetet, az új évad kezdetét így jelentette be a Sopron c. újság: „Évek óta először szólalt meg a színművészet muzsája hazánk édes nyelvén városunkban.”

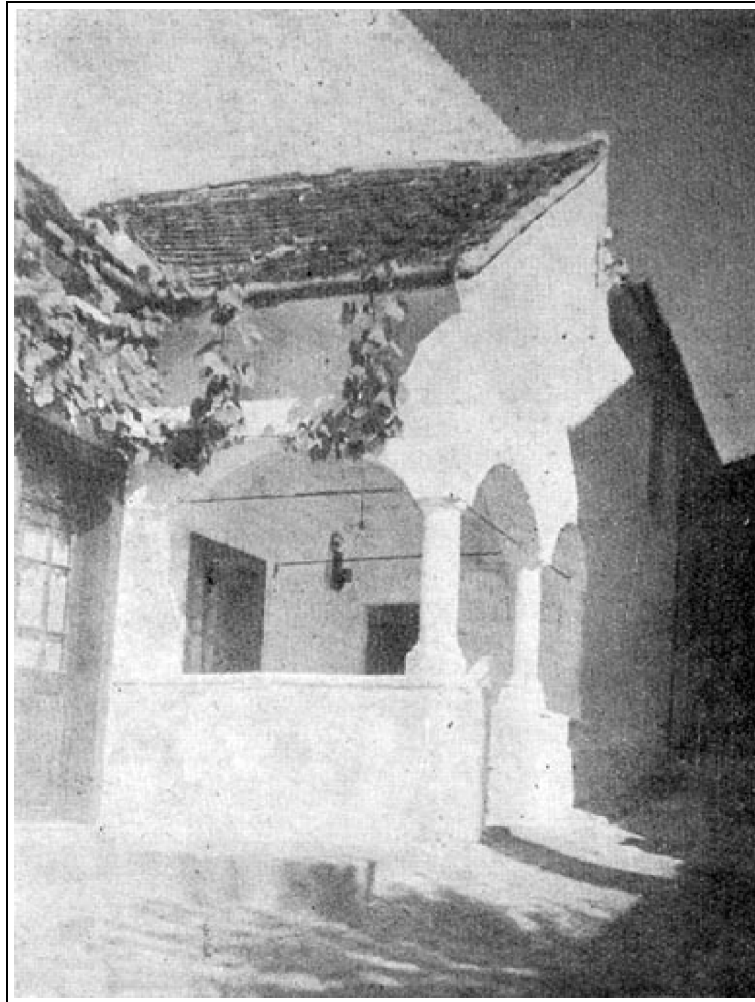
1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hiller István: Soproni és megyei vonatkozások Pethe Ferenc gazdasági könyveiben

Hiller István: Soproni és megyei vonatkozások Pethe Ferenc gazdasági könyveiben

Több szempontból is érdekes könyv első része jelent meg Sopronban 1805-ben. A könyv szerzője, kisszántói Pethe Ferenc – a magyar mezőgazdasági irodalom egyik első nagy úttörője, de más tudományágak jeles művelője is – Sopronnal – mint az akkori Magyarország egyik szellemi központjával – rendszeres kapcsolatot tartott. Ez természetesnek is tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy Pethe Ferenc (1762–1832) az Eszterházy birtok hercegi főtisztje volt ebben az időszakban. (E kapcsolatokkal részletesebben foglalkozik Csatkai Endre: Egy soproni matematikai-könyv 1810-ből című cikke. Lásd: Soproni Szemle 1961. XV. évf. 2. szám 174–176. p.)

Most tárgyalásra kerülő könyvének címe: „[353](#)Pallérozott mezei gazdaság mellyet a magyar mezei

gazdaság tökéletesebbítésére a haza természetéhez s a nemzet állapotjához szabva theoretice és practice kidolgozott kisszántói Pethe Ferentz. Elébb Mathesis, s ehhez tartozó Mesterségeket tanító professor; utóbb Hertzegi kir. Uradalmak Fő-Tisztjei, s több más Uradalmak Fő-Igazgatója; a Ts. K. Mezeigazdaságbeli Bétsi Társaság valóságos Tagja.”

Régi pitvaros ház a Balfi utcában (Csatkai E. felvétele)

Könyvének csak azzal a részével kívánunk foglalkozni, amely soproni vonatkozásokat tárgyal. Ezek a vonatkozások elsősorban erdészeti tárgyúak, de néha más utalásokat is találunk benne, amelyek nem érdektelenek azok számára, akik a soproni helytörténetet kutatják, de azok számára sem, akik csak érdeklődnek iránta.

Ezt a részt abban a kötetben találjuk, melynek címe: „Pallérozott Mezei Gazdaság a plantákról. II. darab. A Mezei Gazdasághoz tartozó olyan plántákról melyeknek mívelések nem annyira eke-, s borona, mint kapa-, ásó-, s e féle szerszámokkal szokott folytatni. Nevezetesen a kertekről általljában a gyümölcstfák tenyésztéséről a szőlő-, s erdőmívelésről.”

A soproni vonatkozások – mint már említettük – leginkább erdészeti, de helyet kap a szőlőművelés is –

mint a város egyik legszámottevőbb gazdasági 354ága –, sőt rendkívül érdekes módon a szőlőművelés kapcsolódik és együtt jelentkezik az erdészettel, illetve az akkori faiparral.

Nagyon érdekes szakmai következtetések vonhatók le a szerzőnek abból az állításából – ezt most itt nem tesszük, mert csupán helytörténeti vonatkozásokat vizsgálunk –, hogy a tölgyfát, cserfát és más fanemeket is 30–36 éves korukig legkifizetőbb tűzifának használni. Ipari felhasználásra e fák legcélszerűbben 120–150 éves korukban használhatók a szerző véleménye szerint. Megállapításait összeköti a soproni szőlősgazda dicséretével. Jól ismerte a soproni erdészeti, mezőgazdasági, illetve szőlőművelési viszonyokat. Könyvének XIV. szakaszát az erdőművelésnek szenteli. A 662. oldalon olvashatjuk a következőket: „A tölgy- és cserfa s több más fanem is, 30–36 esztendejéig való életével fizet tüzre leghasznosabban. – Ma – lombállványoknak, sajtónak, s más e félelnek való 120 150 s több esztendős fáról gondolkozzon az, a’ kinek az ilyenre szüksége van. Illyen tzállal nem szükség különszakaszokat szabni ki; a maglófákból nem lehet a szépít 5–6 kerülőre is hagyni; ilyen tőkefa kevés kell: tsak Sopron környéke az, a hol tsaknem minden szőlősgazdának szőlősajtója van; melynél okosabb szokást tsak gondolni sem tud az, a ki a szüretelés jó módját úgy érti mint a Sopronyi ember.” Megerősítését látjuk tehát itt annak, hogy Sopronban a szüretelés a 18. század végén és a 19. század elején is ugyanúgy folyt, mint ahogy az egyéni kistermelőknél ma is folyik, talán csak a szőlőprések cserélődtek ki azóta és valamit korszerűsödtek. A régi nagy soproni faprésekből már mutatóba is alig maradt, habár még a felszabadulás utáni időkben is működött sok a gazdapolgár-házakban.

A fejezet egy másik helyén ugyancsak a szőlőműveléssel, illetve a borral kapcsolatos, egyáltalán nem jelentős, de talán mégis érdekes kis megjegyzést találunk: „Az én Sidóm 1806-ban 64 forintot adta el a 12 forintos közönséges bornak malósás (mazsolás) akóját a Lákenbachi Sidóknak mint kősert. A malósának másája akkor időben még tsak 30 forint volt; most más világ van.” (544. p.)

Igen fontosnak és rendkívül jelentősnek tartjuk a könyvet, illetve az erdőműveléssel foglalkozó szakaszt elsősorban a magyar erdészettörténet szempontjából. A magyar erdészet két kiválósága, Wagner Károly és Divald Adolf ugyanis e magyar nyelvű szakkönyv megjelenése után csak mintegy hat évtizeddel később kezdték meg – a külföldi erdészek által kilátástalannak ítélt – harcukat a magyar erdészeti szaknyelv és szakirodalom megteremtéséért. Akkor is még olyan akadályokba ütközött törekvésük, hogy azoknak legyűrése emberfeletti munkát igényelt. Néhány példával szeretnénk ezt megvilágítani. Európa-szerte tekintélyes német erdészeti szaklapokban 1862-ben feltűnő helyeken ilyen mondatokat lehetett olvasni: „A magyarizmus – mint ahogy ettől már régóta tartottunk – az erdészeten is kísérteni kezd. Nem akarjuk a magyarizmus mértéktartó jogosultságát semmiképpen sem vitatni; ellenkezőleg teljes szívből kívánjuk, hogy az a nemzet, amely oly lovagias szellemű, férfiasan állhatatos, haza- és szabadságszerető, mint a magyar, teljes erőben fennmaradjon, virágozzék és gyarapodjék. De csak eddig és nem tovább”¹⁽¹⁵⁴⁾ Egy másik hasonló hangnemben megírt cikkben azt írja a szerző, hogy Wagner és Divald törekvéseitől nem kell nagyon félni, mert az erdészek körében nagyon kevés követőre fognak találni. Rejtély, hogy hogyan fognak erdészeti témáról magyarul beszélni és írni, hiszen a magyar nyelvben még nem alakult ki az erdészeti terminológia, a sajátos erdészeti műkifejezések lefordítása pedig csaknem lehetetlen.²⁽¹⁵⁵⁾

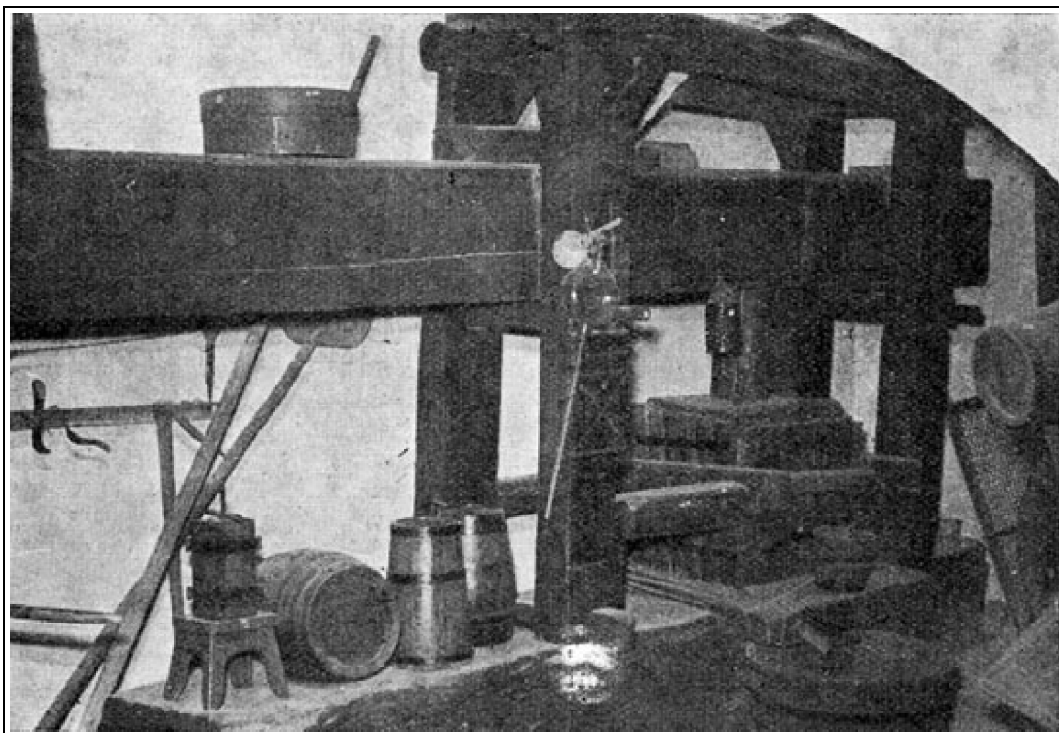
Ezek ismeretében – és a következőkben soproni példák felsorolásával bizonyíthatóan – világossá válik, hogy Pethe Ferenc könyve, mint az egyik legelső részletes magyar nyelvű erdészeti irodalmi mű történeti értékeink közé tartozik.

A tölgy- és cserfaerdőt 30–40 éves vágásfordulóban ajánlatos kezelni – írja Pethe Ferenc. Példaként a soproni, debreceni és az Esterházy hercegi uradalomhoz tartozó tölgyerdőket említi, melyeket már

1805-ben így kezeltek. Egy másik helyen a szerző az akkoriban ismert 12 akác faj közül a „fehér akácfát” ismerteti és a következőket írja: „...még 355ékkoráig a Hazában ilyen fákból álló, vagy azokkal egyveleges (elegyes állományú!) önként termett vad erdő nem volt; hanem mesterséggel készültek (telepített erdők!) kezdenek már lenni, melyre igen szép és követésre méltó példát találni Sopron vármegyében, Kis-Tzenk mellett – mondhatom a legsoványabb földben”.³⁽¹⁵⁶⁾

Nagyon olvasmányosan, érdekesen és színesen ír szakkérdésekről. A hársfát és az akácot ajánlja a vadgesztenye helyett. Kismarton és Wimpassing között az úton nyilván ezeket lehetett találni 1800 körül, mert a fejezet 614. oldalán ezt olvashatjuk: „A lassan nevedő Hárs, s az igen hirtelen kapaszkodó Akáczfa – mindenik előbbvaló, sétálónak, mintsem a gesztenyefa: (vadgesztenyeről van szó!) melyről nem régiben egy Magyar és egy Frantzia ilyen fogadást tettek Kismartonban, – hogy a Magyar ad a Frantziának minden olyan vad gesztenyefáért, melynek a dereka, a Kismartontól fogva Wimpassingig menő postaút mellyékin, minden legkisebb sérelem nélkül találta, egyegy aranyat: ellenben, a Frantzia a Magyaroknak minden serelmes fáért egy garast, s a Frantzia felesleg vesztett”.

Részlet a Liszt Ferenc Múzeum borászati gyűjteményéből

A tölgyfát a legjobb fának tartja és főleg a soproni határban lévőket tartja példásnak. Azt írja, hogy a tölgyfa erejére és tartósságára nézve sok épületre és számtalan eszköz készítésére alkalmas. Levegőn, vízen és földön egyaránt igen tartós. Felhasználható „szárazon való épületnek”, hajónak, présnek és más erőt kívánó súlyos eszköznek, nélkülözhetetlen az asztalosnak, bodnárnak, kerékgyártónak. Minden tűzifánál jobb, makkja kitűnő a disznóhízaláshoz, „a hajának” a vargák s timárok veszik hasznát, zsendelynek és szőlőkarónak is kiváló. Fejtegetését a következő mondattal és soproni példával zárja: „Hasznos a többek közt arra nézve is, mert töben annak idejében levágott fa, kisarjadzik, egy szál helyett hármat, négyet s többet is nevel, s e szerént, szüntelen való hasznót hajt a Birtokosnak 30–40 esztendőre kiszabott

pagonyként; mint némely helyett már a Hazában, Debretzen határában, a Hertzeg Esterházy Jóságában, s [356](#) másutt is, de kivált a Sopronyi határban követésre méltó példákkal is lehet találni”.

A jegenyenyár bemutatására is soproni példát hoz. Azt írja, hogy a folyóvizek szélei, vízárkok, lapályos vizenyős helyek, ha egyébként a föld jó és szelid, igen jó tanyája ennek a nyárfafajtának. Jó példa erre a kiscenki kert, Sopronhoz közel. (Lásd idézett szakasz 573. p.)

Ezt a gondolatot folytatva azt is megjegyzi, hogy ennek a fajtának több alfaja is van, amelyek még gyorsabb növekedésűek, de mégsem érdemlik a jegenye nevet, mert ezer között sincs egy tökéletes egyenes. Parasztpületek építésénél ajánlja abban az esetben, ha jobb fa semmiképpen sem áll rendelkezésre. A Rába mentén és a Rábaközben sokat lehet találni. (Részletesen lásd az idézett szakasz 573. oldalát!)

Fejtegetéséből megtudjuk, hogy az 1800-as évek elején a Sopron-Kőszeg közötti postaúton (tehát nyilván azon az úton, amelyik ma Burgenlandon keresztül vezet) szép és kosárfonásra igen alkalmas fűzfák díszlettek. Ugyancsak ilyenekről tesz említést a Sopron-Kópháza között húzóódó úton. „A sárga vesszős fűzfa (Salix vitellina – Die gelbe Bandweide) – írja – sok szivos, finom hosszú gajjat szokott nevelni, mely mindenféle kosaras munkához igen alkalmas és szép. A gajjazást legkönnyebben szenved. A Sopron Vármegyei postauton, Kőszegig eleget lehet látni, szintűgy mint Soprony és Kópháza között az országúton”. (Idézett szakasz 578. p.)

Kisszántói Pethe Ferenc könyvéből kiderül, hogy nemcsak a mezőgazdaságban és más tudományágakban, hanem az erdészetben is nagyon otthonosan mozgott, ismerte az erdészetet, sőt az abból kinövő faipart is. Hely- és környezetismerete meglepően alapos, nyelvezete könnyed, élvezetes és közérthető. Magyar erdészeti terminológiát teremtett, még akkor is, ha ez a terminológia még nagyon szűk skálán mozgott.

Hatvan esztendővel később az egyik magyar erdészeti nyelvújítót támadó német szakkikk szerzője bizonyára nem ismerte Pethe Ferenc ilyen irányú munkásságát, egyenesen tagadta, hogy a magyar nyelv alkalmas az erdészeti szaktudomány művelésére. Sőt a magyar erdőgazdaságot is képtelenségnek tartotta, amely önállóan nem tud megállni. A magyar erdőgazdaság éppen olyan képtelenség, mint a magyar természet – hangoztatták a német nyelvű erdészeti szaklapok. A fák, a talaj, a klíma, az anyagi munka nem ismer nemzetiséget, ezek nem kérdezik az érzéseket, amelyek az embereket uralják, akiket szolgálnak, sem a nyelv után nem érdeklődnek, melyeket az emberek beszélnek. Az embereknek bajusszal, atillával, sarkantyúval lehet magyaros külsőt adni és generációk egymás mellett élése által magát az érzést, a gondolkodásmódot és a szokásokat is a magyarokéhoz hasonlóvá lehet tenni, de az erdőknél és a velük való foglalkozásnál ezek a törekvések hiú tévhitek. Divald úr javaslatai valószínűleg nagyon jószándékúak, nyilvánvalóan azonban az ultramagyarizmus torzszüleményei és fiatalságának reményes üdve, amely túlbecsüli az alkotások nehézségeit, amelyet oly forrón kíván.⁴⁽¹⁵⁷⁾

Az 1862. évi súlyos szócstaták, a magyar nemzeti nyelv felülkerekedéséért és a magyar erdészeti szaknyelv megeremeléséért folytatott kíméletlenül erős harc árnyékában meghúzódott szerényen kisszántói Pethe Ferenc „erdészeti szakkönyve”, amelyet senki nem vett figyelembe ítéletének és jóslatainak meghozatalánál. Illő és szükséges, hogy legalább könyvének megjelenése után 160 évvel, és főleg itt, Sopronban ismerjük és értékeljük Pethe Ferenc munkásságát, ahol legmagasabb fokon tudományosan és magyarul oktatják az erdészet és faipar szerteágazó és sokoldalú ismeretanyagát.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kiss Jenő: Tallózás Sopron megyei (mihályi) földrajzi nevek között

1. A földrajzi nevek földolgozása szervesen illeszkedik bele abba a nagy tudományos munkába, amelyet általában a múlt megismerésének szentelünk. A *földrajzi nevek* (hegységek, vizek, dűlők, hegyek, utak, utcák stb. összefoglaló neve) ugyanis éppen olyan beszédes emlékei múltunknak, mint akár az írott források vagy a tárgyi emlékek, csak megfelelő módon kell tudnunk értelmezni őket. A földrajzi nevekben benne van egy-egy táj anyagi műveltségének és társadalmi alakulásának úgyszólván egész története. A földrajzi nevek keletkezésének két feltétele van: az ember mint elnevező és a táj mint az elnevezés tárgya. Ebből természetszerűleg következik, hogy minden egyes földrajzi név sokat mond elnevezőjéről, tehát az emberről és az elnevezettről, azaz a tájról is. Hogy egészen egyszerű példát említsek: magyar nyelvű lakosság nem ad német földrajzi nevet, illetőleg dimbes-dombos földrész nem kap *Lap*, *Lapos* megjelölést. Ha valahol egy földterületet *Nyíres*-nek hívnak, bizonyosak lehetünk abban – függetlenül attól, hogy ma mi van ott –, hogy valamikor nyírfás terület volt; ha valahol egy dombot *Ürgehegy*-nek mondanak, biztos állíthatjuk, hogy a sok ürgéről neveztek el annak; az *Agyagos* dűlőnév egyértelműen utal a talaj minőségére; az *Irtás* a tájváltoztatás leggyakoribb formájának, az erdőirtásnak az emlékét őrzi; a *Németi* földrajzi név a birtokosra utal; a *Gyilkosdomb* egykor volt szerencsétlenségek emlékét őrzi; a *Strázsahegy* az illető tájon lefolyt hadi eseményre utal stb. Ahhoz azonban, hogy egy-egy táj történetét az illető táj földrajzi neveinek tanúvallomása alapján hozzávetőlegesen is megrajzolhassuk, illetőleg a történettudomány megállapításait kiegészíthessük, a teljes földrajzinév-anyag összegyűjtésére van szükség. Ezért üdvözljük nagy örömmel azt a mozgalmat, amely immár országos méretekben halad előre: minden megye elhatározta földrajzi neveinek összegyűjtését és kiadását, és ezzel sok-sok lappangó „műemlék”-nek a tudományos élet vérkeringésébe juttatását. Zala megyéé az úttörés dicső érdeme (vö. SSz. 1966, 280), mert elsőnek értette meg a földrajzi nevek gyűjtésének nagy tudományos jelentőségét és az egész országban elsőnek végeztette el páratlan áldozatkészséggel ezt a munkát. Külön örömmel üdvözljük, hogy a földrajzi nevek gyűjtése megyénkben is folyik, és hogy jelenleg – országos viszonylatban – az elsők között vagyunk. A Győr-Sopron megyei földrajzinév-gyűjtés jelenlegi állásáról Timaffy László és Németh Imre tollából olvashatunk részletes híradást (Magyar Nyelvőr XIIC 1968. 90–102).

Az alábbiakban – csepp a tengerből – Sopron megye egyik faluja: *Mihályi* néhány földrajzi nevének elemzésével kívánom bemutatni, pontosabban: érzékeltetni, hogy milyen hathatós, sok esetben perdöntő tanúvallomású lehet egy-egy jelentéktelennek látszó földrajzi név valamely település történetének, egy-egy tájegység földfelszínének vizsgálatában. Egyszersmind arra szeretném föl hívni megyénk helytörténészeinek a figyelmét, hogy kutatásaik során sose feledkezzenek meg általában a nyelv, különösen pedig a tulajdonnevek: a helynevek, földrajzi nevek tanúvallomásának számbavételéről.

2. **Árkusföld** (*Árkusfüöd*) Dűlőnév. Kis darab földekből áll. Eredetére két magyarázati lehetőség kínálkozik. Az egyik: az illető földterület dimbes-dombos, mélyedésekkel, árkokkal keresztülsabdalt dűlő volt eredetileg (ez ma már természetesen nem állapítható meg), ezért *árkos* földnek nevezték el s ebből lett később *árkus föld*. Ez a föltevés tárgytörténetileg lehetséges, nyelvészetileg azonban – a mihályi nyelvjárás ismeretében biztos állíthatom – teljesen valószínűtlen. Következésképpen ez a magyarázat elfogadhatatlan. A másik: a dűlőnév a latin eredetű, „boltív; ívpapír; körív” jelentésű *árkus* szóval azonos (a szó eredetére. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára B., 1967; rövidítve: TESz.) 2., ívpapír:’ jelentésében a szónak eredetileg mértékjelölő funkciója volt („akkora papírlap, amekkorát egy füzetű összehajtogatunk”) és ez alapján – tehát hasonlóságon alapuló névátvitellel – jelölhették az illető földeket *árkusföldek*nek. Ezt a

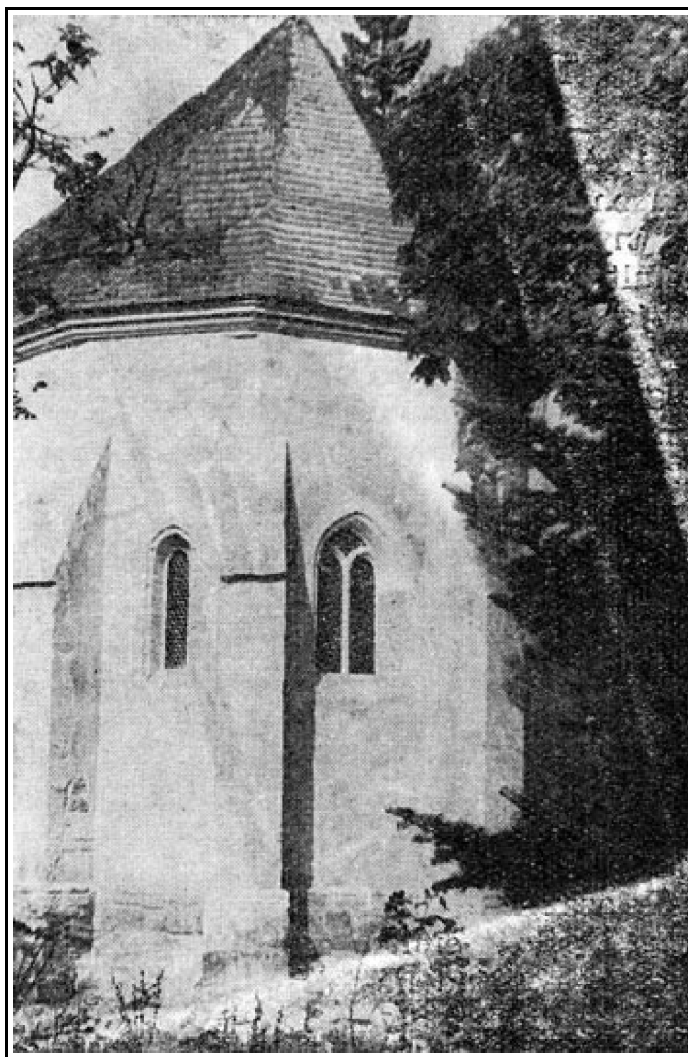
magyarázatot két körülmény is támogatja: az *árkus* szó ma is él Mihályiban, ³⁵⁸eredeti mértékjelölő funkciójában csupán, de önállóan nem fordul elő, csak összetételben: *árkuspapír* „egy ív papír”. Dülönévként ugyancsak összetételben ismeretes s ez egyértelműen arra mutat, hogy az *árkus* szót korábban jelzőként használták – megjegyezzük: mértékjelölő szavaknak jelzőként való használata a magyarban egészen közönséges –, s ezek a jelzős szerkezetek (*árkus papír*, *árkus föld*) szilárdultak idővel összetételekké (*árkuspapír*, *árkusföld*).

Kártelek Dülönév. Rossz földjéről kapta nevét. Hitvány földje, rossz termései miatt sok bosszúságot okozott művelőinek, akik sokszor sajnálhatták a föld megmunkálására fordított időt, pénzt, s gyakran mondhatták, hogy több kár van belőle, mint haszon, s idővel már csak *Kártelek*-nek emlegették. Ez a dülönév – és általában a föld minőségére utaló dülönévek – hasznos tanácsul szolgálhatnak a föld mai művelőinek: arra figyelmeztetnek ugyanis, akármit nem szabad az ilyen és hasonló „nevű” földekbe vetni. A földrajzi nevek alapján megelevenedik a tervező mezőgazdasági mérnök előtt a táj korábbi arculata és az egykori természeti földrajzi viszonyok figyelembe vételével, az egykori növénytakaró és állatvilág alapján, a talajminőségre következtetve készítheti el egy-egy terület mezőgazdasági termelési tervét (l. Papp László, Szótártani tanulmányok. Bp., 1966.61).

Korona utca (*Korona ucca*) Történelmi esemény emlékét őrzi ez az utcanév (nem hivatalos név): amikor ellopták a koronát (kik? mikor? miért? – a szájhagyomány erre már nem tud válaszolni, egyesek Kottáner Ilonát emlegetik), útban Bécs felé egy éjszaka Mihályiban rejtették el, abban a kis szűk utcában a *Közön*, amelyet a nem mindennapi esemény emlékére a nép később *Korona uccá*-nak nevezett el.

Nyilas Ez a dülönév a megművelendő földek elosztásának emlékét őrzi: a földeket eredetileg ugyanis sorshúzással, nyílvetéssel sorsolták ki. Ez a fajta földosztási mód országszerte ismeretes volt, ezt bizonyítják – többek között – a Soprontól Székelyföldig mindenütt előforduló *Nyíl*, *Nyilas* földrajzi nevek.

Proletár földek (*polétár füődek*) Egy történelmi esemény emlékét őrzi ez a dülönév. Az I. világháborút és a Tanácsköztársaság leverését követően a faluban azok között a katonaviselt emberek között, akiknek nem volt földjük, földet osztottak szét: iparosoknak 800, földművelőknek 1200–1600 ölet. A *proletár* szó az I. világháború végén és főleg a Tanácsköztársaság idején vált ismertté a faluban „szegény, nincstelen” jelentésben. A *Proletár földek* tehát a szegény = földnélküli emberek kis parcelláinak a megnevezésére szolgált eredetileg.

A sopronhórpácsi templom szentélye a restaurálás után
Soproni József felvétele

Rózsadomb (*Ruózsadomb*) Lokálpatriotizmusnak köszönheti létét. Mihályi legújabb, körülbelül 15 éves, Vadosfa felé épülő részét nevezik így. A névadók az új falurész első lakói voltak: a budapesti Rózsadomb mintájára nevezték el így szűkebb pátriájukat.

Tevelin *Dűlőnév*. Honnan jött ez a szó? Ma sem közszóként, sem tulajdonnévként nem ismerik. Dunántúlon néhány *Tevel* helynév van, Sopron megyében azonban – tudomásom szerint – a múltban sem [359](#)volt és manapság sincs. Kapcsolatban van-e a mihályi dűlőnév a veszprémi, tolnai *Tevel* helynevekkel és ha igen, hogyan?

Közismert tény, hogy a magyar helynevek egy része tulajdonnévi eredetű: törzsnevekből és személynévekből alakult. Törzsnévre mennek vissza például a következő helynevek: *Gyula*, *Nyék* (Sopron megyének ez a falva *Nyék* törzsünkről kapta nevét. A *Nyék* határvédő törzs volt, a nyugati végek védelme volt a feladata. Vö. még a nyugati határvédővonal egyéb állomásait: *Kapuvár*, *Sárvár*, *Ikervár*, *Győrvár*,

Egervár), *Megyer*, *Gyarmat*, *Tarján*, *Jenő*, *Keszi* stb. Személynévi eredetű a *Sopron* (a *Sophronius* személynévből), *Csorna* (fekete jelentésű szláv személynévből, amely a latin *Cyriacus*-ra megy vissza) (l. Kálmán Béla, *A nevek világa*. Bp., 1967. 173–4), *Mihályi* (egykori birtokosáról, *Kisfaludi Mihály*-ról kapta nevét), *Dénesfa* (ugyancsak birtokosáról, *Kisfaludi Dénes*-ről nevezték el) stb. – Magyarországon ma három *Tevel helynév* van:

Tevel Tolnában, *Adásztevel* és *Nagytevel* Veszprém megyében (Hnt. 1962). Ezen helynevek is személyi eredetűek: az egyik Árpád-házi herceg, *Tevel* nevére mennek vissza (l. Bárczi Géza: *Magyar Nyelv* L. 1954:375).

Visszatérve immár a mihályi *Tevelin* dülönévre: ez a kihalóban levő földrajzi név a fenti helynevekkel azonos, tehát a *Tevel* személynévből alakult, mégpedig *n* kicsinyítő képzővel (vö. *kicsi*: *kicsin* ~ *kicsiny*).

Tölös Dülönév. A Mihályi és Vadosfa között elterülő, nagyon jó termőföldek egy részének a neve. Mit jelent a *Tölös*? Közszóként nem él, a régi magyar nyelvben azonban megvolt és annyit jelentett: „tölgyes”. A *töltös* a régi, „tölgy” jelentésű *töl* szó s melléknévképzős származéka, mint például a *nyír*>*nyíres*, *ihar*>*iharos*, *fűz*>*fűzes* stb. (A Rábaközben az öregek néhol még ma is *tölfá-nak* – *tőfa tüőfa* – mondják a *tölgyfá-t*.) A *Tölös* dülönév tehát arra utal, hogy egykor a ma termékeny szántóföld helyén tölgyerdő volt. – A tölösi erdő egykori meglétéről írásos bizonyítékunk is van. Szalay József nyugalmazott tanító, aki gyermekkorát Vadosfán töltötte, 1902-ben barátjához, a vadosfai lelkészhez intézett levelében a következőket írja: „gyermek koromban is még Vadosfai határ szélétől a Mihályi kertek aljáig és nyugatnak egész a Kis Rába partjáig – az egész mostani mezőség – egy rengeteg nagy erdő volt.” (Vadosfai Evang. Lelkészi Hivatal Levéltára). – Az egykori erdő megvételéről a szájhagyomány is tud. Apámtól hallottam, neki az öreg Major Ferenc bácsi mesélte, aki még a szabadságharc idején járt iskolába Vadosfára (mert Mihályiban akkor még nem volt evangélikus iskola), hogy többször is megtörtént, elindultak az iskolába, de félúton bementek az erdőbe s ott játszottak a tanítási idő leteltéig. – A *Vadosfa* helynév is azt bizonyítja, hogy ezen a tájon egykor hatalmas erdőségek voltak. Az a szájhagyományban élő magyarázat, amely szerint Vadosfa nevét onnan kapta, hogy Mátyás király egyszer itt vadászván a lelőtt vadakat az egyik (nyilván a legnagyobb, de legalábbis föltűnő) fára akasztatta és e köré települt később a falu, nem fogadható ugyan el, az azonban bizonyos, hogy a *Vadosfa* helynév a korábbi *Vadasfalva* névből rövidült (régii pecséteken, okmányokon, leveleken *Vadasfalva* olvasható (l. a Vadosfai Evang. Lelkészi Hivatal Kézirattárát; vö. még Kázmér Miklós: *Nyelvtudományi Értekezések* 40. sz. 176, Bp., 1963.), továbbá, hogy a *Vadasfalva* korábban *vadas falva* volt, tehát jelzős szerkezetből rövidült, amely annyit jelentett mai nyelven: 'erdős, vadonos falu'.

Tripolisz A Kisfalud felé vezető utca, illetőleg falurész népi neve (hivatalosan *Kisfaludy Károly utca*, de így senki sem használja). Merőben egyéni kezdeményezés, ötlet szülötte. A húszas évek elején, amikor a ma *Tripolisz*-nak nevezett terület még beépítetlen terület, sőt szántóföld volt, Mihályi Kisfalud felé terjeszkedett: az új házak, kertek egyre szaporodtak Kisfalud irányában, s az egyik újsori lakó, Olaszországot megjárt, katonaviselt ember – nevezzük meg, mert megérdemli: Babos József – ajánlotta: ahogy az olaszok egyik tartományukat *Tripolisz*-nak hívják, legyen Mihályi „tartományának” is *Tripolisz* a neve. Az új név gyakori használatával természetesen maga a szerző járt az élen, s hogy milyen eredménnyel, azt az bizonyítja leginkább, hogy e sajátos csengésű név szinte egyik napról a másikra végérvényesen [360](#)belopakodott a mihályiak szívébe, ill. szókészletébe.

3. Földrajzi neveink összegyűjtését nemcsak a lokálpatriotizmus sugallja, hanem – egyre inkább – az idő sürgető figyelmeztetése is. A földrajzi nevek ugyanis az utóbbi két évtized történelmi-politikai fejlődése

következtében, a szocialista nagyüzemi gazdálkodás és az iparosítás hatására a táj arculatával együtt megváltoznak, sőt eltűnnek, és velük feledésbe merül a múlt és a történelem megannyi emléke is. Nem túlzás tehát azt mondanunk, hogy e vállalkozás értékét és nagyszerűségét az is növeli, hogy a 24. órában, az utolsó lehetőség megragadásával végzi el sok áldozatkészséget kívánó munkáját. Megyénk földrajzinév-gyűjteményének megjelenésével nagybecsű segédeszközt kapunk majd kézhez, amely a történettudomány és a nyelvészet, valamint a helytörténet számára egyaránt fontos értékeket ment meg a feledéstől.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tompos Ernő: Soproniak címerei egy régi német heraldikai könyvben

Tompos Ernő: Soproniak címerei egy régi német heraldikai könyvben

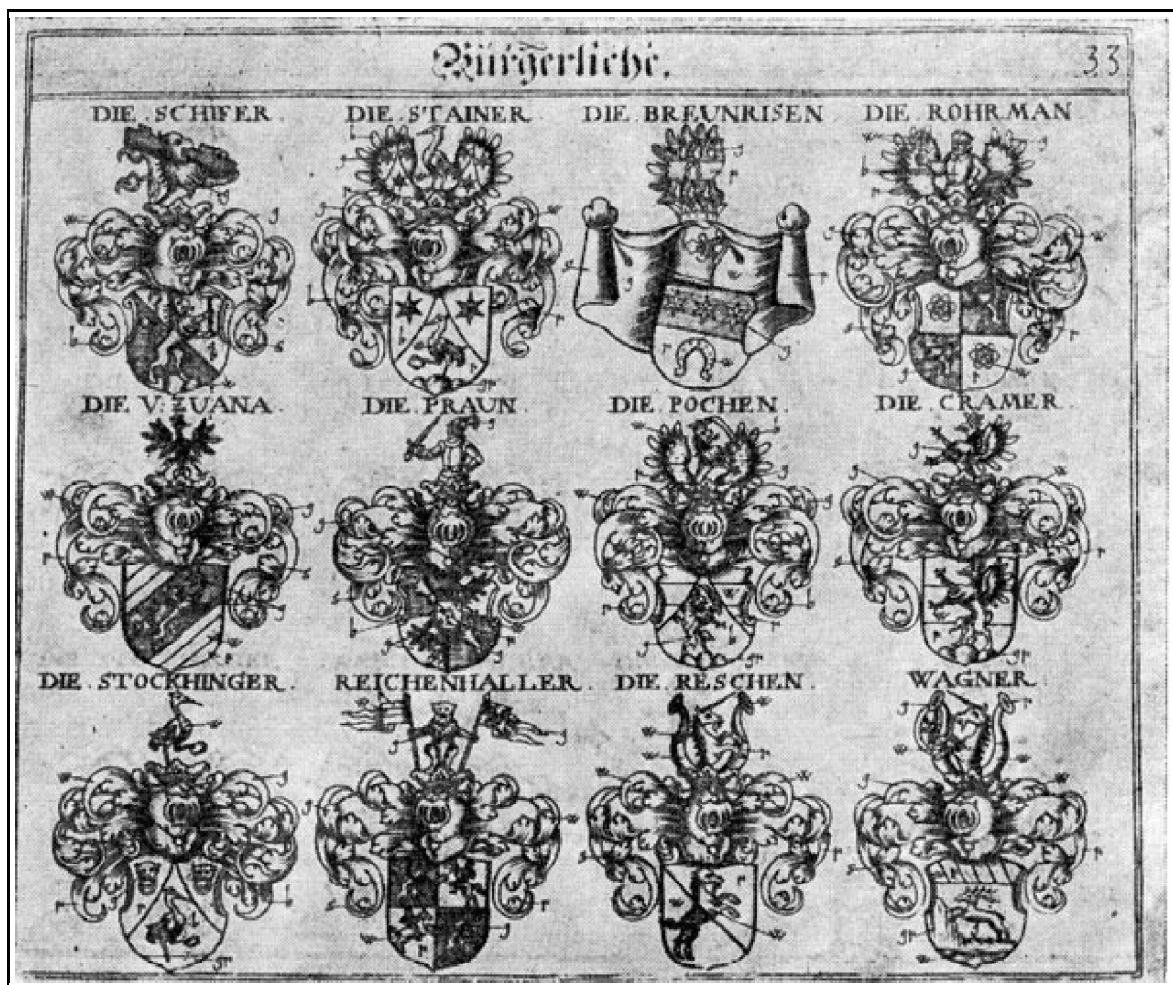
Amikor nálunk még a törökkel viaskodtak, a harmincéves háború után magára találó Németországban megindult az irodalmi és tudományos élet. Így Nürnbergben már 1655 és 1657 között egy hat kötetes heraldikai munkát adtak ki. A mű rövidített címe: Das Erneuerte und vermehrte Teutsche Wappenbuch. Tulajdonképpen a Siebmacher-féle címereskönyvnek császári privilégium alapján történt bővített újrányomásával állunk szemben, mert az eredeti rézlemezeit is felhasználták. Szerzőt sehol nem neveznek meg. A rézkarcok készítői: az első kötet címlapján Aubry Ábrahám, a másodikét Troschel P. készítette. A harmadik kötetnél csak P. T. monogrammmal jelzi a művészt, de a hasonló téma (lovagi tornára hívó heraldok) és a kivitelezés megegyező vonásai arra mutatnak, hogy ezt is P. Troschel készítette. A címlapok és a többi rézkarcok nincsenek szignálva. A soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium példányában az első tulajdonosok egyike: PB. C. 1663.-at írta be tintával. Ő vagy egy későbbi tulajdonos minden kötetbe egy exlibrist helyettesítő fekete bélyegzőt ütött be. Ez – a bélyegző homályos és elmosódott volta miatt – kivehetetlen pajzsot ábrázol, amelyen három sisak van. A heraldikai jobboldalon levő két, tollakkal díszített szarv között egy növekvő zerge látható, valószínűleg zerge van a címer első és negyedik mezejében is. A többi sisakdísz kivehetetlen. Címertartók: egy-egy zászlót tartó oroszlán. Valószínű, hogy egy külföldi grófi család címere.

A munka közli néhány magyar főúri család címerét, ezek: Alapy, Blagay, Csáky, Dóczy, Draskovich, Esterházy, Forgách, Kanizsai, Nádasdy, Pálffy, Thököly, Zrínyi és a köpcsényi Liszti. E címerek a magyar heraldikusok között közismertek, csupán az utolsó érdekes annyiból, hogy nagy zenészünk, Liszt Ferenc, amikor mint a Vaskoronarend III. osztályának lovagja osztrák lovagi rangra és címerre tarthatott igényt, ennek a rég kihalt családnak a címeréhez hasonló címert kért és kapott (1859. okt. 30-án). Különös, hogy a címerszerző zenei téren elért eredményeire semmi sem utal a címerében. Pest vármegye közönsége különben már a nagy pesti árvíz után javasolta, hogy Liszt Ferencnek azért a nagylelkű segítségért, amit az árvízkárosultaknak nyújtott, adományozzon V. Ferdinánd király nemességét, de ezt a kérést 1840. jún. 20-án elutasították.¹⁽¹⁵⁸⁾

Érdekesek számunkra a Sopronban – főként az ellenreformáció idején – ideiglenesen megtelepedett külföldi családok címerei is. Ezek közül az Eggenberg grófi, később hercegi családot kívánom kiemelni, mert az ún. „Eggenberg”-házon [361](#)lévő címerek könnyen megtéveszthetik az idegeneket. Az Eggenberg-címer fehér mezejében három fekete sas tart egy arany koronát (1. ábra).

A magyar kisenemességet már jóval mostohában kezelték a könyvek szerkesztői. Mindössze „Megeri” néven

szerepel a vasmegyeri Megyery család címere. Annál feltűnőbb, hogy a soproni – részben már megnemesített – polgárcsaládok milyen nagy számban szerepelnek. Az Artner, a Cramer, Dobner, Poch, Wittnyédy és Zuana családoknak a könyvben közölt címere megegyezik azokkal a címerekkel, amelyeket más forrásokból, pl. pecsét, sírkő stb. ismerünk. A Stockinger család címerét a pecsétlenyomat hibája és elmosódott volta miatt, annak idején csak hiányosan tudtam közölni.²⁽¹⁵⁹⁾ Most kiegészítem: süvegezett pajzs két felső, piros mezejében 1-1 szembenéző arany oroszlánfej, nagy aranykarikával az orrában, (mintha csak egy ajtókopogtató lenne), az alsó kék mezőben zöld talajon álló, egyik lábával zöld koszorút tartó fehér kócsag. Sisakdísz: a kócsag. Sisaktakarók: piros-ezüst és kék-arany. Emeli a címer érdekességét, hogy Stockinger Mátyás volt az Arany Oroszlán gyógyszerész-tulajdonosa³⁽¹⁶⁰⁾, ami megmagyarázná a címerben szereplő oroszlánfejeket (vagy éppen ezért kapta nevét a gyógyszerész? A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteményében reánk maradt üveg-, fa- és porcelán edényzetén újból és újból láthatjuk az arany oroszlánfejet.)

2. Az V. kötet 33. oldala több soproni címerrel

A fentiekén kívül, részben az előbbiekkal ³⁶²együtt, több olyan német nyelvű család címerét is megtalálhatjuk a könyvben, amilyen családok a XVII. századbeli Sopronban is előfordulnak. Pl.: Stainer, Reichenhaller stb. De megfelelő genealógiai adatok és heraldikai összehasonlító anyag hiányában egyelőre

nem lehet őket azonosítani.

Természetes, hogy ez a sorozatos előfordulás nem lehetett véletlen. Bizonyosra vehetjük, hogy azok a soproni és Sopron környéki diákok, akik a Nürnberggtől 22 kilométernyire levő Altorf egyetemén tanultak, szolgáltathatták hozzá az adatokat. Azt, hogy az alább felsoroltak közül ki lehetett az informátor, ma – háromszáz év elmúltával – nem dönthetni el, de a ritkított betűvel szedett családok címerei szerepelnek a könyvben, tehát valószínű, hogy közülük került ki. Pröhle Jenő közlése szerint – akinek a segítségével e helyen is köszönetet mondok – a könyv megjelenésének időpontjáig a következő soproniak jártak Altorfban:

1643. *Poch* György, *Stockinger* György, *Pflugg* Eitelius Gallus.

1645. *Zuana* Menyhért.

1649. *Polány* György és *Rauch* Mátyás.

1651. *Pamer* István.

1654. *Ambrózy* János *Kőszegről*, *Függler* János és *Reisinger* Pál *Jakab*.

1655. *Wittnyédy* János (*Wittnyédy* István, a híres prókátor fia, őt azonban 1657. május 15-én Jénában találjuk) és „udvarmestere” *Lósi* János.

Heraldikánk szempontjából nagy kár, hogy az akkori Magyarország többi vidékéről nem jártak ennyien az altorfi egyetemre, mert akkor legalább ez az idegen nyelvű könyv megőrizte volna az ottani családok címerét és ezzel egy darab magyar történelmet.

Az Eggenberg család címere

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tompos Ernő: Soproniak címerei egy régi német heraldikai könyvben / Wappen von Soproner Bürgern in einem alten deutschen Wappenbuch

Wappen von Soproner Bürgern in einem alten deutschen Wappenbuch

Es ist eine Neuausgabe – in 6 Bänden – des bekannten Siebmacherschen allg. Wappenbuches, erschienen in Nürnberg 1655–57. Für uns sind ausser der Serie der Wappen der ung. Magnaten Familien, besonders der des Grafen v. Liszti (in dem Buche Listhius geschrieben) interessant, da Franz Liszt, als er in den Ritterstand erhoben wurde, eine Nachbildung dieses Wappens bekam.

Während der XVI, – XVII. Jahrhunderte kamen viele deutsche und österreichische Familien nach Sopron. Ihre Wappen sind besonders an den schönen barocken Grabdenkmälern, die jetzt im Garten des Museums aufgestellt sind, erhalten. Wir sehen sie im Wappenbuch wieder und können daraus die in den Jahrhunderten entstandenen Schäden ausbessern. So z. B. die Wappen der gräflichen Familien: Stahremberg, Sinzendorf, Zinsendorf, Dohna, Eggenberg usw.

Am interessantesten sind aber jene der bürgerlichen Familien. Es ist sehr wahrscheinlich, dass die auf der Universität Altorf studierenden Soproner die nicht weit wohnenden Nürnberger informiert haben und so wurden uns diese Wappen erhalten.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei

363 Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei

A hazai sportélet kibontakozásának idején – kiváltképpen vidéken – a tornászok és a tűzoltók közös egyesületekbe tömörültek. Ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy a szabadságharc leverése utáni időkben az önálló sportegyesületek alakulásának a bécsi udvarban gyanús csengése volt, a tűzoltást ugyanakkor hatósági feladatnak tekintették. A torna- és tűzoltó egyesületek alapítói ezért is hangsúlyozták inkább azt, hogy jó tűzoltó csak jó tornász lehet. A helytartótanács így előbb-utóbb kénytelen volt jóváhagyni az eléje terjesztett „közös célu” egyleti alapszabályokat.

Sopron városának sok mindenben kezdeményező tornász múltját az 1866-ban megalakult Soproni Torna- és Tűzoltó Egylet kapcsán őrzi a sporttörténelem. Megalakulásának körülményeiről és a tornasport felvirágztatása érdekében kifejtett tevékenységéről ezúttal előremutató példaként idézünk.¹⁽¹⁶¹⁾ Azt reméljük ugyanis, hogy az eddiginél gyakrabban jelennek meg a város elismerésre méltó testi kultúráját bemutató, tanulságos összefoglalások.²⁽¹⁶²⁾

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei / Az első próbálkozások

Az első próbálkozások

1863 elején a tornasport fővárosi elindítóit az tartotta izgalomban, hogy vajon a helytartótanács engedélyezi-e a Pesti Torna Egylet megalakulását. Az elutasítást azzal indokolták, hogy a városban már működik egy nemzeti testgyakorló iskola – az ún. Clair-intézet –, és az sem örvend a legkedvezőbb anyagi helyzetnek. A válaszból tehát kicsendült, hogy a hatóság a nehezebben ellenőrizhető egyesületi működést ellenzi. Ezzel magyarázható tehát, hogy a soproni „Magyar Király szálloda” kertjében, a tulajdonosok jóvoltából 1863 májusában Rösch Frigyes neve és szakszerű vezetése alatt – egy később megalakítandó egylet céljára beszerzett szerekkel – megindulhatott a tornagyakorlatok végzése.³⁽¹⁶³⁾

1864 januárjában az ún. Rösch-intézet „átköltözött” a zeneegyesület termébe, majd a tornászok ismét a „Magyar Király szálloda” kertjében folytatták működésüket. Nomád életük abban is kifejezésre jutott, hogy csakhamar az evangélikus templom tornyának építésénél felállított sátor – Bauhütte – nyújtott számukra menedéket. Ebben az ideiglenes „tornateremben” egyre jobban megélnék az élet.

Ekkoriban Rösch Frigyes kezdeményezésére a soproniak is felvetették egy torna- és tűzoltó egylet létrehozásának a gondolatát. Az előkészítő munkálatokban többen – Fink János, Gallus Sándor, Hiernschrodt Károly, Ihász Rezső, dr. Kánya József, Klauzer Károly, Kugler György, Lähne Frigyes, Pfendesack M. Lajos, Proszwimmer Lajos, Storno Ferenc, Schuster Károly, Seltenhoffer Frigyes és Speisz Antal – vettek részt. Fáradozásaikat azonban nem kísérte szerencse, hiába terjesztették fel az egyesületi alapszabályt jóváhagyásra. A helytartótanáctól az a válasz érkezett, hogy a tornaoktatás az iskolának, a tűzvédelem pedig a hatóságnak a feladata, ezért az egylet működését nem engedélyezik.

Az egyre terebélyesedő tornászélet azonban arra készítette Sopron sportszerető polgárait, hogy 1866-ban újból előterjessék kérésüket. A másodszori próbálkozás már sikerrel járt: a királyi helytartótanács 1866. április 26-án 28057 számú határozatával megerősítette a **364**Soproni Torna- és Tűzoltó Egylet alapszabályát.⁴⁽¹⁶⁴⁾

A rendszeres testgyakorlatok végzése – a magyar és német nyelvű alapszabályokban – a tűzvédelem kiképzési feltételeként szerepelt.⁵⁽¹⁶⁵⁾ Így aztán természetes volt, hogy az egylet 1866. június 17-i és 18-i ünnepségén jól sikerült tűzoltógyakorlatokat és dísztornát tartottak. Az egylet júliusi közgyűlésén ezért is határozták el, hogy két: tűzoltó és torna bizottság keretében folytatják a munkát.⁶⁽¹⁶⁶⁾ Az a kérdés maradt hátra, hogy hol gyakoroljanak a tornászok. A hidegebb időjárás ugyanis nem engedte meg a „sátorterem” használatát, és még a tél beállta előtt alkalmas helyet igényeztek biztosítani.

A sétaterén levő Lenk-ház egyik termét bérelték ki, ahol október 9-én olyan nagy számban folytatták már a tornászást, hogy egyszeriben felmerült egy nagyobb, állandóbb tornacsarnok építésének az igénye. De hogyan fogjanak hozzá?

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei / Az első tornacsarnok Magyarországon

Az első tornacsarnok Magyarországon

Rösch Frigyes a tornacsarnok építése terén is igen jó szervezőnek bizonyult. Alig fél esztendő múlva, 1867. március 31-én az egylet vezetősége – Rösch előterjesztése alapján – már tárgyalhatta a tornacsarnok építési tervét és meghatározta a költségek fedezésének a módját is. Ügyes ötletnek bizonyult a 6%-kal kamatozó, sorshúzással törlesztendő 25 Ft-os kötvények kibocsátása. A városi képviselő-testület is támogatta a

tornászok terveit. Egy hónap múlva, április 27-én ugyanis évi 1 Ft-os jelképes bér ellenében ezer négyszögölnyi területet engedett át. Ez annyira megnövelte az ügy iránti bizalmat, hogy a – Mechle építőmester által megszabott 9768,54 Ft-os – költség alig két hónap alatt összegyűlt. Az építkezést május 27-én kezdték meg és az ünnepélyes alapkövetételt június 23-án tartották.

„1867 szeptember 22-én pedig, – az építés sikeres befejezése után – már a felavatási ünnepélyt tartották meg, hazánk első tornacsarnokának emlékezetes ily fajta ünnepélyét.”⁷⁽¹⁶⁷⁾

A felavatási ünnepély valóságos nemzetközi sporttalálkozó volt: Pest, Debrecen, Nagykanizsa, Szombathely, Bécs, Baden, Florisdorf, Mödling, Neunkirchen, Wiener-Neustadt, Sechshaus, Loebersdorf és Vöslau tornászai és tűzoltói vettek részt a különböző rendezvényeken.

Az első magyar tornacsarnok bemutatása után nagyszabású tornaverseny következett, ennek versenybírói tisztét a vendégegyetek képviselői – közöttük Pest képviselőjében Motolay Elek – töltötték be. Volt csapattornászás húsz csapattal, magasugrás, kőhajítás 25 fontos kővel.

365 Október 6-án tartották a díszturnát, majd a birtózáversenyt benyújtották le.⁸⁽¹⁶⁸⁾

A tornászok száma ezt követően tovább nőtt. A soproni iskolák is örömmel vették igénybe tanulóik számára a szép és tágas új tornacsarnokot.⁹⁽¹⁶⁹⁾ Rösch Frigyes tanár, tornaművezető és tűzoltóparancsnok éjt nappallá téve dolgozott, ezért is határozták el, hogy Göhring Teofil és Kálmán Sándor tanítóképző intézeti növendékeket kiegészítő tornatanítókként alkalmazzák melléje.

A tanárképzés ebben az időben még gyerekcipőben járt.¹⁰⁽¹⁷⁰⁾ A testnevelő tanárok képzése még különösen, hiszen Pesten is csak 1868 novemberében kezdődött meg az első tornatanár képző tanfolyam a Nemzeti Torna- és Tűzoltó Egylet keretében. Ez ösztönözte a soproniakat is arra, hogy a tanítóképző intézeti növendékeknek – szám szerint 127-nek – ugyancsak egyleti keretek között a testgyakorlás elméletéből és embertanból kurzust tartsanak.¹¹⁽¹⁷¹⁾

1869-ben az evangélikus főgimnázium valamennyi osztályában kötelezővé tették a testgyakorlást, ami azt jelentette, hogy 1100–1200 tornász fordult meg az egyleti tornacsarnokban. Rösch Frigyes csak a városi főreáliskola növendékeinek és 32 leánynövendéknek tornaoktatását és az egész tornaügy feletti felügyeletet tartotta fenn magának. Korábbi feladatainak ellátására az egylet Langer Gyulát hívta meg, akinek néhány éven át Óbudán volt saját tornaintézete.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei / Tornász-központ Sopronban

Tornász-központ Sopronban

A Soproni Torna- és Tűzoltó Egylet első figyelemre méltó tornász-sikerét Csáky Manó érte el, aki az 1868-ban Szombathelyen rendezett tornaünnepélyen első díjat nyert.

1870 nyarán a Nagykanizsai Torna Egylet meghívására 13 hazai egylet – közöttük a soproniak – legjobb tornászai találkoztak Nagykanizsán. A versenybírószágban Rösch Frigyes is helyet kapott. A soproniak közül ezúttal Holndonner József szerepelt jól, a korlátón második lett és egy aranyat kapott. Az ünnepély után a tornászok és pártfogóik baráti beszélgetésre gyűltek egybe. Megállapodtak abban, hogy statisztikai

adataikat megküldik a soproni egyletnek és Sopronban – környékük torna központjában – a lehetőség szerint még az év folyamán tornászgyűlést tartanak. Felmerült egy torna- és tűzoltóegyleti lap indításának a gondolata is.

A tornászgyűlést október 31-re tervezték, a hónap elején azonban Follmann Alajos tűzoltóparancsnok és Krause Waldemár tornász-tűzoltó azzal a kéréssel kereste fel a soproniakat, hogy az országos torna- és tűzoltó szövetség alakuló ülését a fővárosban tartsák.

A pestiek képviselői eredménnyel jártak, ugyanis az Országos Tornász Szövetség alakuló közgyűlését 1870. december 4-én a pesti Szentkirályi utcai tornacsarnokban nyitották meg. Ezen a Soproni Torna- és Tűzoltó Egylet is képviseltette magát. Másnap a Pannónia szállóban folytatták a tárgyalásokat. Matolay Elek, a Nemzeti Torna- és Tűzoltó Egylet elnöke kiemelte a tűzoltásnak a tornától eltérő voltát és azt javasolta, hogy a korábbi „szövetséget” hagyják ki az alapszabályból. Az elutasító magatartás a budapesti tornászok és tűzoltók ellentétéivel függött [366](#)össze, amelynek gyökerei pénzügyi vitákra vezethetők vissza. [12\(172\)](#)

Sopronban – a dunántúliak tornász központjában – az élet a korábbi szervezeti keretek között folyt tovább. 1871-ben az egylet igen figyelemre méltó kezdeményezést tett. A választmány szabályszerű tornakurzust kívánt meghirdetni és ehhez állami támogatást kért. Ezzel egyidejűen az illetékes tanügyi hatóságok ugyancsak felvetették a tornakurzus gondolatát. Így aztán nem volt akadálya annak, hogy a nyolc hetes tornatanító képzés meginduljon. A tantervet Ballagi Károly tanfelügyelő állította össze. [13\(173\)](#) Rösch Frigyes fáradhatatlanul dolgozott tovább annak érdekében, hogy az ilyen tanfolyamok a fővárosban és a vidéken egyaránt rendszeresekké váljanak.

1871-ben az egyleti vezetésben változás áll be: Rösch Frigyes lett – Poszvék Vilmos helyett – a tonabizottság elnöke, a torna oktatását pedig Göhring Teofil vette át Langer Gyulától.

Az egylet tornászai ebben az esztendőben részt vettek a Szombathelyen rendezett díszturnán, amelyen különösen a botgyakorlatokkal arattak szép sikert. Az egyéni versenyben Holndonner Adolf a második lett.

1872-ben az egylet tornász-énekkart is szervezett. Ugyanebben az esztendőben felhívást intéztek a társ egyesületekhez hogy a torna vezényszavait egységesen állapítsák meg. Ez a kezdeményezés azonban nem talált kellő visszhangra. Annál inkább a leányok részvételét szorgalmazó röpirat, amelyet a soproniak 1873-ban adtak ki.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei / Két ellentétes jubileum

Két ellentétes jubileum

Az országos tűzoltó szövetség gondolata Sopronból indult el: Rösch Frigyes vetette fel. Bizonyára ennek volt köszönhető, hogy 1874. szeptember 5–8. között 60 hazai és 10 osztrák eglyettel, összesen 715 tűzoltóval Sopronban tartották a második országos tűzoltónapot.

1876-ban ünnepelte a Soproni Torna- és Tűzoltó Egylet tíz éves fennállását. Az elismerés Rösch Frigyesnek ugyancsak kijutott és ezzel a tornabizottság munkája is az érdeklődés középpontjába került. [14\(174\)](#) Ez tette aztán lehetővé, hogy 1878-ban – Jahn Frigyesnek, a torna atyjának emlékét is megünnepeljék. A tornasport ilyen propagandájára azért is szükség volt, mert ebben az időben alakult meg

Sopronban az Atlétaklub, amely nem egy tornászt magához vonzott.

Az atléták ugyancsak a tornacsarnokban végezték gyakorlataikat, és itt adott órákat Bruzatti vívómester is. A különféle sportágak jól megfértek egymás mellett, sőt az egyesület kellő gondot fordított a tűzoltók munkájának támogatására is.

A soproni tornászok e példamutató magatartására országszerte, sőt a határokon túl is felfigyeltek. Schneider Frigyes ekkoriban vett részt egy Frankfurtban rendezett tornaünnepélyen, amelyről gazdag tapasztalatokkal tért haza. Majd pedig a tornászok Bécsújhelyre és Leobenbe kaptak meghívást.¹⁵⁽¹⁷⁵⁾

367A 80-as években Schneider Frigyes már a tornászok művezetőjeként tevékenykedett, a torna oktatását Kárpáti Károlyra, Göhring Teofilre és Józsa Menyhétre bízta. Egyébként 1884-ben négy soproni középiskola rendelkezett önálló tornateremmel, ami az iskolai testnevelés szempontjából is nagy jelentőségű volt.

1884. szeptember 24-én igen jól sikerült tornaünnepélyt és versenyt rendeztek Sopronban. A bécsújhelyiek 10, a neunkircheniek 8 résztvevővel képviseltették magukat. A versenyek során a soproniak közül Lehner János a magasugrásban (160 cm) és a kőhajításban (5,4 m) ért el figyelemre méltó eredményt.

Tűzifecskendő kipróbálása. 1863. Metszet
Hauser K. festménye után. (SSz 1966. 155. lap)

Egy esztendővel később, 1885. június 28-án Sopron város tornasportjának képviselői meghívást kaptak a Magyarországi Torna Egyletek Országos Szövetségének alakuló közgyűlésére. Ezt az első országos tornaünnepély vezette be, melyen a 20 soproni tornász az egyleti zászló alatt vonult fel. Másnap mondták ki a MOTESz megalakulását, amelynek tisztikarában – a vidéki 6 bizottsági tag között – Rösch Frigyes is helyet kapott, a soproni Berecz Ábelt póttagnak választották.

1885-ben a tornászás addigi keretei bővültek egy esti kurzussal, amelyen mintegy 30 latájner vett részt. Az egylet megtartotta 368szokásos díszturnáit és ugyancsak rendszeresen vettek részt a tornászok a bécsújhelyi, kőszegi és szombathelyi ünnepélyeken. A téli idő beálltával a tornászok kezdeményezésére megnyílt a tornacsarnok mögötti tornatérén a jégpálya is. Így következett el 1891-ben az egylet fennállásának negyedszázados ünneplése.

A jubiláló Sopron Torna- és Tűzoltó Egylet számottevő tornász-múltjáról ezúttal már sokkal kevesebb szó

esett. Amíg az országos tűzoltó választmány a tizenöt éves szolgálatokért kitüntetések is osztogatott, addig Rösch Frigyes, dr. Bergmann Keresztély, Hiernschrodt József, Fehér Sámuel és Purt Sándor hervadhatatlan érdemeiről szinte megfélekedtek. A tornasportot legfeljebb úgy emlegették, hogy baj éppen nincsen vele, de az ifjak nehezen szánják magukat a tornára. A jubileumról szóló jelentésben a többi között ezeket olvashatjuk:

„Nagyon meglepő e körülmény, mert míg a női világ rokonszenvvel viseltetik tornászaink iránt és örömmel látogatta mindeddig nyilvános fellépésüket, addig a férfivilág nem nagy lelkesedést tanúsít a testgyakorlás iránt, ami csak a maga kára.”¹⁶⁽¹⁷⁶⁾

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Keresztény József: Sopron és a tornasport kezdetei / A tornacsarnok védelmében

A tornacsarnok védelmében

Az első hazai tornacsarnokhoz stílszerűen ma is a Torna utcán keresztül juthatunk. Az Ifjúság tér (hosszú időn át Paprét) évszázados platánjai övezik ezt az ódon, öreg épületet. A facsemetéket még felavatása idején ültették. Derékvastagságúvá nőtt ágaikat a viharok megviselték, ezért is határozták el a 100 éves platánok védelmét és pótlását. A tornacsarnok falait is meg kellett támasztani, hiszen az épület száz esztendeje alig került renoválásra. Sopronnak e kedves színteréről azonban úgy döntöttek, hogy „a régi tornacsarnok elbontandó.”¹⁷⁽¹⁷⁷⁾

Sopron – és vele együtt tornacsarnoka – a hazai tornasport kialakulásában igen jelentős szerepet töltött be. Éppen ezért összefoglalónkat védőiratnak is szánjuk: állítsák helyre az ország első tornacsarnokát és rendezzék be itt az ország első önálló tornászmuzeumát!

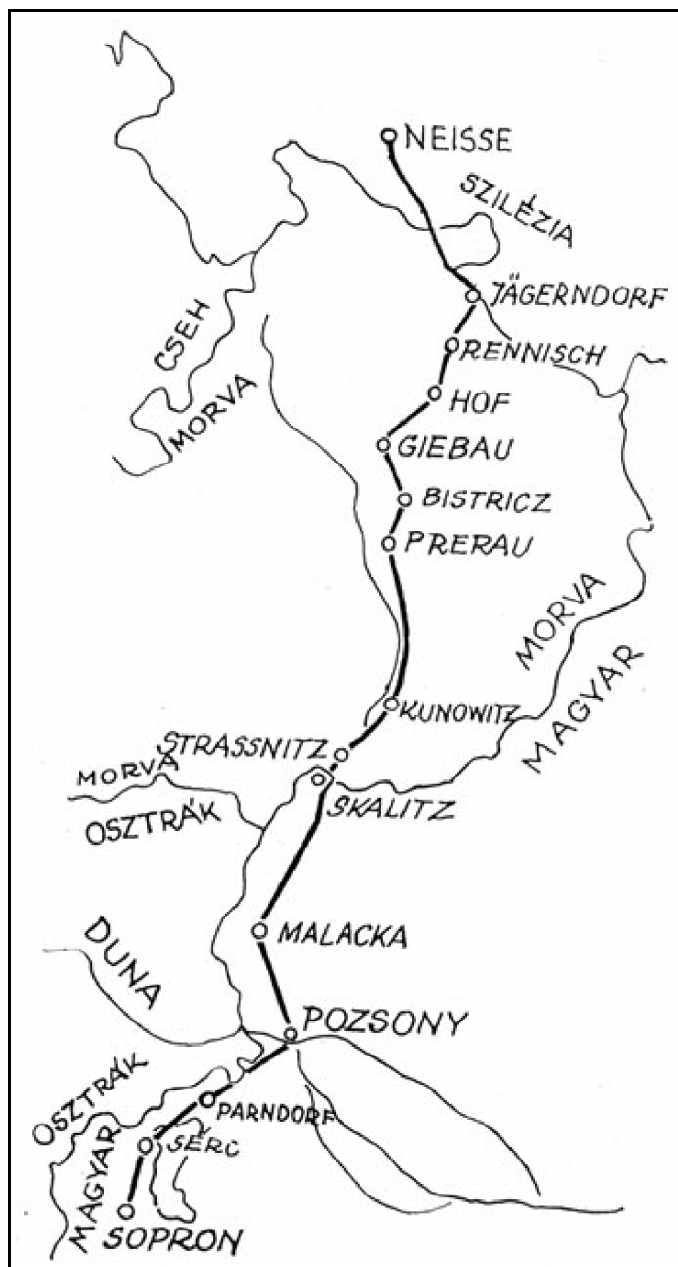
1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Hogyan folyt a disznókereskedelem a 18. század közepén?

Csatkai Endre: Hogyan folyt a disznókereskedelem a 18. század közepén?

Korabinszky Mátyás 1786-ban kiadott híres és megbízható lexikona a soproni disznókereskedelemtől ezt írja: „Minden pénteken tartják az állatvásárt, amelyen szarvasmarhát évente 40.000-en felül, disznót pedig 150.000 darabot is vásárolnak, részben Ausztriába, részben Morva- és Csehországba viszik. Pozsonyban is tartózkodnak állandóan soproni kereskedők, akik disznóval kereskednek.”

Ismeretes, hogy a soproni állatvásárok az 1880-as években elvesztették jelentőségüket, amely a 18. század közepén főleg a macedón (görög, rác) kereskedők révén emelkedett nagyhírűvé; a 19. század elején azonban már helybeliek is bekapáltak a nagy jövedelemmel kecsegtető üzletágba, főleg a Bauer-család lett dúsgazdag. Csordáik az akkor még nagy megyei erdősegeken kívül a Bakonyban makkoltak. Nagyjából ennyi ismeretes a köztudatban a hajdani disznókereskedelemtől. Hogy miképpen folyt az üzletmenet valójában, arról kevés szó esett. Egy pör tanúkihallgatásai révén az 1755-ös évből, eléggé megvilágítja a kérdést.

369A soproni disznóhajcsárok útja a 18. század derekán.
(Környei A. és Sterbencz K. rajza.)

A tanács ugyanis a kívánt tanúkat kihallgatta és a felvett vallomásokot a maga jegyzőkönyvébe felvette, egyúttal másolatban kiadta a pörös feleknek. Így tehát az ítélet maga vagy a pör lefolyása nem foglaltatik a jegyzőkönyvben. A mi esetünkben 1756 első napjaiban Pulivizza Pál Konstantin és Theodorovics János macedón disznókereskedők kérésére történt kilenc tanú kihallgatása. Szó volt 3701010 darab disznóról, amelyeket Edlinger soproni borkereskedő vásárolt tőlük és szállított a sziléziai Neisse (ma Niza lengyelországi) városba. A baj az lehetett, hogy útközben nagyszámú disznó megsántult, és a két rác azt

kívánta bizonyítani, hogy ők egészségesen adták át Edlingernek az állatokat.

Az első érdekesség a kihallgatásokon, hogy a vásárt nem magában Sopronban bonyolították le, hanem Kismartonon is túl Sécen, a mai burgenlandi Schützen am Gebirge nevű faluban. Ennek oka az lehetett, hogy a rácok meg akarták kerülni a várost, ahol bizony vámot és mérlegpénzt kellett fizetni. A vallomások szerint Edlinger Sécen nézte át a csordát és választotta ki a 1010 darabot, azután átadta a kasznárjának, Pohr Lipótnak, egyúttal a hajcsároknak tudomására hozta: e megbízottjának minden rendelkezését teljesítsék.

Séc (Schützen am Gebirge)

Kikből kerültek ki a hajcsárok? A hivatalos kikérdezőskor megmondták nevüket, születési helyüket, korukat és hogy mióta foglalkoznak hajcsársággal. Egyetlen kivétellel mind úgy vallott, hogy nincs más mesterségük vagy annakelőtte sem volt. A 33 éves Blasek János a Nyitra megyei Egybeli (ma Gbeli nagyközség Csehszlovákiában) falut mondja lakóhelyének, kilenc éve hajcsár. Ugyanoda való Blasek József, 24 éves férfi, aki három éve hajcsár. Földijük Krenka János, 30 éves, csak egy éve hajcsár, de disznók mellett ezúttal működött első ízben. Egy éve foglalkozása ez az egybeli Krausz Jánosnak is. Javorka Márton az Újvár megyei Újvárból (Érsekújvár?), 28 éves, öt éve hajcsár, már Sopronban csatlakozott a menethez. Kalabus Fábián 28 éves, brünni hajcsár. Solczey János 18 éves, brünni mészáros, egy éve hajcsár. Samstag János pozsonyi hajcsár, 24 éves, két éve hajcsár. Végül Lidwan Mátyás 36 éves cseh születésű pozsonyi hajcsár. Tehát általában fiatalabb nemzedék. Nem szerepel a tanúk közt egy macedón, aki Pohr kasznár jobbkeze lehetett, mert a vallomások szerint ő eszközölte a fizetéseket. Jobban meg tudván értetni magát csehül, mint Pohr. A vallomásokban hol „kis rác” hol egyszerűen „rác” néven emlegetik, egyszer Jancsinak.

Az útvonalat Sécrtől Neisse-ig többen máskor is a szóban forgó menettel azonos módon járták meg. Egyébként mind a kilencen egybehangzóan adják elő, egyik-másik bővebben.

Sécrről Feketevárosig haladtak, onnan a pozsonyi Pálffy-majorig. Valószínűleg Pozsony városát is érintették, mert négy hajcsárt ott vett fel Pohr, aki lóháton kísérte a csordát. Pozsony után Malacka az első

állomás, majd Brotzka (Závod?), a rákövetkező állomás pedig Szokolca. Idáig minden állat egészséges volt. Itt azonban április ellenére éjjel jeges eső esett, fagyott, így az ún. Császár út, amelyet kavicsoltak, járhatatlan lett. Délig 371 vártak, amíg felengedett, akkor indultak Strassnitzre, amely csak egy mérföld, de a kavicsos megsántult egy nagy sereg disznó. Így lassított menetben indultak tovább; egy nap egy-két mérföldet jártak meg, kivárva mindig hogy ha éjjel fagyott, mire enged, Kunawetz Brerau, Bisztricz, Kybau következett megállóhelyként, az utóbbi helyen ismét megsántult 38 darab. Mint Strassnitzben, itt is a betegeket otthagyták a kocsmában, meg a bírónál, egy hajcsár mellettük maradt. Még Hoff, Benz, Jaegerndorf szerepelt megállóként, onnan három nap alatt tették meg Neusseig a hat mérföldes utat. Sérctől az egész út 17 napig tartott.

Jómódú soproni házaspár ruhaviselete a 18. század közepén.

Fogadalmi kép marhavész elmúltával a soproni Liszt Ferenc Múzeumban. Adorján A. felvétele

A vallomás szerint az állatokat jól gondozták. 105 és néha több mérő árpával etették őket, csak egyszer nem volt rá mód, hogy ezt adjanak nekik enni, akkor bizony a havas rögök alól kellett kikaparniok a napi táplálékukat, Pohr kasznár mindenhol fizette az állatok táplálékát és az emberek élelmét: naponként 3–4 garast kaptak erre, azonkívül is persze napibért.

Neisse hasonló nevű folyó mellett jelentős város volt Sziléziában, körülbelül mint Sopron. Megérkezve ide

Pohr kasznár kifizette a hajcsárokat, azok többnyire haza is gyalogoltak. Blasek János azonban az útközben hátrahagyott disznókért ment, kiválasztott százat, amelyek meggyógyultak, azokat elterelte Neissebe, azután ő is hazatért. Akik ottmaradtak a csordánál, azt vallották, hogy Pohr rendeletére jól tartották az állatokat, sem kevesebbet nem kaptak, mint amennyi kellett.

Ez az eset 1755 áprilisában játszódott le.¹⁽¹⁷⁸⁾

A nagy pörből, úgy látszik, nem lett ³⁷²semmi baj, mert épp egy évvel később, áprilisban újabb karaván indult el Sopronból Neisse felé. Ebben a hónapban kezdődött nyilván a nagyméretű hajtás, hogy elmúlt vagy elmúlóban volt a tél. De ennek az expedíciónak is tanúkihallgatás lett a vége. Ismét Pulivizza kérésére történt. Elsőnek Schedl Menyhért került sorra; Edlinger gazdatisztje volt, 42 éves. Edlinger 735 disznót vett az említett macedontól közösen egy Hillinger nevű mészárossal. A szerződés úgy szövelt, hogy a macedon kereskedő elszállítja az állatokat Szakolcáig. Schedl ellenőrzőképp haladt a szállítmánnyal, de még Szakolcán túl is ment Strassnitzig. A főkérdés az volt, hogy rendesen etetik-e a megvett állatokat. Fizetést Edlingertől kapott. Hillinger mészáros az alkuról vallott. 720 darabért járt csak pénz, még pedig a disznók párját 19 ft-ért vették, a 35 darabot pedig ráadta a macedon. Az alku magyar nyelven folyhatott, mert Hillinger „Readás”-nak nevezi a 35 darabot.²⁽¹⁷⁹⁾

Soproni kereskedőnek ekkoriban legalább három nyelven kellett tudnia, magyarul, németül és egy szláv nyelven. A macedon kereskedők viszont nyilván magyarul tudtak, hisz fiaikat is a soproni magyar líceumba járatták.

A második vándorlás az elsőhöz hasonlóan ismét tehát pörlekedéssel járt. 1757 első napjaiban újból tanúkat hallgattak ki. A 735 disznót ugyan Neissebe hajtották, de a magyarországi hajcsárok csak Pozsonyig mentek. Négyen cinfalvi zsellérek voltak: Rauch Péter 45 éves, Maglischitz Tamás 28 éves, Kovácsics Jakab 30 éves, Milletics Mátyás 36 éves, továbbá Strammer György Klímpáról (Kelénpatak, ma Kligenbach), korát nem említik. A macedon vette fel őket, de Schedl gazdatiszt rendelkezett. Reggel nyolckor indultak Sopronból és estére Sásonyba (Winden a Fertő mellett) érkeztek éjjeli szállásra; másnap Pándorffaluban (Pandorf) etettek és estére beértek Pozsonyba; itt más hajcsárok vették át a csordát. Csúnya veszekedés támadt a rác és a soproni közt, a szenvedélyes macedon majdnem kardot rántott és dühöngve kiabálta: „a disznók még az enyéme” (Die Schweine sind noch mein). Nem tetszett neki Schedl jelenléte, de a soproni nem sokat törődött vele. Egyébként az állatokat nem hajcsolták, bár az első alkalommal ugyanezt az utat három nap alatt tették meg. A pándorfalusi etetéskor három darab eltűnt.³⁽¹⁸⁰⁾

Hanem már ekkor kitört a hétéves háború Mária Terézia és Nagy Frigyes közt, abbamaradt a kereskedelem Szilézia és Sopron közt, egyébként is Edlinger nemsokára csempészés és oroszországi útja miatt kémkedés gyanújába esett, be is zárták, vagyona lelohadt.⁴⁽¹⁸¹⁾

A soproni marhavásárok még 1914-ig eléggé élénkek maradtak,⁵⁽¹⁸²⁾ és a környéken számos marhahajcsár élt, aki a Sopronban vett marhát Bécsújhelybe kísérte gyalog.⁶⁽¹⁸³⁾ Szülőfalumban, Darufalván számosan voltak ezen az ún. Treiberek; pénteken a heti vásárról estig elhajtották az állatokat Sopronkertes, Darufalva, ³⁷³Zemenye, Kisboldogasszony, Tormafalu és Pecsényéd érintésével Bécsújhelyre. De mivel minden faluban jó kocsmák is voltak, menet is, de főleg hazajövet bőséges pihenőket tartottak, és a szép keresetet el is itták. Falumban a treiberek híres borisszák voltak. Hatalmas furkósbotokkal irányították a menetet, néha oly sikerrel, hogy a nyitva felejtett kapukon a megzavarodott ökrök bevágtattak az udvarokra, csak ügyel-bajjal lehetett őket kiverni.

Az első világháború, majd a két szomszéd ország között felállított vámsorompó véget vetett a soproni

marhavásároknak is.

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kovács József László: Esterházy Miklós intő levele Sopronhoz 1620-ból

Kovács József László: Esterházy Miklós intő levele Sopronhoz 1620-ból

Irodalomtörténeti kézikönyvünk második kötete Eszterházy Miklóssal, az íróval is foglalkozik. Többek között megállapítja, hogy íróként Eszterházy legmaradandóbb hatást leveleivel tette korára és az utókorra. A megállapítás helyességét az alább közlendő levél is segít igazolni. Fried István A lakompaki csata című tanulmányában említi e levelet (Soproni Szemle, 1966, 219) melynek írója inti a várost, hogy bánjanak jól elfogott párthívével, Cziráky Mózzessel. A levél írójának valóban egyik célja ennek elérése, tollát azonban írói indulatok is vezetik. A Bethlen Gábor hűségén levő 1620-as Sopront igyekszik Eszterházy rávenni arra, hogy maradjon II. Ferdinánd híve. Ennek érdekében jeles írói vénával vázolja fel azok sorsát, akik a török patriciniuma alá adták magukat. A törökös urak választását kereszténység elleni véteknek festi, rettent János királynak és fiának példájával, tudatosítani szeretné, hogy Bocskay idejében az eszéki hídon nyolcvanháromezer lelket „Vittenek által”, ezért török rabsággal rémíti az erdélyi fejedelemhez húzó soproniakat is. Valóban szót emel Cziráky Mózes érdekében, aki a levél tanúsága szerint több egyszerű párthívénél, Cziráky valójában Ferdinánd-párti középbirtokos, aki a Habsburg királyság érdekében akart hangulatot kelteni. Cziráky védelme mellett Eszterházy arra is sort kerít, hogy maró gúnnyal ábrázoljon egy Szabó nevű tisztet a fejedelem hadából, és a névvel mint mesterséggel játszva mutatja be Szabót szabóként, „Kj megh unta máár a gywyszót s-epp, tsinalt s-praedalt köntösökkel kereskődik” Mindezt Sopronnak írja ugyan, de oly céllal, hogy panaszát adják Sennyey István tudtára, aki már második levelét hagyja válasz nélkül. Sok jót a soproniakról sem remél, ezt kétszer is leírja: „heaban verem az eghet, kegyelmeteknek taland maas az szaya izi”, és írását is azért végzi”, mjvel tudom, hogy souany az en beszedeem kegyelmeteknel”.

Eszterházy Miklós szava ekkor valóban sovány beszéd volt Sopronban, hiszem a város humanista polgármestere, az emblematikus, manierista író, Lackner Kristóf részt vesz a besztercebányai országgyűlésen is, igaz, a mérsékelt szárnyon foglal állást. Ennek alapján nem szakítja meg a jó kapcsolatot Esterházyval sem, később is számos levelet váltanak, így folytatva azt az ismeretséget, melynek alapján Lackner a kor nagy bűne, a részegesség ellen alapít mértékletességi egyesületet Esterházyval 1619-ben. Lackner 1631-es végrendeletében is megemlékezik a nádorról, aranyozott trébelt kannát, valószínűleg saját ötvösmunkát hagyott rá.

Esterházy Sopronhoz írt intő levele a szakirodalomban nem egészen ismeretlen, szövege a Magyar Történelmi Társulat soproni emlékkönyvében bújik meg (Budapest, 1883, 86–87. l.) kiadója, Sopron megye egykori tudós levéltárosa Nagy Imre Esterházy levelét a kor szellemében egyszerűsítette, a levél eredeti helyesírását elhagyta, valahogy az egész írást a századvég népszerűsítő szellemében tompította, úgyhogy abból ebben a közlésben az eredetiség minden íze, zamata hiányzik. Közlését ez is indokolja –így betűi levélközlésünk akár nyelvészeti [374](#)megfigyelésre is alkalmas lesz, az újraközléssel egyben felhívjuk a figyelmet Sopron egyik hősi korszakára is, amikor a bécsi ágyúktól nem messze fekvő város azonosult az ország függetlenségi harcával.

A levél eredeti szövege:

„Lad VI et F., Fasc VI. Num 300

1620. 7a 7 briss

Missiles Nicoli Eszterházy, Incaptivatiorem Czirákyanam improbantes.

Prudentibus ac Circumspectis Viris. N. Consuli. Judici caeterisque iuratis Ciuibus Liberae Regiaeque Ciuitatis Soproniensis Amicis et Vicinis obseuandissimis

(Címzés, Esterházy jó állapotú fekete viaszos pecsétje a 2 v-n, feljegyzés: praesertatum 8. Septembris. 620.; régi, Oertl előtti jelzett: N 151. 1620.)

Prudentes ac Circumspecti Viri etc

Amici et Vicini obseruandissimi.

Seruitiorum meorum paratissima commendatione praemissa. Istentül kuanok kegyelmeteknek minden iot. Valahany nyughatatlan ember miat, mire juta szegeny hazanknak es Nemzetünknek igye, nyluan Vagyon kegyelmeteknél: holott Valakinek meltosagha Valo Vagyolkodasaert edes Hazankat es Nemzetünket, mint Baranyt Farkas kezeben természet szerent Valo ellensegünknek, az Töröknek. utolso veszelemünkkel Patrociniumja ala attuk: SZabad Vala3tasunkat, szep szabadsgunkat s-Törüenyünket, az kiert az mi eleink bü Vereket ontottak, lab ala tapottuk; minden irgalma3agh nelk3l dullyuk, fo3tyuk es fogyattyuk, rongyos ell pu3tult keues Orszagunknak hatra maradot re3et: Azzal sem elegedük,, Isten s-az Termeszet törüenye ellen, öllyük vagiuk, fोगiuk egy mast: magunk Nemzete ellen szabad nyereseket kialtunk, hogy az mitt természet szerent Valo ellensegünk ell nem fogyaszthatt, azt mi fogyaszuk ell; Rettenetes es rutt gyalazatos dologh ez, s-mindenestül ellenkőzik az kőrősztienséggel. De megh lattyuk röuid nap gyalazatos Veszedelmünkkel gyümlczet nyughatatlansagunknak: Voltes Vagyon Feiedelmünk, s-nem kől vala ezert magunk Nemzetéből allo bekeseges Feiedelemseghet föl haborittanunk, es magunkal eggiút annalis inkab az mint voltanak az Török jarmaban fognunk. Szantalan sok pelda leuen előttünk, mint iartanak azok, az kik ú vele Zimboraltanak: Niuyta ugy ugy vagyon segetseget magunk fogyatasara; s mikor osztan eszeben.

Veszi, hogy megh erőtelenettünk es Eneruallattunk, előszer minket nyomoret bizony megh; ugy fogh osztan magha ahoz, az kitt ellensegül Vettünk, es im mayd magunk által kezdi azt Veghöz uinny, az kit ketszaz esztendőtől foguast ereieuel ueghöz nem Vihetet: de ez mindennel nagyobb dologh, hogy ezt az nyluan Valo Veszedelmet Varjuk, szomjuhozzok, Vgy dítsekődünk vele mint Valamj nagy io dologgal, hogy megh vetettük az kőrősztyen Monarchat, es az Isten parantsolattya, hitünk, s-tisztessegünk kötelessghe ellen az Török Patrociniumja ala attuk magunkat; kinek bizony Patrociniumjat megh erezzük röuid nap. Patrociniala Janos Kiralynak es Fianakis ugyan Janosnak, de rettenetes Orszagunknak rutt Veszedelmeuel, es mayd közel szaz negyuen ezer kőrősztyen leleknek Pogany kezben valo eseseuel: kik között sok ezeren, nem sok időkkel, fegyverrel iüttek artzul Nemzetekre, hazatokra es szüleikre. Arra valoKeppen az mi időnkben föl ueue az Erdely Feiedelmeknekis Tutorsagat; mely Tutorsagh alat, kj nem merem mondany, tsak az mi időnkben az menny Ezer lölköt kj hozot belőle: s- tsak Botskay Istuan ideiebennis az Eszeky Hidon, ugy erttem bizonyos emberektül, hogy nyolzuan három ezer kőrősztyen leleknel többet Vittenek által; Be adgyuk, ell hiheti minden, m3s az adott, iüjön ell tsak az az örömmel varot segetsegh. *(Az 1. r vége)* De ezzel, ugy veszem eszembe, heaban verem az eghet, kegyelmeteknek taland maas az szaja izi, s-minket tartt szaja Vesztettnek, megh mutattya az idő ueghet mind ezeknek. Az mastany Dunan innend Valo

Veszekődestis, ugy ertem, mi reank vety kegyelmetek, es mintha Cziraky Uram Izgatasabol lett volna, azzal vadoltatik ű kegyelmeis, kj külömben vagyon: mert a mitt tselekedtünk, Urunk parancsolattyabol es Vaarmegyék vegezesebüil tselekedtük; s- ha ezek nem voltak volnais, meltan megh tselekedhettük volna: mert magunk iobbagit, szolgait Disznopasztorinkat, Juhaszinkat tamosztottak es lazzosztottak reank, szabad nyeresegül es predaiul az mi szemeliünket, 375morhainkat es Joszaginkat mutatuan nekik, kire

meltan foghattunk fegyuert s-nem az a kj törtent raytok, de ha tiz anny eset volnais raytok megh erdemlettek volna, mind azokkal edgyüt, az kik föl lazasztottak űket, es mostis Patrocinalnak nekik. Illy illetlen es mood nélkül valo dolgot nemis tselekettenek az mieink, azok az kegyelmetek föl lazzat nepey, mert noha mÿs sokaknak föl verhették volna hazait, es mostis föl verhetneiük s-le foszthatnank az Aszony Embereknek ruhait s- sok szoknyat vethetnenk kotyauetyere mint az kegyelmetek Szaboja tselekedik, kj megh unta máár a gy^{ww}szöt s-epp, tsinalt s-praedalt köntösökkel kereskődik, azokat kotyauetyesztety nagy örömmel, mint ha az Czaszar uttyan nyerte Volna az ros ember Senniey Vramnak es kegyelmeteknek szeme lattara: maga tudta kegyelmetek azt ioll, hogy Cziraky Uram Czaszar es királyunk ű Fölsegehe köüte Volt az ide ualo Vaarmegyekhöz, mely Váármegyekben kegyelmetekis egyyk Taghnek tartya magat, nem megh fogatny auagy fogny; hanem méégh az Poganyoknak Törüenye szerentis megh halgatny s-Contra jura gentium az kik arra mentenek, nem iouallany, hanem a büntetny köllöt Volna tselekedeteket; de az mint latom kegyelmetek mind Isten, mind természet es hazaia törüenyet külömben erty.

En mindazon altal kiuanom kegyelmetek iouat es megh maradasat, s-tsak erőuel rea ne ketelenetsen es ű Fölseget Czaszar es Kiraly Urunkat iobban magara ne geriesze; mint ez ideigh, ez uthannis az en baratsagos szomszédsgomban kegyelmetek megh nem fogyatkozik. Ha máár á dologh erre ment, hogy Cziraky Uram az kegyelmetek Varasabban rab, az en teczesem es tanatsom az, hogy úgy bótsüllió es tartsa az kj io legyen; es ugys örözző magha Varasaban, hogy kj ne vitettesek onnet, mert ha külömben törtenyk az dologh, nyluan merem mondany hogy Veszedelmes káár fogia kegyelmeteket köuetny. Ertem aztis hogy Senniey Vram az en szegeny Czindarffy Jobbagimat es az Zalogosokatis Rarbaket es Pangortot ighen hodoltattya; oly kegyetlen es kemelletlen hodoltatassal pedigh, hogy ha Törökök vol

nanakis, megh ernek uele; s-embersegh hitömrre mondom, hogy a' Canisay Bassa, ki alat Vadnak hodolt Jobbagim, nagyobb kemelue banik (Az. I.^v vége) az szegenysegen nalanal: Kinek ha ugyan igy köl lenny, megh lattya kegyelmetek, hogy semmi io bizony nem köuetkőzik belőle; es ha tsak hodoltatny köl, es az szegeny nyomorolt kösseget köl fogyatnunk, iobban rea erkezünk Senniey Uramnal. Irnék maganakis, de maar kett leuelem Vagyon oda, kire meegh valasztom nintsen; ottan ha az magha keueseuel nem gondol (az kiert örömöst latom kj ad mast) gondoluan megh, hogy kegyelmeteknekis Vagyon Joszaga, es nem tsak az ielen Valot, hanem iöüendötis köl gondolnunk; nem az Duna Vize bizony es az ű kegyelme allapattya, hogy mindenkoron ezen a nyomon folyon: nem hagyok ighen sok időtt nekj, megh lattya: hogy megh fordul az allapat: ha hadat fogadot az iambor, fordetsa az erszeny száyat s-fizessen nekj, ne nyomorgassa az szegeny nyomorolt kösseget, mert ugy adgyon Isten iott, hogy ha ell nem szünik rollok, kötsönt varion mind maganak s-mind kegyelmeteknek karaua. Vegezem irasomat mjuel tudom hogy souany az en beszedem kegyelmeteknel, kinek ha nem most, de iöüendöben megh fogia igassagat tapasztalny. Tartsa meg Isten kegyelmeteket. Datum in Castello nostro Lakompak.

8 7bris. Anno D. 1620.

Gratum ac Circumspectarum Dominationum vestrarum

Amicus et Vicinus paratus

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / László Ernő: Sopron leírása 1858-ból

376 László Ernő: Sopron leírása 1858-ból

1858-ban harmadik évfolyamát érte meg a Család könyve című folyóirat, amelyből a SSz. XIX. évfolyamának második száma hozta Fertőd, az akkori Eszterháza kastélyának leírását. A lap szerkesztői: Greguss Ágost, jeles esztétikus és Hunfalvy János földrajztudós voltak. Úgyszintén az 1858-as évfolyam hozta Sopron leírását is. Hunfalvy János nevét olvassuk a cikk szerzőjeképp; a szöveg szerint személyes élmények alapján írta, bár itt-ott rajta lehet kapni, hogy valamiféle hibás útikalauzt használt, valószínűleg az 1853-ban megjelent Hellbachot, amely viszont az 1831-ben megjelent Krickel útleírásra támaszkodott. A látogatás és leírás mintegy előjátéka annak a terjedelmes cikknek, amelyet Hunfalvy hamarosan közzétett a Magyarország és Erdély című hatalmas, három kötetes díszműben, magyarul és németül, főleg Rohbock metszeteivel. Darmstadtban adták ki (1860) és röviden Hunfalvy-Rohbock néven emlegetik.

A Család könyvében olvasható cikk így hangzik:

„E helyen csak egyszerű uti vázlatot akarunk adni.

Soprony északnyugat felé táguló lapos völgynek déli felén épült; a völgyet a Spittel¹⁽¹⁸⁴⁾ patak nedvesíti s nyugatdél és nyugatról a Brenner²⁽¹⁸⁵⁾ és Rozália hegységek, éjszaka és keletről alacsonyabb hegyhátak határolják. A Rozália hegység előtt külön hegyfokon Fraknó vára látszik, mögötte a Hóhegy magas fala emelkedik, mellyhez délről a Szemmering, éjszakeről más kéklő hegyek csatlakoznak. A Spittel völgyében termékeny szántóföldek és rétek, a partokon és hegyeken erdők, szőlők s gyümölcsösök terülnek el.

Most lépünk be a városba. Mindjárt a vasúti pályaudvar felé³⁽¹⁸⁶⁾ csinos és nagy magánházakat látunk, tovább haladva a jobbra nyíló utcán több czímeres házra akadunk, mellyekben hivatalok vannak⁴⁽¹⁸⁷⁾, nemsokára igen szép házat látunk, mellyben a főtörvényszék van s melly előtt többnyire platán fákkal beültetett kis sétatér terül.⁵⁽¹⁸⁸⁾ Valamivel odább a csinosan épült színházat látjuk, mellynek előcsarnoka négy dórfejú oszlopon nyugszik, homlokzatát pedig három képszobor ékesíti. A színháztól jobbra a szép takarékpénztári épület van, mellyhez a kaszinóépület csatlakozik.⁶⁽¹⁸⁹⁾ Ebben most katonák laknak s külseje elég elhagyott és ronda. Ez épület mögött még a régi bástyafal romjai láthatók. Az utca másik oldalán kéttornyu templomot s hozzácsatlakozó zárdát látunk.⁷⁽¹⁹⁰⁾ E templomot és zárdát a dömések birják, homlokzatát képszobrok ékesítik, de más nevezetességet se külseje, se belseje nem mutat. A templom mellett elhaladván, a tágas utca fölfelé kanyarodik s itt több csinos vendéglőt találunk. Csak most vesszük észre, hogy ez utca hosszukás kört képez s a belső város körül végig fut. Azon utcával a belső város utcái többnyire egyenközüleg futnak, átszegve más keresztülmenő utcáktul. Ekkép bizonyos utcátömkeleg támad mellyben az idegen első pillanatra el sem tud igazodni. A belső város felső végén bolthajtásos kapu fölött a sugár és szép építésű városi torony emelkedik, ³⁷⁷mellyet a vidék legmagasabb

toronyának tartanak. A torony sok kis ablakot mutat, derekát oszlopos kőkarzat futja körül, teteje rézzel van fedve. E kapun átmenve a fő piacra⁸⁽¹⁹¹⁾ jutunk. Balra a városi tanácsháza van, ószerű, de nem díszes egyemeletű épület, odább a benczék gótmodoru egyháza, átellenben a katonai főőrhely⁹⁽¹⁹²⁾, a másik oldalon a vármegyeháza. A benczék egyháza nem nagy, belül három hajója van, falai festetlenek. Az oldali hajókat a közép hajótól két-két vastag kerek oszlop választja el ez oszlopok felső részén duzzadnak ki a boltozat hevederei és keresztbordái, mellyek a szentélyben alább nyulnak és sűrűbbek. Különben az egyház falai és oszlopainak nincsenek azon építészeti diszitményeik, mellyek a gót modorban épített templomokat disziteni szokták. A bal hajó oldalfalán Szécsényi (!) Antal szépen faragott márvány siremléke van, a másik oldalon Zekei Györgyé.¹⁰⁽¹⁹³⁾ Az egyház tornya nem magas, de faragott kőből és csinosan épült. Mondják, hogy az egyház török hadi pénztár pénzén rakatott, mellyet a városon kívüli dombon elástak vala s mellyet a kecsbek kapargatása által figyelmessé lett pásztor meglelt.

A vármegyeház kétemeletű; homlokzatát háromivü csarnok s négyoszlopu erkély ékesíti.

A belső városban van még a sz. lélek (!) egyháza, melly kívül ékesség nélküli, belül azonban egészen ki van festve s igen czifra, de szépnek csak a szószéket lehet mondani.¹¹⁽¹⁹⁴⁾

A város déli részében van az evangélikusok egyháza, melly udvarban épült. Kivül disztelen, de nagy hosszukás négyszegű épület. Belseje nyolc, hatalmas oszlop által három hajóra osztatik. Oltára és szószéke igazán szép. Ugyanazon udvaron vannak az evang. iskolaépületek.¹²⁽¹⁹⁵⁾

A János egyháza a bécsi kapunál, az orsolyaszűzek egyháza és a székesegyház¹³⁽¹⁹⁶⁾ alig mutathatnak föl valami nevezetességet. Mindezeknél nagyobb és nevezetesebb egyház a Fertő külvárosában épült sz. Mihály egyháza. Ez szabadon áll s dombra épült. Egészben véve gótmodoru, de se külseje, se belseje nem mutatja a szokásos diszitményeket. Keresztbe van építve, a két kőrácscsal környezett torony, s az egyház szegoszlopoi és ablakszélei faragott kőből vannak. Az egyház belül három hajóra osztatik s a mellékhajókat hat-hat kerek oszlop választja el. Ez oszlopok felső részén kezdődnek a középhajó boltozatának bordái, mellyek alul emberfejbe vagy más diszitménybe végződnek.

Az oldalfalakon kisebb kerek oszlopok vannak, s ezekből duzzadnak ki a mellékhajtók boltozatának bordái. Egyébiránt a falak fehérre meszelvék s az oltári képek közül csak a főoltaré vonja magára a figyelmet.¹⁴⁽¹⁹⁷⁾ Az egyház külső fala rakva van siremlékekkel, mögötte a sirkert terül, mellyben sok szép sirkövet és sirkoltot találunk.¹⁵⁽¹⁹⁸⁾

Soprony most nemcsak a róla elnevezett vármegyének, hanem egész kormányzósági kerület fővárosa, tehát sok hivatalnak székhelye. Egészben véve legszebb s legjobban kiépített városainkhoz tartozik, s jóllehet, mint mondják, kereskedése ³⁷⁸azóta, hogy Béccsel vasút által van összekötve, tetemesen csökkent, mégis hanyatlásnak jelét még nem látni rajta, sőt folyton folyvást nagyobbodik és szépül. Házainak számát 2100-ra, lakosaiét 15.000-re teszik. Ezek nagyrészt németajkuak.

Soprony vidékét igazán szépnek mondhatjuk, s az utas számos érdekes kirándulást tehet. Mindjárt a város északnyugati végén, a pályaudvartól balra, nem nagy, de csinos ültetvényü kert és sétahely, az ugynevezett Ujudvar van.¹⁶⁽¹⁹⁹⁾ Ettől balra, tehát nyugat felé, szép fekvésű szőlőhegyek terülnek, mellyek mögött a Brennhegy erdős nyulványai huzódnak el. Ha a szőlők között felvonuló ösvényt követjük, nemsokára magasabb helyre jutunk, honnan nemcsak az egész várost, mellynek déli oldalán levő magaslaton nagy szélmalom¹⁷⁽²⁰⁰⁾ s több melléképület emelkedik, hanem rajta s az erdős és gyümölcsös dombháton tul a Fertő tavát is meglátjuk. E partot, mellynek lejtőjén a szőlők vannak, Léver vagy Lébernek nevezik. Tovább menve csakhamar tölgyerdőbe, s kis félóra mulva Undrovácra (Wandorl) értünk.¹⁸⁽²⁰¹⁾ A falut

három oldalról hegyek környezik. A falu felett magaslaton régi egyház és zárda áll, melyet a pálosok birtak. Most a zárda katonai kórház; ezzel átellenben serfőzőház van. A soproniak kivált egyháznapiján szoktak Undrováczra vagyis Bánfalvára kirándulni.¹⁹⁽²⁰²⁾ Az oda vezető kocsit megkerüli a hegyet s a Spittelvölgyébe húzódik el. A hegynek azon oldalán nagy kőbánya van. Bánfalváról másfél óra alatt szép erdőségeken keresztülmenve Brennberg faluba jutunk, mellynek közelében gazdag kőszénbányák vannak.

Még érdekesebb kirándulást tehetünk a Fertő partjaira. Az ut keletdéli irányban visz, s nemsokára erdőkkel és gyümölcsösökkel borított dombhátra vezet föl. E dombhát keleti alján kis völgynyilásban Balf (Wolfs) helység van, mellynek melegfürdőjét különösen vasárnapon s ünnepen szokták meglátogatni. A fürdőház szebb is lehetne. Innen a Fertő déli partján tovább haladván nemsokára Boz (Holling) faluba érkezünk. E helység mögött nem magas, fővénytortlatu dombhát emelkedik, mellynek tetején kerek, kápolnaforma épület van.

Ezt Széchenyi gróf József nádor tiszteletére rakatta. Innen igazán fölséges kilátás esik a Fertőre. A tó mint valami tenger egész hosszában és szélességében terül el szemünk előtt, éjszakai partjait, mellyek Boztól mintegy 5 mföldnyire vannak, tisztán ki nem vehetjük, de túl rajtuk látjuk nyugat felé a Lajta hegységet, odább keletre a pozsonyi hegyeket kéklenni. A tó nyugat partján szőlős és erdős hegyek húzódnak el, alattok szántóföldek és rétek, keletre pedig a végtelen síkság az ég boltozatával olvad össze. Mind nyugat, mind kelet felől számos helységnek tornya fehérlik felénk; mindjárt balra Balf látszik, odább éjszak felé a barnáló dombláncolat alján Rákos, (Krosibach), azután Medgyes (Merwisch), feljebb kinyuló földnyelven Ruszt városka, azután Fehéregyháza (Donnerskirchen), Feketeváros (Purbach), Széleskut (Breitenbrunn), Winden, Nyulas (Goys) homálylanak; a tó keleti partján: Nézider, Védény, Pátfalva, Ilmicz, Bánfalva (Appetlen), Pomogy, Sarród, Eszterháza, végre Széplak kéttornyu templomával, Hegykő, Homok s Hidegség (Klein André) látszanak. Közvetlenül előttünk a mocsár közepett csinos fürdőépület áll a fürdővendégek számára, mellyet azonban ezek nem igen használnak.

Szép csendes idő volt, midőn a Boz feletti dombról a Fertő tükrét láttam, a víz mégis apró fűrtökben göndörödék. Mondják, mikor szél fu, kivált e déli partján erősen hullámzik a tó, mellynek mélysége csak 4–13 lábnyi. Regényesnek ugyan nem mondhatni a Fertő környezetét, sőt keleti partja lapos és mocsáros, de azért mégis kedves vízmedence, csak az a kár, hogy ide oda uszkáló sajkák ³⁷⁹néki nagyobb elevenséget nem kölcsönöznek.

Sopronynak éjszakeleti oldalán agyagdomb emelkedik, mellyen téglavető hely van. Ha e dombra fölmegyünk, igen szépen látjuk nyugat felé Fraknóvárát s a mögötte lehuzódó Rozália hegységet, mellynek gerinczén kápolna áll.

Fraknó nyugatra esik Soplonytól, de éjszakra is tehetünk érdekes kirándulást. A városbul kiérve, terjedelmes s részint szép erdővel borított partra viszen utunk; balra a Rozália hegység alján s a térségben számos helységet látunk, mint az erdők közé szorult Undrováczot (Wandorf), Agendorf, Schadendorf, Baumgarten stb. helységeket, tul rajtuk Fraknót s a mögötte levő hegyláncot. Nemsokára feljutunk a lankás hegyhátra s azonal más völgy tárul fel előttünk. Ez ellenkezőleg az egészben véve éjszakedéli irányban terjedő Sopronyi völgygyel keletnyugati irányban húzódik el. Éjszokról a Lajta hegység, nyugatról a Rozáliahegység s a mögötte emelkedő Hóhegy s egyéb kisebb hegylánczok, délre a Dulleredő²⁰⁽²⁰³⁾ s némi más magaslatok rekesztik be. E völgyben is számos helységet látunk, de legfestőibb alakban mutatkozik a Lajtahegy alján hosszan elnyuló Kismarton, K limpa és Czinfalva helységeket s a részvényes társulat czukorgyárát elhagyván, nemsokára ott vagyunk.”

Sopronhorpács, Román oszlopfők a templomban

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

---

380 MEGEMLÉKEZÉSEK

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csapody István: Dr. Magyar Pál
1895–1969

Csapody István: Dr. Magyar Pál

1895–1969

1969. április 18-án, egy verőfényes tavaszi délután rövid szenvedés után örökre lehunyta szemét dr. Magyar Pál, az alföld-fásításnak már életében klasszikussá vált mestere, az erdészbotanika nesztora.

Magasan ívelő pályája Ceglédre, nyolcgyermekes, vagyontalan földműves családból indult el 1895. március 27-én, s már személyisége kibontakozásának első pillanatától az Alföld rónáinak szeretete ivódott lelkébe. Nem tudhatjuk, hogy a Petőfi által megénekelt „királydinyés homok” és az Arany János-i „kopár szik” mikor ihlette életprogramot jelentő elhatározásra, az Alföld fásítására, szűkebb szülőföldjének sírig tartó szerelme azonban – amely bensőséges vallomásokra készítette, ha ünnepi órákban felcsendült ajkáról a Duna-Tisza közti népdalok sora, s amely ott élt gazdag könyvtárának dédelgetett Kiskunsági Krónikájában, Móricz, Móra, Tömörkény, Tersánszky és Nagy Lajos kötetében – kétségtelenül döntő szerepet játszhatott akkor, amikor középiskolai tanulmányainak végétével 1913-ban beiratkozott Selmecbányán [381](#)a Bányászati és Erdészeti Főiskolára. Nagy lelkesedéssel és szorgalommal megkezdett tanulmányait, sajnos, megszakította az első világháború: 1915-ben a fronton találjuk, és 1916 júniusában orosz fogságba esett. Csak 1918 júniusában került haza és főiskolai tanulmányait Selmecbányán, majd Sopronban folytatva, 1920. május 5-én Sopronban tett államvizsgát. Okleveles erdőmérnökként először az Országos Faértékesítő Hivatalhoz osztották be. Ezt a beosztást mindenki, de leginkább saját maga csak átmenetinek tekintette, mert ha korábban nem, akkor Trianon után minden kétséget kizáróan felismerte, hogy képességét és erejét az erdőben-fában megfogyatkozott ország nagyarányú fásítására, elsősorban az Alföld erdősítésére kell

fordítania. Ezen maga elé tűzött magasrendű tudományos és gyakorlati feladat megoldására a rá mindig jellemző alaposággal készült fel: 1920 őszén már a neves Treitz Péter mellett találjuk a Földtani Intézetben, 1921 ősztől kezdve pedig a Pázmány Péter Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Intézetében folytat tanulmányokat. 1922 júniusától – mint a budapesti erdőfelügyelőséghez beosztott segéderdőmérnök – 2 évet hallgat a Tudományegyetem bölcsészeti karán. Ezek az évek döntőek további tudományos pályáját illetően: ekkor ismerkedik meg a növénytársulástan eredményeivel és módszereivel, s ekkor köt életre szóló barátságot hallgatótársával, a növényföldrajzi iskola későbbi hazai vezéregyéniségével, Soó Rezsővel.

Amikor az alföldfásítási törvény alapján a kormányzat életre hívja a tiszántúli Püspökladány szíkkísérleti telepét, az események már nem érik váratlanul: erdészeti, talajtani és növénytani ismeretekkel nagyszerűen felvértezve, keresve sem lehetne nála alkalmasabb szakembert találni a telep berendezésére és megszervezésére. Csak azok, akik ismerik e táj mostoha adottságait és az úttörő fásítás itteni buktatóit, tudják elképzelni, hogy Magyar Pál milyen hősi munkával valósította meg 1924-től elgondolásait, s teremtette meg szinte 3 év alatt a szíkfásítás tudományos alapjait. Püspökladány ettől kezdve közel 20 éven át működésének egyik fő területe, amelyet más beosztásból is állandóan irányítva, idehaza és külföldön egyaránt a szíkfásítók Mekkájává avat.

A szíkesek talaj- és növényfajtaiknak a fásítással való összefüggéseit természetesen nemcsak Püspökladány térségében vizsgálja, hanem kiterjeszti az alföldi szíkeseknek 1926-ban meginduló országos felvételezésére is. Ez időtájt jelenik meg első, terjedelmesebb tanulmánya is a csemetékerti és szíkes talajok gyökérvizsgálatáról, amely egyszerre ismertté teszi nevét. A Hortobágy szíkes pusztáinak növénytársulástani feldolgozásával ehhez az első sikerhez szerzi meg hivatalos elismerésként 1930-ban a bölcsészdoktori címet Debrecenben, s elkészíti a hazai növénytakarót ábrázoló részlettérképek egyik legkorábbi darabját. A „Szíkes talajok növényközösségei, különös tekintettel fásításukra” c. tárgy köréből nyeri el 1935-ben a Műegyetem Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Karán az egyetemi magántanári képesítést is.

Ebben az időben a szíkesek mellett foglalkoztatja őt már a homokterületek növényzete és fásítása is. A homokok termőhelyi viszonyait 7 növénytársulással jellemezve, kitűnő gyakorlati kulcsot ad a homokfásító erdészek kezébe. A homokfásítás végigkíséri további életútján: 1954-ben például átfogó képet fest a homokfásítás akkori helyzetéről és további feladatairól.

Az út azonban eddig még hosszú: vissza kell térnünk 1927-re, amikor Püspökladányból a mai Erdészeti Tudományos Intézet (ERTI) elődjéhez, az Erdészeti Kutatóintézetbe kerül Sopronba. Ennek először kutatója, majd 1941-től vezetője lesz. Érdeklődésének homlokterébe pedig, korábban választott témái mellé, az erővel borított hegyek erdei növényzetfajtaiknak kutatása kerül. Hazánkban Magyar Pál az első, aki felismeri az erdőfajtaik gyakorlati jelentőségét, és elsőnek ír le erdőfajtaikat a Börzsönyből és a Bükk hegységből, megvetvén ezzel a magyar erdőtipológia alapját. Tipológiai munkássága elsősorban a természetes újulat és az aljnövényzet, továbbá az erdőfajtaik és a fatömeg közötti összefüggések megállapítására irányul. Eredményeiről 1936-tól kezdve folyamatosan számol be, látókörét pedig külföldi tanulmányutakkal bővíti. Így 1933 júliusában Jugoszláviában, 1935/36-ban [3822](#) szemeszter időtartamára a Freiburg in Breisgau-i egyetemen jár, 1937-ben Besancon-ban, a francia erdészeti közgyűlésen képviseli a magyar színeket, 1938-tól bejárja Csehország, Ausztria és Németország erdősegeit, az utóbbi helyen a magyar erdészet hivatalos kiküldötteként évekig képviselte hazáját.

A 30-as és 40-es években egymás után megjelenő, terjedelmes dolgozatai a II. világháború évei alatt

hirtelen elapadnak. Ez eleinte csak nagyszerű feleségének, az 1927-től 42 éven át jó- és balsorsban odaadóan mellette álló Földváry Idának tűnik fel, majd később másoknak is. Csak utóbb válik nyilvánvalóvá, hogy ez a fél szemevilágát kioltó, előrehaladt agydaganat következménye, amelytől utolsó pillanatban menti meg idegenben a világhírű sebész gyógyító kése.

Azután a világháború és az egyműtét rossz álma szertefoszlik, s elkezdődik dr. Magyar Pál életének második korszaka. 1946-ban ugyanis helyettes tanári megbízást, 1947-ben pedig egyetemi nyilvános rendes tanári kinevezést kap az Erdőmérnöki Kar Erdőműveléstani Tanszékére, majd 1951 októberében az Erdészeti Tudományos Intézethez osztják be, és 1952-ben az újjászülető Magyar Tudományos Akadémia megítéli számára a „biológiai tudományok doktora” címet. Elismerése és időszakos mellőzéseit töretlenül hagyják munkakedvét: számos új témához, így a rontott erdők átalakításához és a kistalaj cseri-talajok erdősítésének kérdéséhez nyúl, 1960–61-ben pedig megjelenik életműve, a kétkötetes „Alföldfásítás”. Ez a könyv – írja róla egyik ismertetője – erdészeti könyvkiadásunknak a felszabadulás utáni idők legkiemelkedőbb alkotása s egyben a hazai erdészeti kutatás hősi korszakának egyik legszebb emléke. A monumentális mű újabb elismeréseket hoz: 1964-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozatát kapja, két évvel nyugalomba vonulása után pedig neki ítélik a Bedő Albertről elnevezett legmagasabb erdészeti kitüntetést. Szülővárosának díszpolgársága éppen születőben van, amikor teljes és befejezett élete 74 éves korában kialszik.

A tudós Magyar Pál életútjának fordulóin élénk tűnő emberi vonásai egy igaz ember maradandó képmását sugározzák. Itthon és külföldön sokan ismerték, sokan szerették és még többen tisztelték. Harcolt meggyőződéséért, és az őt ért személyes bántalmakat fölényes kézlegyintéssel intézte el. A pusztai ősök nyíltsága lakott benne, s nemcsak az élet napsütötte oldalán, de élete hullámvölgyeiben is becsülettel állt helyt. Alapossága és tudása példaképpé nőtt, széleskörű műveltsége és tréfálkozó, derűs egyéniségének varázsa mindenkit meghódított. Emlékét haló porában is övezze olyan tisztelet, amely csak kevesek osztályrésze a földön!

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1969. XXIII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Bauerné Barla Gabriella: Giczy János festőművész kiállítása. Budapest, Fényes Adolf Terem, 1969. augusztus 30.–szeptember 21.

Bauerné Barla Gabriella: Giczy János festőművész kiállítása. Budapest, Fényes Adolf Terem, 1969. augusztus 30.–szeptember 21.

A természet nyugalma és ereje, az öregség szomorkás bölcsessége, a falu szépsége jelenik meg *Giczy János* soproni festőművész tömör, meghatóan szép képein, a budapesti Fényes Adolf teremben rendezett önálló kiállításán.

A falu eltűnőben levő puritán, kemény világát végtelen líraisággal teszi vonzóvá. Nem idillt fest, hanem hideg szelektől karcos tavaszt, a közeli elmúlást hordozó öregek portréit, bánfalvi őszöket, templomokat, erdőbe rejtett öreg temetőket. Képeit mésem érezzük tragikusnak. Arcképei a tevékeny paraszti munkában eltöltött életről vallanak. A gondoskodó, a mindenre vigyázó, öregségükben is az életet őriző emberek termékeny világát idézik *Giczy János* alkotásai. A Bánfalvi táj terméknézője, a Madárfészek, a Tavaszi este, mind az emberi munka beteljesülésének ígérését hordozza. A Hetven esztendő öregasszony portréját vagy a Fehér udvaron settenkedő fekete macskát, *Giczy János* világában nem a végső magány hordozójának érezzük, hanem a törődést követelő élet jelképének. Azért nyílik a leander is, azért került „Édesanyám” feje fölé a galamb.

Giczy János ért ahhoz, hogy életteli világot teremtsen akkor is, amikor képein nincs jelen az ember. Egy létra a kerti házhoz támasztva, az őszi virágok sokasága, a „Bánfalvi csend” templomának és köveinek harmóniája vagy a Kerék és talicska, egyaránt a mesterséget értő, s a munkában örömet lelő embert idézi.

Festőiségében nem vonzza a szokatlan. Képei mégis erőteljesek, akár a népdal. S ahogy az ember mindig meglepődik az egyszerű szépségén, úgy válnak meglepetéssé Giczy János képei is. Egyénisége, festői szuggesztivitása a legtökéletesebben talán a Pásztor c. olajtemperán bontakozott ki. Kompozíciós megoldásai leginkább Nagy István festészetével rokoníthatók, így a Fák alkonyatkor vagy a Tájkép tehennel. A színei lényegükben expresszívok, s az, ami a festés folyamán áttételessé válik benne, az sem spekulatív eredmény, hanem a téma, a tárgy reális létének rendszerező megfigyelésén alapul. E tekintetben Giczy kékjei, sárgái és zöldje, a párizsi André Derain korai képeinek színhatását idézik. Nem valamiféle epigon hatásra kell itt gondolnunk, hanem arra, hogy ez a fiatal soproni festő első kiállításán fel tudja villantani azt, ami művészetében a magyar hagyományokhoz köti, de megérezheti az európai festészethez való kapcsolódását is.

Sok szó esik manapság arról, hogy vannak szentendrei festők, vásárhelyiek ...Nos, Giczy János Sopron festője is. Megyénkben született. Képeinek témái és légköre többnyire szülőfalujának öröksége. Ezt a világot gazdagítják és kiteljesítik a bánfalvi, fertőrákosi motívumokból komponált művei. Sopronban járt iskolába, tanárai – Ágoston Ernő, Merész Károly, Tolcsvai Géza, Horváth József – itt fedezték fel tehetségét. Budapesti és egri tanulmányai után, városunkba tért vissza, itt dolgozik [384](#)ma is. Festői felfogásában nem kötődik a soproni képzőművészeti hagyományokhoz, de képeinek sajátos, egyéni mondanivalójával, intellektuális festői látásmódjával gazdagodását jelenti a nagy hagyományú soproni festészetnek és újat tud adni – az országos tárlatok tanúsága szerint – a mai magyar festészetben is.

A budapesti kiállítást Takáts Imre költő nyitotta meg. A katalógus előszavában Dávid Ferenc művészettörténész szép és meggyőző tanulmányban méltatja Giczy János konstruktív, önálló művészi világát.

Az 1966-os soproni kiállítás ígéretét teljesítette a fiatal művész a budapesti Fényes Adolf teremben kiállított 36 képevel. Ezekkel az alkotásokkal Giczy János már nemcsak ígéret, hanem a mai fiatal festőnemzedék rangos képviselője.

Giczy János: Pásztor. Olajtempera. Willingstorffer Lajos felvétele

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Születésének centenáriumán Komlós Aladár méltatta mint Kiss József költőelődjét. Izr. Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve 1936. 238–248.

2 (Megjegyzés - Popup)

Első Magyar Általános Biztosító Társaság. Budapest, 1908. 48, 51. – Emlék az Első Magyar Általános Biztosító Társaságnak 1897. évi dec. 17- és 19-én lefolyt Ormódy-ünneplésére. Budapest, 1898. 5.

3 (Megjegyzés - Popup)

Szépirodalmi Figyelő 1861. 205. (A kiemelés Aranytól való.)

4 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör 1862. 333. (máj. 25.)

5 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye irodalma és egy ismeretlen költő a Bach-korszakban. Soproni Szemle. 1957. 128.

6 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság 1858. 128, 467.

7 (Megjegyzés - Popup)

Nefelejts 1865. 247.

8 (Megjegyzés - Popup)

Pesti Napló 1862. jún. 3. 2; Magyarország 1862. jún. 4. 3.; Vasárnapi Újság 1862. 275. (jún. 8.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország 1862. jún. 8. 3.

10 (Megjegyzés - Popup)

Hölgyfutár 1862. 556. (jún. 12.)

11 (Megjegyzés - Popup)

Pester Lloyd 1862. jun. 21. 3; Magyarország 1862. jún. 22. 3.; Nefelejts 1862. 159. (jún. 29.); Családi Kör 1862. 414 (jún. 29.) stb.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ország Tükre 1862. 356.

13 (Megjegyzés - Popup)

A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 783. sz., 1969. márc. 26-án kelt értesítése szerint a hadi levéltárban „a soproni katonai törvényszéknek az 1862-es évből nincs iratanyaga”. – Az OSzK Kisnyomtatványtárában sem akadtunk nyomára.

14 (Megjegyzés - Popup)

I. m. Soproni Szemle 1957. 128; Nővilág 1860. 348.

15 (Megjegyzés - Popup)

Szépirodalmi Figyelő 1861. 159. (jan. 9.)

16 (Megjegyzés - Popup)

Hölgyfutár 1861. 63. (jan. 17.)

17 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1862. 883. (szept. 16.). A cikk aláírása: Keresztély. L. Gulyás; Magyar Írói Álnév-Lexikon 249; Szinnyei: Magyar Írók XIII. 156.

18 (Megjegyzés - Popup)

Ország 1863. ápr. 12. 2.

19 (Megjegyzés - Popup)

Nővilág 1860. 573 (szept. 2.); Nefelejts 1860. 288. (szept. 9.)

20 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör 1860. 13. (okt. 14.); Nefelejts 1860. 351 (okt. 14.)

21 (Megjegyzés - Popup)

Divatcsarnok 1860. 375. (nov. 20.)

22 (Megjegyzés - Popup)

Magyarhon ébredése. Pest, 1860. 109.

23 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 88, 144.

24 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör 1861. 501. (aug. 11.)

25 (Megjegyzés - Popup)

Ormódi Bertalan Újabb költeményei. Pest, 1866. 119.

26 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Izraelita. 1864. 29.

27 (Megjegyzés - Popup)

Csak határozat! Pest, 1861. 7.

28 (Megjegyzés - Popup)

Búcsú az országgyűléstől. Pest, 1861. 3.

29 (Megjegyzés - Popup)

Újabb költeményei 309.

30 (Megjegyzés - Popup)

Magyar romanzero. Pest, 1859. 16.

31 (Megjegyzés - Popup)

Magyarhon ébredése 62.

32 (Megjegyzés - Popup)

Magyar romanzero 36.

33 (Megjegyzés - Popup)

Kossuth Album. Szerkeszti Áldor Imre és Ormódi Bertalan. Pest, 1868. 5.

34 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör 1867. 1220. Csak három számát ismerjük. Egyébként megjelenésének időtartama: 1867. dec. 15. – 1868. okt. 30. (Szinyei: Magyar Írók IX. 1377). 1868. július 12-én új fejléccel új mutatószám jelenik meg belőle.

35 (Megjegyzés - Popup)

Pecsovics. Mutatószám. 1867. dec. 15. 2.

36 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1868. jún. 3. 2.

37 (Megjegyzés - Popup)

Pecsovics Naptár 1868-ra. Pest, 1867. 93.

38 (Megjegyzés - Popup)

Pecsovics-világ Magyarországon. Történeti rajz a jelenkorból. Pest, 1868.

39 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi viszonyok. Magyar Sajtó 1863. márc. 22. 1.

40 (Megjegyzés - Popup)

Komlós Aladár: Vajda János. Budapest, 1954. 135.

41 (Megjegyzés - Popup)

A munkakörnek ez a megjelölése az egykorú nyelvhasználatban fordul elő. Magyarország 1862. jún. 13. 3.

42 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör 1863. 95. (febr. 22.)

43 (Megjegyzés - Popup)

Látcső 1864. aug. 31. 2.

44 (Megjegyzés - Popup)

A Hungaria biztosító intézet 1864. júl. 1-én kezdte meg működését (Biztosítási Közlöny 1864. 7.)

45 (Megjegyzés - Popup)

A levél kelte: 1865. nov. 11. OSzK. Kézirattár. Jelzet nélkül.

46 (Megjegyzés - Popup)

A részvénytársaság 1869-ben alakult s 1873-ban már felszámolás alatt állott (A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának jelentése... az 1873-ik évben. Budapest, 1875. 31.).

47 (Megjegyzés - Popup)

Abonyi Lajoshoz írt levele, amelyben közreműködésre kéri fel az író. A levél kelte: 1869. ápr. 19. OSzK. Kézirattár. Fond. I/118.

48 (Megjegyzés - Popup)

Illésy György hírlapíró, ismertebb álneve: Kunsági (Szinyei: Magyar Írók V. 34.).

49 (Megjegyzés - Popup)

Magyarhon ébredése 11.

50 (Megjegyzés - Popup)

A nép ajkán mindkét patak neve: Ikva. Az egyik csak egyszerűen Ikva, vagy *soproni* Ikva, mert onnan

folyik. A másik *keresztúri*, vagy *nyéki* Ikva.

51 (Megjegyzés - Popup)

Az öntözés nyomai a cenki határban már századokkal előbb kimutathatók. 1588. január 15-én Madarász Miklós a sárvári felsőkerület tisztartója kéri a soproni tanácsot, hogy a balfiak által elvett barmokat a dávidcenkieknek adassák vissza, mit igyekezni fog megszolgálni. Balf akkor Sopronhoz tartozott. Dávidcenk Kiscenk egyik régi neve. L. Házi Jenő: XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. város levéltárából. Sopron. 1928. 161–162. Mint a 137. levél írja: „...az dauid chenjkjek *chinalthanak Valamy tóltheseth* es hog arra walo haras3thoth waganak mel töltes k(egyelme)-teknekis nag' haznalattyara wagon, menthenek balf fele az haras3thra, oth wagthanak walamy ke vess haras3thoth. Barmokat elfogtak a balfjak...” – és nam akarták visszaadni. Feltehető, hogy az Ikva partján végzett földmunka az öntözéssel volt kapcsolatos.

52 (Megjegyzés - Popup)

Lásd erről legutóbb Csenár János: Széchenyi cenki kastélyának gázvilágítása. SSz. 1968. 172–176. Egyáltalán érdemes azt a kérdést vizsgálni, hogy minek a hatása nagyobb: Széchenyinek a helyi öntözési viszonyokra, vagy a helyi kezdeményezéseknek az ő országos terveire. Bizonyos, hogy a kettő közt összefüggés van. Itt köszönöm meg lektoromnak, Csenár János nagycenki lakosnak szíves további kiegészítő adatokat közlő megjegyzéseit.

53 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Állami Levéltárban (SÁL) fennmaradt két okmány, melynek szövege a következő: – Községi bizonyítvány. – (az 1885: XXIII. t. cz. 189. §-a alapján bélyegmentesen.) Nagycenk község előljárósága részéről igazoltatik, hogy N. Czenk községben az Ikva folyó méltós. gróf Széchenyi Béla úrnak van egy négy kerekü malma, egy vízleeresztő zuggó mellékcatornával, lejjebb a grófi kastély kertben szinte az Ikva folyón egy kisebb zuggó és egy nagyobb a csatornán – a vízáradások szabályozása végett ez utóbbi – Az úgynevezett „Spiegelbach”-nak van egy mellék csatornája, mely az uradalomnak (gr. Széchenyi Béla) kizárólagos tulajdona, míg a „Spiegelbach”-nak folytatása a széles csatorna a polgársággal közös. – Az Ikva folyón gr. Széchenyi Béla évenként kétszer, azaz április 7-től 11-ig s augusztus 11-től 17-ig, az úgynevezett „Spiegelbach”-on szinte évenként kétszer azaz széna és sarjura öntözési határidőhöz kötés nélkül öntözési joggal bír, mely jogokat, valamint az első pontban érintett vízműveket nevezett nagybirtokos úr már emberemlékezet tehát több mint húsz év óta gyakorolta illetve használta a nélkül, hogy mások jogosult érdekeit sértette, s mint ilyenek, az illetékes hatóság által károsaknak találtattak volna. – N. Czenken 1866. december hó 29-én. Kántor Aladár s. k. kjzó. PH. Magyar József bíró. Lex István öreg eskütt. – Rétöntözési iratok. Itt a grófi urodalmi rétek zsilipjéről van szó, mely a *Czeplér dülön* volt. És ugyanott: – Községi bizonyítvány (bélyegmentes). – N. Czenk község előljárósága részéről igazoltatik, hogy a N. Czenki cukorgyár az úgynevezett „Ikva” patak vizét a gyár fennállása óta – vagyis tudomásunk szerint 1855-ik évtől fogva használja mostig, a nélkül, hogy ez által nálunk bárki is hátrány vagy kárt szenvedett volna vagy szenvedne. – N. Czenken 1886. december hó. Kántor Aladár s. k. kjzó. PH. Magyar József bíró. – Itt nem tűnik ki, hogy melyik patakról van szó, de valószínűleg a keresztúri Ikva. Vizét a cukorgyár répamosásra használta.

54 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye alispánja 18.418/1905. sz. alatt véghatározatot hozott az ún. víztörvény alapján (1885:

XXIII. t. c.) a nagycenki rétbirtokosság rétöntözési vízhasználat joggyakorlatának szabályozása tárgyában. A véghatározatot minden réttulajdonos nyomtatásban megkapta, néhány példánya fennmaradt a volt egyéni réttulajdonosok utódainál. A SÁL anyagában ez idő szerint nem található, viszont a határozat mellékletei megvannak. A községben a családoknál itt-ott még olvasható.

55 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. Községi képviselőtestületi jegyzőkönyv, 1900. július 15.

56 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. Képviselőtestületi jegyzőkönyv, 1897. június 13. „Sopron vármegye alispánjának 7,508/897. sz. határozatában utasította a rétbirtokosságot, hogy a rétöntözési vízművek műszaki felvételét mérnökkel készíttessék el. A képviselőtestület *Hanák Iván* mérnököt bízta meg a munkával. A rétöntözés műszaki anyaga a SÁL-ban olvasható, a vízmű műszaki leírása, helyszínrajz, hossz- és keresztmetszvény, továbbá a duzzasztózsilip tervei és leírása. Címe: A nagycenki község rétöntözésének terve 143. csomagban. XXXI/16. vízikönyvben feljegyezve.

57 (Megjegyzés - Popup)

A mai Nagycenk eredetileg két községből, éspedig Nagycenk (régbben Czenk) és Kiscenk községből állt. A két községet közigazgatásilag 1893 október 1-én egyesítették. A folatás szokásjoga előbb kialakult.

58 (Megjegyzés - Popup)

Kövér Fidél József: A Hanság földrajza. Szeged. 1930. Részletesen ír a hansági széna kérdéséről, pl. a kaszálásról és értékesítésről. 50–51.

59 (Megjegyzés - Popup)

Karantunias Anasztáz állatorvos: Veszprém, Sopron, Vas és Komárom vármegyék szénáinak összetétele. Budapest. 1935. Eredménye a széna minőségéről ugyanaz, mint az itteni parasztság véleménye.

60 (Megjegyzés - Popup)

SÁL: Képviselőtestületi jegyzőkönyv. 1901. október 19. – utalás a perre. U. az 1903. június 14. – utalás a szabályozásra.

61 (Megjegyzés - Popup)

Pl. állítólag a határban dolgozó, az öntöző csatornákat helyreállító, vagy kaszáló embereket a *fertőbozi* és *kópházi* asszonyok meglátogatták, *putlikosárral* a hátukon, abban bort vittek. Így a munka befejeztével olykor *dáridót* csaptak a határban. A cenkieknek maguknak is volt boruk, de – úgy látszik – tavaszra, vagy nyárra elfogyott. Mások szerint az ilyen borivás adott olykor *kurázsit* a zsilipek elzárásához, illetve felemeléséhez.

62 (Megjegyzés - Popup)

L. MSzMP VIII. Kongresszusa anyagát. 1962. november 20–24. A Hazafias Népfront győr-megyei tanácskozása – 1962 decemberben – hangoztatta mind az árasztásos, mind az egyéb öntözés jelentőségét a

megyében.

63 (Megjegyzés - Popup)

Csapody István: A Soproni megyei „Nagyerdő” története. Soproni Szemle, 1963. 218. lap.

64 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: A sfv. gróf Széchenyi család története. I. 1252–1732. Budapest 1911. 467. lap.

65 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi család levéltára. Országos Levéltár. (Továbbiakban OL.) P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 1. A. „...Bertrandus ad nostram accedendo presentiam postulavit, ut terras trium villarum in confinio Suprueniensi existentes, ad castrum Zulgageuriense pertinentes, que uno nomine Chalad nuncupantur, quas quidem paulo antea sibi contuleramus, nostro dignaremur privilegio confirmare...” V. ö. Szentpéteri Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest 1923. I. 359. lap. Eredetije: OL. DL. 459.

66 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 2. G. „Sylvae mogyoros berek vocatae,” „Sylva Farkas erdeje vocata,” „Sylvae Kecske elés vulgariter vocatae.”

67 (Megjegyzés - Popup)

Németh Imre: Vág, Sopronvármegye Község története. Rákospalota 1931. 40. lap.

68 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 2. G. „...terrae arabiles cum foento, et Sylvis in eadem Possessione Röjtök.”

69 (Megjegyzés - Popup)

Németh Imre: i. m. 17. lap.

70 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 5. G

71 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 2. A

72 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó László: i. m. 467. lap.

73 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 16. H

74 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 99. H *avellál* 'erőszakosan leválaszt'

75 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 114. H

76 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 319. H. a lozsiak és Széchenyi György között 1692-ben jött létre a szerződés.

77 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 41. A *compossessor* 'birtokostárs'; *contradico* 'ellenez' *revocatio* 'visszakövetelés'

78 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 50. A, *meta* 'határ'

79 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 104. A, *quartalis* 'negyedhely (fertály)'

80 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. S. szekció 83. Jelzet 44. Az „A” betű jelöli a Nagyerdőnek azt a területét, amelyet a nemesládonyiak irtottak ki. „B” betű mutatja a gyóróiak által kiirtott részt, amelyet szántóterületnek használnak. Iván kerülete 9200 öl, azaz 2 1/4 germán mérföld és 200 öl. Ezt az egész területet az ivániaiak irtották ki folyamatosan és ugyanők el is foglalták. Utolsó irtásaikat, amelyeket még a mindig ott lévő kiirtott farakások is mutatnak, és a közben fekvő elválasztott földeket „C” betűvel jelölik. Család kerülete 7100 öl. azaz 1 3/4 germán mérföld és 100 öl, amely területet a lakosok irtottak ki, „D” betűvel jelöli. A terület, amelyen az irtott fák még láthatók, szántó.

81 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 127. A *extensio et capacitas* 'kiterjedés és kitermelés'; *orgiae quadratae* 'négyzetű', *iugera ab orgys 1600 computata* 'hold 1600 öllel számolva'; *remanentes orgiarum quadratarum* 'visszamaradandó erdőterület négyzetűben'; *divisa per annos 60 obveniunt pro anno uno* '60 évre elosztva egy esztendőre jut'; *orgiae lignorum post jugerum unum 20. computatae* 'ölfa mennyiség, egy hold után 20 ölfát számolva'; *extirpata* 'kiirtott'; *detracta hac 1/6 tate manent adreptiendae* '1/6 részt leszámítva marad felosztásra'; *orgia*: öl. Térfogatmérték széna, kő, fa stb. mérésére. 1 öl fa 2.2.1 méteres térfogatu volt.

82 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 181. A. *cultivált* 'gondozott'; *desolált* 'elhanyagolt'

83 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. III. k. 28. sz.–I. cs. 194. A

84 (Megjegyzés - Popup)

Faizási jog: a lakosság épület és tűzifa szükségletét az erdőről szabadon szerezhetette be.

85 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopron vármegye e vázlatos története: Megjelent Csatkai Endre–Dercsényi Dezső, Sopron és környéke műemlékei c. kötetben. II. kiad. Budapest, 1956. 62. lap.

86 (Megjegyzés - Popup)

Komoróczy György: Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Budapest, 1932. 109. lap.

87 (Megjegyzés - Popup)

Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

88 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 35. G

89 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 1. L

90 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. (Továbbiakban SÁL) Acta iuridica magnatum Viczay. Tom. 3. Fasc. 1. no 6.

91 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. Acta iuridica... Tom. 3. Fasc. 2. No 35.

92 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. Q. No 465.

93 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. IX. k. 42. cs. 4.

94 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 27. A, *diverticulum* 'mellékut'

95 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 54. A

96 (Megjegyzés - Popup)

Khuen Héderváry család levéltára. OL. P. 427. II. 51.

97 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 39. A

98 (Megjegyzés - Popup)

A kapuvári uradalom utasítása 1633-ból. Magyar Gazd. tört. Szemle 1905. 281–286.

99 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 25. sz.–I. cs. 1. B, *arestum* 'fogság'

100 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 19. A, *territorium* 'határ'

101 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. Q. No 459. *consiliarius* 'tanácsadó'; *excessus* 'kihágás'

102 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. IX. k. 42. cs. 4.

103 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 24. A

104 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 36.A, *pasco* 'legeltet'; *assigno* 'rábiz, juttat';

105 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. Q. No 481. *satisfactio* 'elégtétel', *remedium* 'orvosság, orvoslás'; *inquisitio* 'kivizsgálás'; *bonificál* 'jóvátesz' *effectuál* 'végrehajt'; *reitero* 'ismétel'

106 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 56. A

107 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. Q. No 465. *dominium* 'uraság'

108 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 25. A

109 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 43. A

110 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 62. A

111 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 69. A

112 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 101. A

113 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 153. R. Csomó 1280. 1778. No 3. *resolutio* 'feloldás'

114 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 19. G

115 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 49. L

116 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 82. A

117 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 16. G

118 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–III. cs. 35. L

119 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 76. A

120 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–I. cs. 77. A

121 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 1. D

122 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 28. sz.–II. cs. 23. D

123 (Megjegyzés - Popup)

Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt.

124 (Megjegyzés - Popup)

A házat megkímélte a bombázás, szépen helyre is állították, egyes középkori részek tűntek akkor elő. Képét lásd a SSz. 1960. 19. lap.

125 (Megjegyzés - Popup)

Pallegrini előkelő származású katonaoorvos lehetett, leánya fuvolajátékával közreműködött egy olyan műkedvelő előadáson, amelyet a soproni mágnásvilág és katonatisztek rendeztek. Pressburger Zeitung. 1801. 995. l.

126 (Megjegyzés - Popup)

Pressburger Zeitung. 1802. 417. lap.

127 (Megjegyzés - Popup)

Nem a mai borbélyokat-fodrászokat kell rajtuk érteni, hanem seborvosokat. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1801. I. 13-ról.

128 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Földessy Gyula: Ady minden titkai, Bp. 1949. 231–232 l. A vita törzsanyagát Kardos László gyűjtötte össze *Az Ady–Rákosi-vita* címen. Debrecen, 1940).

129 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi háborgás és szocializmus. Ady Endre az irodalomról, Bp. 1961. 243–244 l.

130 (Megjegyzés - Popup)

Az 1910-es soproni Ady-vitára Csatkai Endre hívta fel a figyelmemet. Útbaigazításait ezúton is köszönöm.

131 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mérey Kálmán: 1862–1938. szept. 29. A bencés gimnázium tanára, később igazgatója. Az 1909/10-es iskolai évben – az I. osztályon kívül, melynek osztályfőnöke volt – a VII.-ban is ő oktatja a magyar irodalmat. (V. ö. A Pannonhalmi Szent Benedek-rend Soproni Katolikus Főgimnáziumának értesítője az 1909/10. és az 1938/39. iskolai évről).

132 (Megjegyzés - Popup)

Horváth János: Ady s a legújabb magyar líra. Bp. 1910.

133 (Megjegyzés - Popup)

Rákosi Jenő: Versek, Budapesti Hírlap 1909. évf. 118. sz.

134 (Megjegyzés - Popup)

Görcsöni Dénes: A Holnap új versei, Alkotmány, 1909. évf. 112. sz.

135 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Horkainé-rovat, Uj Idők, 1908. évf. okt. 25. sz.

136 (Megjegyzés - Popup)

Böloni György: Az igazi Ady, Bp. 1965. 164. l.

137 (Megjegyzés - Popup)

A soproni értelmiség java és a város lelkes diáksága nem állt értetlenül Ady költészetével szemben. Erre több adat is utal. Csatkai Endre jelezte, hogy Földes Dezső színész már 1908-ban Ady verseket ad elő városunkban. Az eseményre nem sokkal a Holnap I. kötetének megjelenése után kerül sor a Pannónia szálló üvegtermében, a soproni izraelita jótékony nőegylet rendezésében. V. ö. Soproni Napló és Nemzetőr. 1908. dec. 20. sz.) Ugyancsak Csatkai közli, hogy a Soproni Líceum „Magyar Társaságá”-ban, 1910-ben, Szücs Lajos VII.-es diák a *Proletár fiú versét*-t szavalja forró sikerrel. Itt kell megemlítenünk, hogy a soproni sajtó már az induló Ady Endrét is öt írásával mutatja be 1899–1900-ban. 1910-ben pedig – átvéve a Nyugatból – a Soproni Napló az *Élni, míg élünk* c. Ady verset közli. (V. ö. Zakar János: Ady Endre soproni kapcsolatainak nyomai. SSz. XIV, 152–154. l.)

138 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Lajos; szül. Szák (Komárom m.), 1883. máj. 11. Teológiát tanul Pozsonyban, Eperjesen, majd Sopronban. Az utolsó két évet városunkban végzi el 1908–10-ben. A szegénysorú, tehetséges diákot a teológiai akadémia felkarolja. (Tápiintézeti kedvezményes, Deáksegélyző és Torkos Mária ösztöndíjas, Radó Lajcsi díjas). IV. éves korában önképzőköri titkár. Kitűnik jó szónoki és szavalói képességével (*Széchenyi Istvánról*, halála 50. évfordulóján), s nem utolsó sorban költői tehetségével. Sopronban jöveteleének évében elnyeri a „Theológiai Önképzőkör” félévszázados fennállása alkalmából kitűzött verspályázat első díját (*Elmélkedés az 50. év végén*). Költeményeit a Nemzetőr és a Soproni Napló is rendszeresen közli. 1910 őszén teológiai szakvizsgát és lelkészi vizsgát tesz. Sopronból Budapestre kerül; a fasori evangélikus templom lelkésze lesz (1910–12). Ady és Gyóni lelkes híve. Gyónihoz még Pozsonyból szoros barátság fűzi; a hányatott sorsú költőt – Richly Rezsőn keresztül – ő ajánlja be a Soproni Naplóhoz (1910. szept.). 1912–53 között Gyúron (Fejér m.) lekipásztor. 1915-ben Ady oldalán harcol a Világ hasábjain. Baloldali magatartásáért ismételt (1919, 1922) bíróság előtt áll. Mikor az egyházi törvényszék is fellép ellene, a szolidáris gyúrói gyülekezet testületileg akar kilépni az evangélikus egyház kötelékéből. 1925-től faluja nevét előnévként használja (*Gyúrói Nagy*). 1953 óta a fővárosban nyugdíjas. Verseskötetei: *Egyedül* (1905), *Bábel vizeinél* (1917), *Egy prédikátor dalaiból* (1924), *Magyar zsoldárok* (1924). Fontosabb cikkei, tanulmányai: *Isten és a háború* (1915), *Háborús karácsony, fekete karácsony* (1916), *Ady Endre és Gyóni Géza* (Világ, 1915. nov. 11. sz.), *Jelek és próféciák* (1917), *Egy magyar bárd sorsa*

(1917), Gyóni Géza *igazi arcképe* (Élet és Irodalom, 1957. jul. 19. sz.) Az adatokat v. ö. A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Eperjesi Collegiumának értesítője az 1906/7. iskolai évről, A Soproni Ág. Hitv. Ev. Egyetemes Theológiai Akadémia értesítője az 1908/9., 1909/10., illetve az 1910/11. iskolai évekről, valamint Magyar Irodalmi Lexikon II. köt. Bp. 1905. 329. l.

139 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Lajos vitacikke a Soproni Napló 1910. márc. 20-, 24-, 25- és 27-i számaiban jelent meg: *Széljegyzetek* – Dr. Mérey Kálmánnak „A legújabb magyar irodalomról” c. szabadlyceumi felolvasásához. A folytatásokban közölt cikk befejező része Sopronban hozzáférhetetlen, mivel a Soproni Napló 1910-es évfolyamának egyetlen levéltári példánya több helyen hiányos.

140 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Lajos 1918-ban aktívan részt vesz a polgári demokratikus forradalomban. Haladó, világi szemlélete már a soproni években is megmutatkozott s ezt külsőségekkel is hangsúlyozni igyekezett. Csatkai Endre közlése szerint „teológus létére írói felszereléssel járt, csokornyakkendővel, nagy kalappal...”

141 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Lajosnak, a IV. éves teológus diáknak kétségkívül bátorságra, sőt kockázatvállalásra volt szüksége mikor vitacikkével fellépett a tekintélyes bencés tanárral szemben. Az első közleményhez fűzött lapalji jegyzet (*Bizonyos, rajtam kívül álló okok miatt késtek e sorok...*) arra enged következtetni, hogy konzervatív részről történhetek is lépések a cikk megjelenése ellen. Ez lehetett az oka a válasz közzététele körül folyó három hetes huzavonának. Nem érdektelen megjegyezni, hogy aki mindenkit megelőzve – szándékán kívül is – megfelel Méreynek: maga Ady Endre. Véletlenül és mégis törvényszerűen – Petőfi válogatott verseihez írott előszavában – ezt veti papírra Párizsban, *s éppen 1910. márc. 1-én!*, „a koraöreg s még ma is buta mágnások, papok, és táblabírák” okulására: Petőfi „...ma már gyermekesen nacionalista verseit mellőztem. Nem azért mert a hazátlan bitangság kenyerem volna, de mert ami anno Petőfi szabadságharc volt, ma nyomorult szájhősök kenyérszerző mesterkedése. Mi szívesen, sőt szívből hazafiak vagyunk, de a mai Magyarországon nem engedélyeztetik a hazafiság, csupán csak a nagy földesuraknak s a kis kasznároknak.” *Piros és fekete* Ady Endre az irodalomról, Bp. 1961. 277–278. l.)

142 (Megjegyzés - Popup)

Harc és gyűlölet. Ady Endre az irodalomról, Bp. 1961. 366. l.

143 (Megjegyzés - Popup)

Böloni: i. m. 289. l.

144 (Megjegyzés - Popup)

Gyóni Géza „Levél Nyugatra” c. verséről s Ady – diákoknak küldött, Gyónival kapcsolatos – privát leveléről van szó.

145 (Megjegyzés - Popup)

Földessy Gyula: i. m. 232. l.

146 (Megjegyzés - Popup)

Gál Andor: *Egy hírlapi vitához*, Soproni Napló, 1915. okt. 24. sz.

147 (Megjegyzés - Popup)

„Gyóni (Áchim) Géza sohase volt költő s nem is lesz. Ezt még egy világháború sem tudta megcsinálni”.
(Részlet Ady jogtalanul közzé tett magánleveléből. V. ö. Ady Endre az irodalomról, Bp. 1961. 420. l.)

148 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent a Soproni Napló 1915. dec. 12-i számában.

149 (Megjegyzés - Popup)

Megjelent a Soproni Napló 1915. dec. 8-i számában.

150 (Megjegyzés - Popup)

Bölöni: i. m. 295. l.

151 (Megjegyzés - Popup)

Levél Hatványhoz, 1914 őszéről. Ady Endre válogatott levelei, Bp. 1956. 505. l.

152 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Lajos: *Ady Endre és Gyóni Géza*. Világ, 1915. nov. 11. sz.

153 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Nyugat, XII. évf. 4–5. sz. 300. l., továbbá A Magyar Irodalom története, V. köt. Bp. 1965. 510. l. és Vezér Erzsébet: Ady Endre, Bp. 1969. 412. l.)

154 (Megjegyzés - Popup)

155 (Megjegyzés - Popup)

156 (Megjegyzés - Popup)

157 (Megjegyzés - Popup)

158 (Megjegyzés - Popup)

Karl Semmelweis, Eisenstadt: Das Adelswappen Franz Liszts. Erschienen: „Burgeländische Heimatblätter”

31. Jg. Heft 1. Eisenstadt. 1969. Seite: 43–45.

159 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. Soproni Szemle VI. évf. 271. old. Sopron. 1942.

160 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni gyógyszerárak múltja a XVIII. század elejétől a XIX. század közepéig. Megjelent: A soproni múzeum gyógyszerészeti gyűjteménye. 19. old. Sopron 1968.

161 (Megjegyzés - Popup)

A történeti összefoglaló alapjául a következő művek szolgáltak: A soproni Torna és Tűzoltó-Egyesület 40 éves története. Sopron. Romwalter ny. 1906. 57 lap; Schneider Vilmos: A soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület 60 éves története 186–1926. Sopron, Rábaközi ny. 1926. 68 lap; Siklóssy László: A magyar sport ezer éve. II. Budapest, Stephaneum ny. 1928. 526–528. lap, III. uo. 1929. 290–292. lap.

162 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen például a Ssz. 1959. 175–182. lapján Schneider Lipót: „A soproni úszósport története” című összefoglalása.

163 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1967. 151–157. lap. Csatkai Endre: Az évszázados soproni tűzoltás.

164 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1943. 68. lap. Storno Miksa a soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület működésével kapcsolatban arról ír, hogy „a városi tanácsnak 5600 ex 1859. sz. határozata azt bizonyítja, ez az egyesület már hét évvel előbb, vagyis 1859. július 17-én alakult meg.”

165 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron Megyei Levéltár 1866. Fasc. V. No. 1646. A Soproni Torna és Tűzoltó Egylet első alapszabálya szerint az egylet célja „a rendes testgyakorlatokat életbe hozni, serkenteni, ahhoz alkalmas oktatást nyújtani, egyuttal a tűzoltáshoz a helybeli hatóság vezénylete alatt tettelesen és szervezett segéllyel közreműködni. A hatóság vezénylete alatt értendő – miként a hatóság által kinevezett biztos, az általában szükséges szabályokra vonatkozó parancsait csupán is a parancsnok vagy ennek helyettesének, adja – ezen parancsok végrehajtásával azonban, minden zavar elkerülése tekintetéből, a tűzoltó legénység csak is parancsnokuknak kötelesek engedelmessékedni.”

166 (Megjegyzés - Popup)

Siklóssy adatai szerint az egylet elöljáróságában 1867. március 31-én a következők voltak: Ihász Rudolf tiszteletbeli elnök; dr. Kánya József köz- és váltóügyvéd, elnök; Schuster Károly üvegkereskedő, alelnök; Fehér Sámuel tanár, jegyző; Graf Gyula kereskedő, pénztáros; Poszvek Gusztáv tanár, a tornabizottság elnöke; Rösch Frigyes tanár, tornaművezető és tűzoltóparancsnok; Herbst Károly üvegkereskedő,

szertáros; Hiernschrodt József vörösrézkovács, kellékes; Ritter Gyula könyvelő, a tornabizottság jegyzője; Stoye Antal lakatosmester, tűzoltó-csapatvezető; Dörfler György lakatosmester; Hasenauer Ágost városi mérnök; Hiernschrodt Károly vörösrézkovács; Purt Sándor kereskedő; Russ K. János kereskedő; Seltenhoffer Frigyes fecskendőgyáros; Széchenyi László földbirtokos és Tiefbrunner Sándor fényképész.

167 (Megjegyzés - Popup)

Schneider V.: i. m. 5. lap.

168 (Megjegyzés - Popup)

Siklóssy a birkózóverseny gyűztéseiről – egy nehezen olvasható jelentés alapján – azt írja, hogy „több, mint egy órai küzdelem után, melyben előbb Róth Gyula s a már egyszer győztes Scholz Vilmos, majd Róth Gyula és Berecz Ábel mérkőztek, az utóbbi lett a győztes.”

169 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, Röttig-Romwalter ny. 1936. 61. lap. A tornaterem 29.60 m × 13 m, azaz 384.80 m²-es volt és ehhez tartozott 1 öltöző, 2 mosdó és 2 zuhanyzó.

170 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Bély Miklós: a gimnáziumi testnevelés múltja. Bp., Stephaneum ny. 1940. 191. lap. A szerző kifejti, hogy ebben az időben „az elméleti szakos tanárok képesítése, képzése, társadalmi és jogi helyzete sem volt biztosítva, mert a tulajdonképpeni középiskolai tanárképzés csak a 70-es években vette kezdetét. Addig sok iskolának meg kellett elégednie félbenmaradt egzisztenciákkal, kiugrott papokkal, abbamaradt technikusokkal, jogászokkal, kilépett katonákkal nevelő munkásságával is, mert se tradíció, se törvény, se jogszokás ebben az időben nem körvonalazta a tanári rend jövőjét.”

171 (Megjegyzés - Popup)

A soproniak e jelentős kezdeményezéséről Bély Miklós nem tesz említést összefoglaló munkájában.

172 (Megjegyzés - Popup)

Siklóssy részletesen kifejti, hogy a Budapesti Önkéntes Tűzoltó Egylet és a Pesti Torna Egylet egyesüléséből létrejött Nemzeti Torna- és Tűzoltó Egyletben a pénzt egészen más célra szánta a tűzoltó, mint a tornász. Arról is említést tesz, hogy a tornászok 2000 Ft-tal adósak maradtak a tűzoltóknak, ami az ellentéteket tovább mélyítette.

173 (Megjegyzés - Popup)

A tornászás történetét 12, az antropológiát 12, a tornászás elméletét 15 órában adták elő, és hetenként egy-egy nap egy gyakorló órát is tartottak. Az antropológiát dr. Bergmann Keresztély, a többi tárgyat Rösch Frigyes adta elő.

174 (Megjegyzés - Popup)

1877-ben a tornabizottság tagjai: Rösch Frigyes előadó, Bakó Sámuel tornatáros, Göhring Teofil jegyző, Schneider Frigyes szertáros, ifj. Bergmann Lajos, Fehér Sámuel gimnáziumi tanár, Felki Gyula gyorsíró,

Hauer Gyula, Petz Gusztáv patvarista, Schricker János pékmester, Tiefbrunner Tivadar kereskedő és azoknak a tanintézeteknek a vezetői, amelyeknek növendékei részt vesznek a tornatanításban.

175 (Megjegyzés - Popup)

Az egyesület ezekben az években a „versenytornaszatot” is gyakorolta, melynek eredményeiről Siklóssy a jelentésekből szó szerint számol be. Mint írja, az elért rekordok megállapíthatók ugyan, de nagy egyéni önzetlenséggel legfeljebb csak sejtetik, kik azok mesterei. Szertornázásban Schneider Frigyes vált ki, Holndonner Adolf nyújtógyakorlataiért kap koszorút (valóságban), ugyanezt kapja Felki Gyula gyorsíró, amiért a 16 kg-os követ 5,1 m-re hajította, Dux N. első lesz 5 m-es ugrásával. További díjnyertesek Bergmann Ágost szertornász, Schebeszta Sándor nyújtótornász, Kiss Sándor kőhajító, Hiernschrodt Sándor távolugró és Németh Győző nyújtótornász.

176 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Siklóssy L. i. m. II. 527–528. lap.

177 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városképi- és műemléki vizsgálata. (Kézirat gyanánt.) Bp., Népműv. Min. Múz. Főoszt. 1953. II. 43. lap.

178 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1756. 3. lap.

179 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1756. 150. lap.

180 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv. 1757. 7. lap.

181 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1962. 61. lap. Tardy: Egy soproni borkereskedő és Bentusov Rjumin kancellár.

182 (Megjegyzés - Popup)

A soproni állatvásárokat akkor érte az első csapás, amikor Sopronban vesztegzárat létesítettek. Az 1881-es polgármesteri jelentés így adja elő a disznóvásárok sorvadását: „A sertés piacot a bécsujhelyiek kívánták, hogy városukba kerüljön. Panaszuk nem volt minden alap nélkül. Mikor Sopron hajlandó volt az orvoslásra, egy szó volt a válasz: késő. Hiába épült a sertésrakodó a délin, hiába szállították le a helypénzt. 1881-ben utoljára jöttek Sopronba a bécsujhelyiek. 500 ft. bündiját kötöttek ki minden itt vett sertés után” (7. lap).

183 (Megjegyzés - Popup)

Nagyobb távolságon persze a vasutat vették igénybe marhaszállításkor. Ez első ízben 1840-ben történt környékünkön, miről a pozsonyi Hírnök tudósít ez év július 27-i számában. Az osztrák északi vasút

Bécsből Brünnbe vitt; erről van szó: „A Ferdinánd éjszaki ösvényen néhány nap előtt tétett át az első ökörszállítmány Lundenburgból Bécsbe. A négylábu utazók, szám szerint kétszázan, egész illedelemmel viselték magukat, nem bőgtek és nem öklekedtek, egészen kedvük szerintnek látszott utazni, s mindnyájan ép állapotban érkeztek meg.” A híradás megemlíti, hogy így 30%-kal olcsóbb a szállítás és nincs semmiféle súlyveszteség, ami a gyaloghajtásnál igen tekintélyes volt.

184 (Megjegyzés - Popup)

Az Ikva német neve.

185 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg a Brennbergi hegyvonulat érti alatta.

186 (Megjegyzés - Popup)

A mai MÁV állomás; 1847-ben nyílt meg az első dunántúli vonal Bécsújhely és Sopron közt. Egy kis túlzás, hogy az állomásnál már kezdődik a nagyobb házak sora, a mai Kossuth utca akkor még csak egy pár kis házból állott.

187 (Megjegyzés - Popup)

A Rákóczi utcát járja.

188 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi tér, akkor még név nélkül.

189 (Megjegyzés - Popup)

A Petőfi tér 2-es számú, ma Márkus néven ismert kétemeletes házban nem volt a takaréknak tulajdonában volt. A mellette levő általános iskola akkor ugyan kaszárnyaképpen került felhasználásra, de 1853-ig kaszinó volt báltermekkel.

190 (Megjegyzés - Popup)

A mai Művelődési Ház helyén 1869-ben bontották le a romos nagybátyát. A tér másik végén a domonkosok temploma és kolostora állt.

191 (Megjegyzés - Popup)

Ma Beloiannisz tér.

192 (Megjegyzés - Popup)

A Táborkház.

193 (Megjegyzés - Popup)

Helyesebben Zeke.

194 (Megjegyzés - Popup)

Hunfalvy valószínűleg egy Krickel nevű utazó kiadott útinaplójával Wanderungen zu den Umgebungen des Neusiedlersees 1831-ben támogatta meg jegyzeteit, mert ez a könyvecske írja tévesen, hogy a Szentlélek templom a belvárosban van. Nyilván a német Gaiskirche és Heligengeistkirche elnevezéseket tévesztette össze. A Szentlélek templom szószéke nem érdemel említést, viszont a bencés (népiesen Kecske) templomé igen szép mű.

195 (Megjegyzés - Popup)

Hajdan az ev. templom tornya helyén a papház állott és az utca zártan haladt. A paplak udvarán épült fel a kétemeletes iskola 1825 körül.

196 (Megjegyzés - Popup)

Ismét tévedés, mert tudvalevőleg az orsolyiták zárdája és temploma a belvárosban volt, mindenesetre nem az 1864-ben nyert alakjával. Székesegyháznak csak püspöki templomot neveznek.

197 (Megjegyzés - Popup)

A főoltárkép, Altomonte Bertalan jeles műve 1739-ből jelenleg a templom baloldali hajófalán függ.

198 (Megjegyzés - Popup)

A sírkövekkel hamarosan a nagy restaurálás során a templom külső falait fedték be lent. Ma a Liszt Ferenc Múzeum alagsorában állnak.

199 (Megjegyzés - Popup)

Csak a jelenlegi század fordulóján kapta az Erzsébet-kert nevet, addig a Neu Hof elnevezést fordították Újkert-tel.

200 (Megjegyzés - Popup)

A Kurucdombon állt szélmalom; 1847-ben kezdte üzemét, hamarosan megszűnt.

201 (Megjegyzés - Popup)

Undrovác és Wandorf Bánfalva horvát, illetőleg német elnevezése.

202 (Megjegyzés - Popup)

Húsvét második napja volt szokásban, úgy hívták a kirándulást: Emmaus.

203 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen Dudlesz.